

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TV. VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

Asiye ATA

**TÜRK SİNEMASINDA AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM
ELEŞTİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Naci İSPİR**

ERZURUM – 2010

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Naci İSPİR danışmanlığında, Asiye ATA tarafından hazırlanan bu çalışma 09/08/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Radyo-Tv. ve Sinema Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Naci İSPİR

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Naci İSPİR

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Adem YILMAZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

09/08/2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
İNSAN VE TOPLUM

1.1. İNSAN	6
1.2. İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİSİ	7
1.3. TOPLUMUN DOĞUŞU	8
1.4. İLK TOPLUMLAR	11
1.5. DEVLET	13
1.5.1. Devletin Tanımı	13
1.5.2. Devletin Ortaya Çıkışı	15
1.5.3. Devlet Çeşitleri	18
1.5.3.1. Monarşik Devlet	18
1.5.3.2. Teokratik Devlet	19
1.5.3.3. Oligarşik Devlet	19
1.5.3.4. Totaliter Devlet	20
1.5.3.5. Demokratik Devlet	21

İKİNCİ BÖLÜM
KAPALI TOPLUM

2.1. KAPALI TOPLUMUN TANIMI	22
2.1.1. Kölelik	24
2.2. MEZOPOTAMYA VE YUNAN MEDENİYETİ	27
2.2.1. Mezopotamya	27
2.2.2. Yunan Medeniyeti	28
2.3. KAPALI TOPLUM DÜŞÜNCELERİ	30

2.3.1. Platon'un İdeal Devleti	30
2.3.2. Aristoteles.....	33
2.3.3. Orta Çağ.....	35
2.3.3.1. Feodal Toplum Düzeni.....	36
2.3.3.2. Feodal Düşüncede Kilisenin Yeri.....	39
2.4. FEODALİTENİN ÇÖKÜŞÜ VE ORTA ÇAĞIN SONRASI	40
2.4.1. Machiavelli (1469-1557).....	42
2.4.2. Hobbes ve Leviathan (1588-1679).....	44
2.4.3. Locke (1632-1704)	46
2.4.4. Rousseau (1712-1778).....	50
2.4.5. Hegel ve Yeni Kabilecilik (1770-1831)	51
2.4.6. Marks (1818-1883)	53
2.5. KAPALI TOPLUMUN ÇÖKÜŞÜ.....	55
2.5.1. Fransız Devrimi	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIK TOPLUM

3.1. AÇIK TOPLUMUN TANIMI.....	60
3.1.1. Açık Toplumun Özellikleri.....	63
3.2. DEMOKRASİ.....	64
3.2.1. Demokrasinin Temelleri	66
3.2.2. Demokratik Yönetim	67
3.2.3. Türkiye'de Demokrasiye Kısa Bir Bakış	68
3.3. LİBERAL DÜŞÜNCE	71
3.3.1. Türkiye'de Liberal Düşünceye Kısa Bir Bakış.....	73
3.4. SİVİL TOPLUM	75
3.4.1. Türkiye'de Sivil Topluma Kısa Bir Bakış.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDYANIN AÇIK TOPLUM OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

4.1. MEDYANIN TANIMI.....	80
4.2. MEDYANIN ETKİLEME GÜCÜ.....	80

4.3. MEDYA ENDÜSTRİSİ	82
4.4. MEDYADA TEKELLEŞME	83
4.4.1. Tekelleşmenin Nedenleri	84
4.4.2. Medyada Tekelleşmenin Etkileri	85
4.4.3. Medyada Devlet Tekeli	86
4.4.4. Medyada Özel Sektör Tekeli	87
4.5. MEDYA VE DEMOKRASİ	89
4.6. AÇIK TOPLUMA GİDEN YOLDA TÜRK MEDYASI.....	93
4.6.1. Türkiye’de Medyanın İlk Dönemleri	93
4.6.2. Cumhuriyet Döneminde Medya	94
4.6.3. Darbeler Döneminde Medya	96
4.6.4. Medyada Dönüşümün Gerçekleştiği 1980 Sonrası ve Günümüz Medyası	98
4.7. TÜRKİYE’DE VE TÜRK MEDYASINDA AÇIK TOPLUM KAVRAMI	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİNEMASINDA AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM ELEŞTİRİSİ

5.1. MİMESİS KAVRAMI VE SANAT	106
5.2. BİR SANAT OLARAK SİNEMA	107
5.3. SİNEMA VE TOPLUM.....	109
5.4. SİNEMA TARİHİ	111
5.5. TÜRKİYE’DE SİNEMANIN TARİHİ VE DÜZEN ELEŞTİRİLERİ.....	112
5.5.1. İlk Dönem.....	112
5.5.2. 1950’li Yıllar	114
5.5.3. 1960’lı Yıllar	115
5.5.4. 1970’li Yıllar	116
5.5.5. 1980’li Yıllar	118
5.5.6. 1990’lı Yıllar	120
5.5.7. 2000’li Yıllar ve Günümüz Sineması	122

5.6. TÜRK SİNEMASINDA ZÜĞÜRT AĞA, UÇURTMAYI VURMASINLAR VE GÜNEŞİ GÖRDÜM FİMLERİNDE AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM ELEŞTİRİSİ	124
5.6.1. Züğürt Ağa.....	125
5.6.1.1. Filmin Künyesi	125
5.6.1.2. Filmin Özeti	125
5.6.1.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri.....	127
5.6.1.3. Züğürt Ağa Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi..	128
5.6.1.3.1. Filmdeki Mekânın Anlamı	128
5.6.1.3.2. Filmdeki Zamanın Anlamı	129
5.6.1.3.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi	130
5.6.1.3.4. Filmin İsminin Anlamı:	134
5.6.2. Uçurtmayı Vurmasınlar	135
5.6.2.1.Filmin Künyesi	135
5.6.2.2. Filmin Özeti	135
5.6.2.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri.....	137
5.6.2.4. Uçurtmayı Vurmasınlar Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi.....	137
5.6.2.4.1. Filmdeki Mekânın Anlamı	138
5.6.2.4.2. Filmdeki Zamanın Anlamı	139
5.6.2.4.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi	139
5.6.2.4.4. Filmin İsminin Anlamı.....	144
5.6.3. Güneşi Gördüm	144
5.6.3.1. Filmin Künyesi	144
5.6.3.2. Filmin Özeti	144
5.6.3.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri.....	147
5.6.3.4. Güneşi Gördüm Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi.....	148
5.6.3.4.1. Filmdeki Mekânın Anlamı	148
5.6.3.4.2. Filmdeki Zamanın Anlamı	149
5.6.3.4.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi	150
5.6.3.4.4. Filmin İsminin Anlamı.....	159

SONUÇ	160
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ	171

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK SİNEMASINDA AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM ELEŞTİRİSİ

Asiye ATA

Danışman: Doç. Dr. Naci İSPİR

2010 - Sayfa: 171+X

Jüri: Doç. Dr. Naci İSPİR

: Yrd. Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

: Yrd. Doç. Dr. Adem YILMAZ

Açık toplum ve kapalı toplum kavramlarının göstergeleri yüzyıllardır olmasına rağmen kavram olarak ortaya atılmaları yakın zamana işaret eder. Demokrasiyle birlikte kullanılan bir kavram olan açık toplum; toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tam serbestliğin sözkonusu olduğu, devletin denetim gücünün ve ideolojik baskıların tamamen kaldırıldığı veya en aza indirildiği toplumdur. Kapalı toplum ise devletin toplumdaki siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel tüm güç kaynaklarını ele geçirdiği toplumdur.

Bu çalışmanın amacı, Türk sinemasında açık toplum ve kapalı toplum örneklerinin üç film üzerinden incelenmesidir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, insanın toplumsal bir varlık olduğu, ilk toplumlar ve devlet ele alınmıştır. İkinci bölümde, kapalı toplumun tanımı yapılarak kapalı toplum düşünceleri adı altındaki düşünürler, Orta Çağ sonrası ve kapalı toplumun çöküşü ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, açık toplumun tanımı yapılarak demokrasi, liberal düşünce ve sivil toplum konuları üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde, medyanın açık toplumun oluşumundaki rolü ve Türk medyası incelenmiştir. Beşinci bölümde, Türk sinemasında önemli bir yere sahip olan *Züğürt Ağa*, *Uçurtmayı Vurmasınlar* ve *Güneşi Gördüm* filmleri üzerinden Türk sinemasında açık toplum ve kapalı toplum eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sonuçta ise Türk sinemasının açık toplumun oluşumunda ne tür katkılar yaptığının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Açık Toplum, Kapalı Toplum, Medya, Sinema, Türk Sineması

ABSTRACT
MASTER THESIS
CRITICISM OF OPEN SOCIETY AND CLOSED SOCIETY IN TURKISH
CINEMA

Asiye ATA

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Naci İSPİR

2010 - Pages: 171+X

Jury: Assoc. Prof. Dr. Naci İSPİR

: Assist. Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

: Assist. Prof. Dr. Adem YILMAZ

Although the indications of such concepts as open society and closed society have existed for centuries, these concepts have recently been brought forward. A concept that began to be used with democracy, open society refers to a society in which absolute liberty in social, political, economic and cultural fields exists and control power of the state and ideological pressures have either been eliminated or minimized. Closed society is the society in which state has captured all political, economic, cultural and religious power sources in society.

This study is intended to examine samples of open and closed society in Turkish cinema through three movies. The study is made up of five chapters. In the first chapter, earliest societies and states in which man was a social being are studied. In the second chapter, definition of closed society is given and views of the philosophers about closed society, situation in the Middle Ages and fall of closed society are explained. In the third chapter, open society is defined and such concepts as democracy, liberal thought and civil society are discussed. In the fourth chapter, the role of the media in the emergence of open society and the position of the Turkish media are examined. In the fifth chapter, such movies as *Züğürt Ağa*, *Uçurtmayı Vurmasınlar* and *Güneşi Gördüm* are dealt with critically. In the conclusion, a general evaluation of the contributions of the Turkish cinema in the emergence of open society is given.

Key Words: Open Society, Closed Society, Media, Cinema, Turkish Cinema

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
ANAP	: Anavatan Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ev.	: Çeviren
dk.	:Dakika
DP	: Demokrat Parti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö.	: Milattan nce
M.S.	: Milattan Sonra
OHAL	: Olağanüstü Hal
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGRT	: Türkiye Gazetesi Radyo ve Televizyon
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TV	: Televizyon
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Açık toplum, kapalı toplumun yüzyıllardır getirdiği devletin baskıcı ve denetleyici gücünün kaldırıldığı veya en aza indirildiği toplumdur. Demokrasiyle kullanılagelen kavram, şeffaflık, çoğulculuk ve özgürlük ilkelerini esas alır. Açık toplumlar barış ve huzurun ortamını oluştururlar. Her tür yaşam biçimine açık oldukları gibi müzakere ve diyaloga da açık rejimlerdir.

Kapalı toplumlarda devlet, toplumun siyasal, kültürel, ekonomik ve dinsel tüm güç kaynaklarını elinde bulundurur. Buna karşılık açık toplumlar toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tam serbestliğin söz konusu olduğu, devletin denetim gücünün ve ideolojik baskıların tamamen kaldırıldığı ya da en aza indirildiği toplumlardır. Açık toplumlarda, sistem, ideolojilere, inançlara değil; insana dayanır. İnsana dayandığı için açık toplumların nihai hedefi “insan mutluluğunu” sağlamaktır. Kapalıdan açık topluma geçiş insanlığın geçirdiği en büyük devrimlerden biridir. Çünkü birey özgürlüğünü ve mutluluğunu ele alan bu görüş, insanları köle veya bağımlı insan olmaktan kurtarmayı amaç edinmiştir.

Çalışmamız, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, açık toplum ve kapalı toplum terimlerine kısa bir bakıştan sonra açık toplumun önemine değinerek çalışmada neler yapıldığını özetlemeye çalıştık.

Birinci bölümde, insandan başlayarak insanın toplumsal bir varlık olmak zorunda olduğunu, toplumun doğuşuyla birlikte ilk toplulukları, devletin doğuşunu ve devlet çeşitlerini inceledik.

İkinci bölümde kapalı toplumun tanımını yaparak kapalı toplum düşünceleri adı altında Platon’dan başlayarak Orta Çağ zihniyeti, feodalitenin çöküşü, Orta Çağın sonrası düşünürleri ve kapalı toplumun çöküşünü ele aldık.

Üçüncü bölümde, açık toplumun tanımını yaparak açık toplum üzerinden demokrasi, liberal düşünce ve sivil toplum konularının üzerinde durduk.

Dördüncü bölümde, medyanın açık toplum oluşumundaki rolü üzerinde durarak medyanın dördüncü güç olarak neler yaptığını ve neler yapabileceğini, tekelleşme çeşitleri, medya ve demokrasi konularını işleyerek açık topluma giden yolda Türk medyasının dönemlerini vererek bölümü bitirdik.

Çalışmamızın son bölümü olan beşinci bölümde ise, Türk sinemasında açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi adı altında, sinema sanatının yaşamın gerçeklerini yeniden kurgulayarak topluma aktarmasıyla sinema ve toplum ilişkisini ele aldık. Daha sonra Türkiye'deki sinema sektöründen bilgi vererek, yıllar bazında açık ve kapalı toplum örnekleri işlenen filmlerden bahsederek Türk sinemasında önemli yere sahip feodalite ve kapitalizmin eleştirildiği Züğürt Ağa, Türkiye'de hapisane yaşamını anlatarak, perde arkasında yaşanan olayları, ikiyüzlülüğü ve memur zihniyetini anlatan Uçurtmayı Vurmasınlar, terör olayları yüzünden yaşanan zorunlu göç kapsamında insan kaçakçılığı, işsizlik, ötekileşme, töre, travesti sorunu gibi Türkiye'nin problemlerini anlatan Güneşi Gördüm filmlerini açık-kapalı toplum açısından inceledik.

Sonuçta ise giriş ve diğer beş bölümde ele aldığımız konuların genel bir değerlendirmesini yaptık.

Araştırmada kaynak tarama tekniği ile temel olarak birinci el kaynaklardan yararlandık. Bunlara ek olarak ikinci el çalışmaların yanı sıra sinema filmleri de çalışmanın diğer materyallerini oluşturdu. Film incelemelerinde ise söylem ve içerik analizini birlikte kullandık.

Bu çalışma boyunca yoğun mesaisine rağmen ilk günden itibaren bilimsel katkıları ve yönlendirmeleri ile bu çalışmanın ilerlemesinde en büyük desteği veren tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Naci İSPİR'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Açık toplum ve kapalı toplum terimlerinin göstergeleri yüzyıllardır olmasına rağmen kavram olarak ortaya atılmaları yakın zamana işaret etmektedir. Açık toplum terimi ilk defa Henri Bergson tarafından “Dinin ve Ahlakın İki Kaynağı” adlı kitabında kullanılmıştır. Kavram Karl Popper tarafından geliştirilmiş ve “Açık Toplum ve Düşmanları” kitabında Platon’dan başlayarak açık topluma karşı fikirleri eleştirmiş ve karşı çıkmıştır. Popper’den sonra bu kavrama katkıda bulunan liberal düşünürlerden biri de George Soros’tur. Soros, Açık Toplum Küresel Kapitalizmde Reform adlı eserinde açık toplumu ideal bir toplum modeli olarak görür. Açık toplumun siyasal yanını demokrasi oluştururken ekonomik yanını serbest piyasa ekonomisi oluşturur.

Açık toplumlar, kapalı toplumların tam tersine, etkinlik, yaratıcılık ve bireylerin çoğunun yenilenmesi üzerine kuruludur ve önceden kestirilemez biçimde kademeli toplum mühendisliği aracılığıyla yol alırlar. Açık toplumlar, toplumsal politikaların maksat dışı sonuçlarının açık biçimde eleştirildiği ve bu eleştiri doğrultusunda değişimlerin sergilendiği toplumlardır. Açık toplumlar haklı eleştirilere yanıt veremeyen yöneticileri görevlerinden alabilmeyi sağlama gerekliliği anlamında hem liberal, hem de demokratik olmak zorundadırlar.¹

Oysa her kapalı toplumun yönetimini üstlenen yöneticiler ya da bunları meşrulaştıran aydınlar bu kapalılıkları haklı çıkararak gerekçeler ileri sürerler. Bu gerekçe, genelde, “kendine özgü şartlar” şeklinde olmaktadır. Her kapalı toplum kendine özgü şartlardan dolayı kapalıdır. Despotik rejimler kendine özgü şartlardan dolayı despot, otoriter rejimler kendilerine özgü şartlardan dolayı otoriter, totaliter rejimler kendilerine özgü şartlardan dolayı totaliterdirler.² Geçmişten günümüze egemenler, toplumsal halk hareketlerini ve köylü isyanlarını büyük bir şiddetle bastırdılar. Bunu yaparken, içinde buldukları tarihsel, politik, ekonomik koşullar ve birikim rejimlerinin ideolojik kaynaklarının meşrulaştırıcı iddialarına dayandılar.³ Kapalı bir toplumda, beklentiler gerçekliğe değil dogmaya dayanır ve hatta resmi dogmadan sapma gösteren beklentiler bile seslendirilemez. Gerçekliğin resmi versiyonu

---

¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara 1999, s.2.

² Ömer Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara 2004, s.3.

³ Suat Parlar, *Emperyalist Köleciliğin Borçlular Hapishanesi: İmparatorluklar Zinciri I. Kitap*, Bağdat Yay., İstanbul 2007, s.71.

ile gerçekler arasında bir açıklık vardır. Bu açıklığın ortadan kaldırılması büyük bir rahatlama ve kurtuluş duygusu getirir.⁴

Foucault'ya göre "Güç/iktidar, dolaşım halinde veya zincirleme biçimde işlevini yerine getiren bir şey olarak analiz edilmelidir. Güç/iktidar, hiçbir zaman belli bir yere yerleşmez, kimsenin elinde değildir ve mal ve zenginlik gibi elde edilemez...Belli vücutların, davranışların söylemlerin, isteklerin bireyleri oluşturması güç/iktidarın en önemli sonucudur. Bireyin, güç/iktidara rağmen (karşı bir şey) olmayışı, kanımca en önemli etkisidir." Böylece devleti güç/iktidarın kaynaklandığı yer olarak gören anlayışı sorgulamaya açan Foucault, bu konuya yönelik çalışmaların devletin sınırlarını aşması gerektiğini vurgulamıştır.⁵

Değişim olasılığını görmezden gelen ve olayların hâkim durumunu tek ihtimal olarak kabul eden (yani organik toplum) geleneksel düşünme tarzı, sonuna kadar değişim olasılıklarını araştıran (açık toplum) eleştirel düşünme tarzı ve belirsizliğe tahammül edemeyen (kapalı toplum). Hem açık hem de kapalı toplumun, tanım itibariyle, diğerinde bulunabilecek arzu edilir tarafları vardır. Kapalı toplum, açık toplumda olmayan belirlilik ve süreklilik sunar ve açık toplum da kapalı toplumda bireyden esirgenen özgürlüğü sunar. Sonuç olarak, sosyal örgütün iki ilkesi birbirine zıt duruyorlar. Açık toplum yanılabilirliğimizi kabul ediyor; kapalı toplum ise onu inkâr ediyor.⁶

Yirminci yüzyıl maddi değişim yönünden insanlık tarihinin en uzun, en derin, en kapsamlı, en hızlı ve en çetrefilli yüzyılı olma özelliğine sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşemeyen bazı değişimler bu yüzyılda meydana gelmiştir. Teknolojik devrim bu yüzyılda devasa boyutlara ulaşmıştır. İnsanlık bu yüzyılda dünyadan başını çıkarıp uzayı keşfetme başarısı göstermiştir. Otomasyon bu yüzyılda üretimin neredeyse her aşamasına ulaşmakla sınırlı kalmamış, insanların gündelik işlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Geride bıraktığımız yüzyılın insanlığa kazandırdığı olumlu maddi gelişmenin halkalarından bazıları bunlardır. Ancak, yirminci yüzyılda bu olumlu kazanımların yanında insanlık bakımından tarihte emsali görülmedik olumsuzluklara da imza atmıştır. Son birkaç yüzyılın ürünü olan devletçi anlayışların ortaya koyduğu

⁴ George Soros, *Açık Toplum-Küresel Kapitalizmde Reform*, (Çev. Doğan Selçuk Öztürk), Truva Yay., İstanbul 2004, s.112.

⁵ M. Ayşe İnal, *Haber Okumak*, Temuçin Yayınları, İstanbul 1996, s.26.

⁶ Soros, Age., s.107.

siyasi projeler yirminci yüzyıldaki olumlu değerlerin yanında olumsuz izler de bırakmıştır.⁷

Cumhuriyet Türkiye'si temel amaçlarından biri olarak “muasır medeniyetler ailesine girme”yi belirlemiştir. Bu amacı yönetimin temel hedefi olarak benimserken, “halkın egemenliği” ilkesini de yönetimin temel niteliği olarak ortaya koymuştur. Bu iki ilke de, aslında, Batıda gelişmekte olan demokratik düşünceye uzak değildir. Ancak, Cumhuriyeti kuran devletçi elit bu amaç ve niteliklerle uyuşup uyuşmadığı tartışma götürür bir uygulamayı pratikte hâkim kılmıştır. Kısaca, teoriden farklı bir pratiği sahneye koymuştur. Çok partili sisteme geçildiği 1950 yılına kadar Türkiye’de demokrasiyle uyuşabilen uygulamalar nadiren söz konusu olmuştur.⁸ Sonraki yıllarda ise darbe ve muhtıralarla demokrasinin işlevi yitirilmiş ve Türk toplumunun açık topluma ulaşma yolundaki adımı küçültülmüştür.

Demokratik bir toplumda seçim sonucu iktidarı ele geçiren bir kadronun iktidarı elde etmesi meşrudur ve yönetilenler tarafından kabul edilmiş, rızaya dayalı, yasalara ve yerleşik kurallara uygun bir süreci anlatmaktadır. Buna karşılık bir cuntanın darbe ile iktidarı ele geçirmesi yasalara, yerleşik kurallara, siyasal değerlere ve teamüllere uygun olmadığından dolayı meşru değildir. Bu durumda yönetilenlerin rızasından söz edilemez.⁹

Medya, demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra, kamuoyunu yönlendirme ve etkileme gücünden dolayı dördüncü güç olarak kabul edilir. Baudrillard’a göre günümüz iletişim araçları gerçek olmayan bir gerçek, bir hipergerçek yaratarak, insanların çevreyle ilişkilerini engellemekte, onların doğal ve sosyal etkileşim açısından kopmalarına ve yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Ekrandaki mesajlardan ve görüntülerden yakın çevresinden etkilenirmişçesine etkilenen özne, ona o söylemi ve görüntüleri aktaranları gerçek yaşamda olduğu gibi doğrudan etkileyemez.¹⁰

Bir açıklık rejimi olan demokrasilerde halkın sorunlarının bilincinde olması, yönetime doğrudan katılımı ancak devlet-yurttaş arasındaki bilgi akışının sağlanması görevini, devletle vatandaşlar arasında bir köprü vazifesi gören kitle iletişim araçları

⁷ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.15.

⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.110.

⁹ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, Beta, İstanbul 2002, s.107.

¹⁰ Dilek Doltaş, *Postmodernizm ve Eleştirisi-Tartışmalar/Uygulamalar*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2003, s.26.

yerine getirirler.¹¹ Basın özgürlüğü ya da genel anlamda iletişim özgürlüğü ise bunun şarttır.

Siyasi partilerle vatandaşlar arasında bir aracı olan medya demokrasilerde üç farklı işlevi yerine getirir. Bunların ilki enformasyon işlevidir: Medya, vatandaşları siyasalar, siyasa önerileri ve siyasaları yürürlüğe koyma ile bunlara eşlik eden diğer konular hakkında bilgilendirir. İkinci olarak medya, hükümetleri siyasal partileri halkın sorunları hakkında bilgilendirmek suretiyle ifade işlevini yerine getirir. Medyanın üçüncü işlevi olan eleştirel işlev bir öncekiyle bağlantılıdır: Medya, özellikle siyasi analiz ve arka plan bilgisi verirken; hükümet politikalarını, hükümetin bunların oluşumu sırasında takındığı tavrı ve uygulama biçimlerini eleştirir.¹²

Türkiye'nin demokratik rejime geçişi kolay olmadığı gibi, demokrasinin ülkemizde sarsıntılar geçirmesi ve zaman zaman kesintiye uğraması da basını önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak ne yazık ki bugüne kadar basının kendi içinde demokrasiyi gerçekleştirme yolunda pek bir adım atmadığı da gözlenmektedir.¹³

Türk medyasının zaman zaman iyi, zaman zaman kötü günleri olmuştur. İşgaller ve belli aralıklarla darbeler yaşayan Türkiye, bu olumsuz olayları ekonomide, siyasette ve medyada da oluşan değişikliklerle yaşamıştır. Genellikle medyanın büyük bir kısmı darbeleri desteklemiştir. Çünkü aksi halde medya sansür, toplatma ve kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalacağını düşünmüştür. Darbeyi gerçekleştirenler medya aracı olarak o devirde ne imkân varsa onu kullanmışlardır. Darbelerin ilk gününden itibaren, radyo, televizyon, gazete vb. iletişim araçları propaganda amaçlı kullanılmıştır.

Türkiye'de 1980'li yıllarda batı ülkeleriyle hemen hemen aynı anda başlayan ve yapısal dönüşümü amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, kitle iletişim araçları üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir.¹⁴ Türkiye'de sermaye piyasasının artması, medyanın ticarileşmesine sebep olmuştur. Bundan sinema da çok etkilenmiştir.

Yedinci sanat adı da verilen sinema, sanat olmanın yanı sıra, teknolojinin bir ürünü, diğer yandan bir kitle iletişim aracıdır.¹⁵ Sinema bir ülkenin sosyolojik,

¹¹ Mustafa Mutlu, *Kitle İletişiminde Sorunlar ve Sorumluluklar*, Okumuş Adam Yay., İstanbul 2007, s.18.

¹² Bülent Çaplı, Hakan Tuncel, *Televizyon Haberciliğinde Etik*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2010, s.104.

¹³ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s.359.

¹⁴ Alev Söylemez, *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, Haberal Eğitim Vakfı, Ankara 1998, s.96.

¹⁵ Şükran Esen, *80'ler Türkiye'sinde Sinema*, Beta, İstanbul 2000, s.1.

ekonomik ve siyasal hayatı hakkında bilgi verir. Kitleleri bir araya getirmek ve onları yönlendirmek için çok önemli bir güç olan sinema çok geniş alanlara yayılabilen bir özelliğe sahiptir. Sinema gerçeğin peşinden giderek ait olduğu kültürü en iyi şekilde veren bir sanat türüdür.

Türkiye’de sinema daha çok eğlence amaçlı yapılmıştır. Bu, ticari yönünün ağır bastığını da gösterir. Ama 1980’li yıllardan itibaren bu durumda değişimler meydana gelmiş, daha çok toplumda oluşan sorunlar, 1980’lerin verdiği değişimle birlikte işlenmeyen konular çekilmeye başlanmıştır. Yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlar sinemaya yansımış ve köyden kente göç filmleri, devlet sansüründen ve tepkilerden korkulduğu için çekilemeyen darbe karşıtı filmler, düzen eleştirileri yaygın bir şekilde işlenerek seyirciye sunulmuştur. Son yıllarda Türkiye’de yerli filmlerde daha çok halka açılan, gerçek olaylardan yola çıkan, toplumsal yönü ağır basan filmler çekilmektedir. Böylece sinema toplumsal değişmeyi hızlandırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, açık toplum yolunda olan Türkiye’de yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal olayların Türk sinemasına yansımalarının ve sinemanın açık toplum olma yolundaki rolünün incelenmesidir. Türk sinemasında önemli bir yere sahip olan yönetmenliğini Nesli Çölgeçen’in yaptığı 1985 yapımı Züğürt Ağa, yönetmenliğini Tunç Başaran’ın yaptığı 1989 yapımı Uçurtmayı Vurmasınlar ve yönetmenliğini Mahsun Kırmızıgül’ün yaptığı 2009 yapımı Güneşi Gördüm üzerinden yaptığımız bu çalışmada filmleri tanımanın yanı sıra filmlerin geçtiği mekânı ve zamanı irdeleyerek açık toplum ve kapalı toplumlarda devletin rolünü düzen eleştirisi ekseninde inceledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN VE TOPLUM

1.1. İNSAN

Tarih boyunca, “İnsan nedir, ne tür bir varlıktır ve onun temel nitelikleri nelerdir?” sorusundan daha önemli bir soru sorulmamıştır denilse yeridir. Düşünce tarihi içerisinde birçok düşünür, sanatçı, filozof hep bu soruyu sormuş ve kendince birtakım cevaplar aramıştır. Onlar, insanı gözlemleyip inceleyerek insanın doğasına ilişkin bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Yapılan bu açıklamaların hiçbirisi insanın ne olduğunu tam olarak ortaya koyamasa da, insana ilişkin çok önemli tespitlerde bulunmuş ve daha sonra gelip de bu konularla doğrudan ilgilenenlerin bilgisine sunulmuştur.

Platon ve onun Orta Çağ’daki takipçileri insanı daha çok, diğer dünyalara özgü ve oradan bu dünyaya gelerek insan bedeni denilen bir hapisaneye mahkûm olmuş olan ruh ile tanımlarken; Aristoteles, insanı politik/akıllı bir canlı şeklinde tanımlamıştır. Orta Çağ’da inanan bir canlı olarak tanımlanan insan, Yeni Çağ’da rasyonel anlayışın egemenliğine bağlı olarak tekrar akılla tanımlanmaya çalışılmıştır. Descartes’in “düşünen insan” betimlemesi, merkezi bir betimleme olarak kabul edilip yirminci yüzyıla kadar egemenliğini sürdürmüştür. Bu anlayış, birçok düşünür tarafından insanı ruh ve madde şeklinde iki ayrı alana ayırmakla suçlanıp bu tür düal bir açıklamanın insandaki birliği ortadan kaldırarak onun bütünlüğünü izah edemeyeceği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶

Nicolai Hartmann’a göre insanın olmadığı bir dünyada değer ile anlamın varlığı da söz konusu değildir. İnsan, gerçek (real) dünyanın bütün tabakalarını içinde taşıyan tarihsel bir varlıktır. Hartmann’a göre insan dünyada tek başına değildir, varlık ilişkilerinin oluşturduğu bir sistem içindedir. Bu sistem insana özgü de değildir, insanın bulunmadığı yerde de vardır. İnsanın da bir parçası olduğu dünya, varlık ilişkileriyle kurulmuştur. İnsan kendini bu ilişkilerden soyutlarsa içinde bulunduğu dünyayı kavrayamaz.

Jean Paul Sartre’ye göre, insanı anlamak, içinde yaşanan anı ve geçmişi anlamak ve buna dayanarak dünyayı olması gerektiği gibi tanımlamaktır. Çünkü “Gerçek,

---

¹⁶ Nevzat Can, *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, Hece Yayınları, Ankara 2005, s.55.

olmakta olan, olmuş olan ve olacak olan bir şeydir". Dolayısıyla insanın ne olduğunu söylemek, aynı zamanda onun ne olabileceğini de söylemek demektir.¹⁷ İnsanı insan kılan en temel sıfatların başında özgürlük gelmektedir. J. P. Sartre'den hareketle söylersek, insanın eylemlerine anlam kazandıran ve insanı davranışlarından sorumlu bir varlık hâline getiren özgürlüktür.

Aristoteles, insanı zoon-politikon bir varlık olarak tanımlar. Aristoteles'in pek güzel gördüğü şey, insan bireyinin zorunlu toplumsallığıdır, toplumsallığı gerektiren de güçsüzlüğüdür. Belli ki insan doğada kendini ancak toplum koşullarında yaşayabilecek bir varlık olarak kurmuştu. Bir başka deyişle, insan bu güçsüzlüğünü doğada varlığını oluştururken var etmiştir. Onun güçsüzlüğü doğayla ilişkisinin biçiminden doğma bir sonuç olmalıdır. O durumda insan bireyinin tek başına yaşaması olanaksızdır, o yaşamını ancak başkalarıyla birlikte, başkalarına sıkı sıkıya bağlanarak sürdürebilecektir.¹⁸

İnsan ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın o, toplumsal bir varlıktır. İnsanın olduğu her yerde yönetimden söz etmek zorunlu hale gelir. Bu da bizi iyi düzenlenmiş bir toplumun yani toplumsal iyinin ne olduğu sorusunu tartışmaya götürür.

1.2. İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Toplum, genel olarak, ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir gruptur. Bazı sosyologlar, toplumun yerine koyacak daha özgül kavramlar geliştirmeye çalışmışlardır. Sözgelimi Marksist kuramcı Louis Althusser, birbiriyle değişik bağları olabilecek üç ilişki düzeyinin (iktisadi, ideolojik ve siyasal) bileşiminden meydana gelen toplumsal formasyon terimini ortaya atmıştır. Toplumun ulus devletle özdeşleştirilmesine karşı çıkan Anthony Giddens ise ulusal sınırlarla sınırlı olabilecek ya da olmayabilecek toplumsal sistemlerden ve kurumlardan bahsetmeyi tercih etmektedir.¹⁹

Toplumsal grubun en ilk formu cemaat olarak düşünülmektedir. Cemaat, doğal bir yakınlığa dayalı ilişkinin hâkim olduğu ve doğal irade çerçevesinde şekillenmiş olup, belli bir plan ve amaç göz önünde bulundurulmaksızın, daha çok kendiliğinden

¹⁷ Ogün Ürek, *Toplumsal Düzen Oluşturmaya Üç Yaklaşım: Kant, Popper, Sartre*, Erişim tarihi: 12 Aralık 2009, www.düşündürensözler.blogspot.com/2008/08/toplumsal-düzen-oluşturmaya-iliskin.

¹⁸ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi I*, Bulut Yayınları, İstanbul 2004, s.9.

¹⁹ Marshall, Age., s.732.

oluşmuş bir yapıdır. Toplum ise gelişmenin daha sonraki bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Toplum, planlı ve belli bir hesaplama dayalı olarak ortaya konulacak bir kısım özellikleri içermektedir.²⁰

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu olgu, insanın yaşadığı çevreyi, davranış, düşünce, değer ve eylemlerinde önemle dikkate alan bir varlık olduğunu belirler. Böyle bir dikkat ve duyarlılık insana özgü bir yetenektir. Çünkü insandan başka hiçbir canlıda “başkası” düşüncesi yoktur.²¹

İnsanı toplumla bütünleştiren şey, bireyle toplumun beraberce benimsedikleri, inandıkları, bağlandıkları, doğru kabul ettikleri ortak değerlerdir. Bu değerler davranışlarımıza “iyi” veya “kötü” hükmünü verirler. İnsanlar, o ortaklaşa hükümlere göre ortaklaşa davranışlar gösterirler; sosyal ahenk, “milli birlik”, “sınıfsız toplum”, “mümin toplum” böyle oluşur. Bu değerler, bireysel psikolojide “üst-ben”i, sosyal hayatta “değerler sistemi”ni meydana getirir. “Üst-ben”, davranışlarımızı kontrol eder, toplumun “iyi” saydığı yönere yöneltir; bizi toplumla, toplumun “değerler sistemi”yle bütünleştirir. Bu bütünlük içinde kendimizi yalnız, huzursuz hissetmeyiz.²²

İnsanların kendi dışındakiler için geliştirdikleri “başkası” ve “öteki” anlayışları insanlar kadar sosyal çevrelerin de önemle dikkate almalarını gerektirmektedir. İnsanın sosyal olması işte bu anlayış çerçevesinde başkalarını dikkate alması ve bu nedenle de bütün davranış ve hareketlerinde başkalarıyla uyumlu bir yaşam üretmeye çalışması demektir. Bu bağlamda sosyal insan yaşadığı sosyal çevrenin alışkanlık, değer ve idealleriyle uyumlu olan; sosyal çevrenin sorunlarına karşı duyarlılıkla kendisinden beklenen katkılara hazır olan kişidir.²³

1.3. TOPLUMUN DOĞUŞU

İlk insanlar, bireysel olarak yaşarken sınırsız özgürlüklere sahiptiler. Onların yaşantılarını sınırlayan hiçbir toplumsal kural yoktur. Çünkü henüz toplum halinde yaşamıyorlardı. İşte bu insanlar, öncelikle kendi güvenlikleri nedeniyle bu sınırsız özgürlük içinde yaşamaktan fedakârlık yaparak yaşantılarını sınırlayıp, örgütlü ve birlikte yaşamaya karar vermişlerdir.²⁴

²⁰ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s.127.

²¹ İsmail Doğan, *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.2.

²² Taha Akyol, *Politikada Şiddet*, Truva Yayınları, İstanbul 2005, s.51.

²³ Doğan, Age., s.2.

²⁴ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s.116.

İlk insanlar, bireysel olarak yaşarlarken neden birlikte yaşama gereğini duymuşlar? Siyasal düşünceler tarihi yazarları, insanların birlikte yaşama isteklerini iki temel nedene dayandırmaktadır. Bunlardan ilki; korunma içgüdüsüne bağlı olarak güvenlik ya da yaşamını sürdürme zorunluluğu, ikincisi de; insanlar, tüm ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamadıklarından iş bölümü ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmadır.²⁵

İnsanlık tarihinde ne kadar geriye gidersek gidelim, insanların ilk ortaya çıktıkları andan itibaren toplum halinde yaşadıklarını makul bir varsayım olarak alabiliriz. İnsanların aile, klan, kabile gibi küçük toplumsal örgütlenmeler içinde de olsa her zaman bir toplumda veya toplulukta ve başka insanlarla toplumsal ilişkiler içinde yaşamış olduğunu görüyoruz.²⁶

İnsanlar toplu halde yaşamaktadırlar. Bu kaçınılmaz gerçeği insanın tabiatı ile açıklayan bilimsel ve kültürel yaklaşımların yanı sıra sosyoloji bu olguyu bir “toplumsal gerçeklik” olarak kabul eder. Bu nedenle insan sosyolojide günlük alışkanlıkları, zihinsel yapısı, karakteri, ilişkileri ve dünyayı algılayış biçimi vb. tüm tutum ve özellikleriyle yaşadığı, üyesi olduğu toplum ile açıklanır.²⁷

Platon’a göre toplumun doğuş nedeni, insanların tek başlarına kendi kendilerine yetememeleri ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarının yardım ve işbirliğine gerek duymalarıdır. “Bir insan bir eksiği için bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için bir başkasına” diyen Platon, birçok eksikliğin birçok insanın bir araya gelmelerine neden olduğunu ve insanların yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşadıklarını söyler. Bu tür yaşamın adı ise “toplum düzeni”dir.²⁸

İbn-i Haldun insanın sosyal bir yaratık olduğunu söyler, yani insan için toplum içinde yaşamak kaçınılmaz bir durumdur ve toplum doğal bir olgudur. İnsanları toplum halinde yaşamaya iten nedenlerden biri ekonomiktir. İkinci neden ise güvenlik ihtiyacıdır. Canlıları yaratırken Tanrı, hayvan türüne savunması için güçlü olanaklar vermiştir, insana ise savunma organlarına karşılık düşünce ve el vermiştir.²⁹

“Zanaatlar, uzmanlıklar insanoğluna araçlar elde ettirir. Bu araçlar hayvanlardaki savunma organlarının işini görür. Tek başına kendini savunma gücü

²⁵ Öztekin, Age., s.115.

²⁶ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2005, s.177.

²⁷ Doğan, Age., s.7.

²⁸ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta, İstanbul 2005, s.21.

²⁹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.94.

olmayan insanın savunma araçlarını yapıp kullanmaya da yine tek başına gücü yetmez. Bunun için de insanın diğer insanlarla yardımlaşması zorunludur.”

Farabi'nin bedevi toplumu, insanların fiziksel varlıklarını devam ettirmek amacıyla, zorunlu ihtiyaçlarını elde etmek ve kazanmak üzere, birbirleriyle yardımlaşmak için oluşturdukları toplumdur. Zorunlu ihtiyaçların temininde başvurulan yollar da avcılık, hayvancılık, çiftçilik, soygunculuk ve benzeri gibidir. Böyle bir toplumda yönetici, insanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamada onları çalıştırmalarını bilen, onlar için gerekli şeyleri korumada maharetli olan ya da onlara zorunlu ihtiyaçlarını kendi sahip olduğu şeylerden veren kişidir.³⁰

Bazı kitaplarda ilk avcılar, kendi emeği ve aklıyla her şeyi elde etmiş olan bir Robenson olarak tasvir edilirler. İnsan gerçekten böyle bir Robenson olsaydı; insanlar topluluk halinde değil de, birbirinden kopuk halde yaşamış olsalardı, hiçbir zaman insan olup bir kültür meydana getiremezlerdi. İnsanları tek başına bir adada yaşamak zorunda olan Robenson olmaktan çıkararak zorunlu etkenler, ilkel insan kadar modern insan için de geçerlidir. Bu nedenle “Yalnızlık Tanrı'ya mahsustur” şeklindeki özdeyiş tüm zamanlar için geçerlidir. Şu halde insan topluma mecburdur. Toplu halde yaşama ve bir ölçüde toplum kurma böyle bir mecburiyetin doğal bir sonucu olarak kabul edilebilir.³¹

Eski çağlardan itibaren toplumsal kaynaşmayı ve dayanışmayı sağlayacak insanüstü, toplum üstü değer ve ilkeler aranmıştır. Bu toplumlarda, toplumsal kaynaşma, toplumun yönetiminde egemen olan ve kural koyan güçlerin tümünden dinsel nitelikte görülmesi ve doğaüstü, insan bilincinde yer etmiş aşkın güçlerin toplum yönetimine “yasallık” sağlaması sonucunu doğurmuştur. Her siyasal iktidar, yasak koyma, kural koyma ve yaptırım uygulama, kısacası yönetme erkini, belirli bir kaynağa dayandırmak ve böylece iktidara geçerlilik, “meşruiyet” sağlama ihtiyacı duymuştur. Bu meşruiyet arayışı yönetilenlerin, yönetenin koyduğu kurallara uygun davranmalarını sağlayacak ve iktidarın belirtilen erkine yasallık ve geçerlilik kazandıracak bir kaynağın varlığını gerektirecektir. Böyle bir kaynağa dayanılmadığında, yönetilenlerin, yönetenin iradesine uygun davranmasının “neden”i de ortadan kalkacaktır. Bu “neden”, yüzyıllar boyunca din olarak kabul edilmiştir. Siyasal iktidarın kaynağı doğaüstü, tanrısal, dinsel

³⁰ Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Kaknüs Yay., İstanbul 2005, s.88.

³¹ Doğan, Age., s.3.

temellere dayandırılmış ve dünyevi iktidar ile manevi iktidar, siyasal yapı içinde devamlı birlikte var olmuşlardır.³²

1.4. İLK TOPLUMLAR

İlk zamanlarda, insan tek veya gruplar halinde doğal ortamın bir parçası olarak yaşamıştır. Yerleşik hayata geçilmesi ve tarım kültürünün ortaya çıkması ile doğal ortam, yavaş yavaş insanlar tarafından parsellenmeye başlanmıştır. Ardından Erken Devletler, Uygarlıklar, İmparatorluklar ve Modern Devletler dönemlerinde ise yeryüzünün belirli bölgeleri bu devletler tarafından kontrol edilmiştir. Özellikle modern devlet, yani ulus-devlet dönemi, yeryüzünün oldukça fazla parsellendiği dönem olmuştur. İşte insanın siyasi amaçlı, doğal ortamı parsellemesi ve buna bağlı çeşitli örgütsel yapılar oluşturma (devlet gibi) süreci, “mekânın siyasallaşması” olarak ifade edilebilir.³³

İlkel toplumlar, gelişmelerini tamamlamamış oldukları için devletsiz toplumlardır. Bu toplumlar gerçek anlamda uygar toplumlar değildir. Bu toplumların, kapatmaya çalıştıkları halde hiçbir zaman kapatamadıkları bir eksiğin -devlet eksikliğinin- acısını şiddetle hissettikleri söylenmektedir. Özü itibariyle eşitlikçi bir toplum olan ilkel toplumlarda insanlar kendi etkinliklerinin efendisidirler. Bu etkinlikten doğan ürünlerin dolaşımına da gene onlar egemendir.³⁴

Platon Yasalar adlı eserinde şu tasviri yapmıştır: Yaradılıştan hemen sonraki çağlarda yaşayan insanlar sayıca çok az olduklarından birbirlerini seviyor ve hoş tutuyorlardı. Yiyecek içecek yüzünden kavga etmiyorlardı. O zamanlar en büyük geçim kaynağı olan otlaklar oldukça genişti. Et, süt hiç eksik değildi, ayrıca avlanarak sağladıkları besinler de küçümsenecek gibi değildi. Giyim, kuşam, barınak sıkıntısı yoktu. Bu nedenle aralarında yoksullar da yoktu ve yoksulluk yüzünden birbirlerine düşman olmuyorlardı. Zenginlik ve yoksulluğun olmadığı bu toplulukta sadece erdemli insanlar yetişiyordu. Kıskançlık, rekabet, haksızlık bilinmiyordu. İnsanlar, babadan kalma törelerle yaşadıklarından yasa koyuculara da ihtiyaç görülüyordu. O dönemdeki yönetim biçimlerine reislik (riyaset) düzeni deniliyordu. Bu yönetim biçimini oraya buraya dağılmış, birer aile olarak yaşayanlar takip etmiştir. Bu aileler daha sonra büyük

³² Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006, s.48.

³³ Servet Karabağ, *Mekânın Siyasallaşması*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.3.

³⁴ Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.143.

gruplar oluşturup kentler kurmaya başlayınca, farklı gruplar birlikte yaşayabilmek için kendi içlerinden bir takım temsilciler seçmeye ve hepsini bağlayacak müşterek yasalar oluşturmaya ve yöneticiler atayıp, reislik düzeninden bir tür aristokrasi ya da krallık düzenine, daha doğrusu siyasi düzene geçmişlerdir.³⁵

Adam Smith'e göre; en ilkel toplum, mülk ve hükümetten habersiz, avcı toplumdur. İkinci aşama, mülk olarak hayvan sürüsüne sahip olunan çobanlıktır. Bu toplum şeklinde adalet ve hükümet kavramlarının ilk kaba şekilleri görülmektedir. Üçüncü ve dördüncü aşamalar tarım ve ticaret aşamalarıdır ki; dördüncüsü, doğal olarak üçüncüsünün gelişmesi ile gerçekleşmiştir. Bu aşamalarda mülkiyet ilişkileri gittikçe karmaşık bir hale gelmeye başlamıştır. Bu ise doğal olarak düzenli bir adalet sistemini sağlayacak güçlü hükümetlere duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiştir.³⁶

Avcılık ve toplayıcılık döneminden yerleşik hayata geçen ilk insanlar, toprağı işlemeye, ürün elde etmeye ve birbirleriyle daha sıkı ilişki içine girmeye başlamışlardır. Zamanla aralarındaki işbölümü ve dayanışmayı daha da artırarak küçük örgütlü, içinde yöneten-yönetilen ilişkilerinin de bulunduğu toplumun ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Günümüz anlamındaki devlet örgütlenmesinden çok farklı ve çok daha ilkel olan bu örgütlü toplum örneklerinin yaşandığı dönemler cilalı ve yontma taş devri denilen dönemlerdir. Klan yaşantısı olarak da değerlendirilen kabile yaşantısında bile, bir yönetici (kabile reisi), savaşçılar, koruyucular, zanaatkârlar, yaşlılar gibi sınıfların bulunduğu ve kabile reisinin toplum üyeleri üzerinde büyük bir otoritesi olduğunu biliyoruz.³⁷

Bir görüşe göre, toplumda insanların ihtiyaç duydukları maddi değerleri üreten üreticiler, bu değerlerin toplum içinde el değiştirmesini sağlayan araçlar ve beden güçleri ile üretime katılan gündelikçiler toplumun ilk sınıflarını oluşturacaklardır. Ne var ki, toplum büyüdükçe, geliştikçe insanlar yiyecek, yatacak, giyecek ihtiyaçları ile yetinmez olurlar, lüks ihtiyaçlar doğar ve eskiden üstünde yaşayanları beslemeye yeten toprak yetmez olur. Otlaklar, tarlalar yetmez olunca da, komşuların tarlaları ve otlakları ele geçirilmek istenir. Komşu toplumlarda da, aynı yönde bir gelişme olunca, onlar da zorunlu ihtiyaç sınırlarını aşıp sonsuz bir mal edinme hırsına kapılınca komşu topraklara

³⁵ Toku, Age., 47.

³⁶ Brian Redhead, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, (Çev. Hilmet Özdemir), Alfa, İstanbul 2001, s.188.

³⁷ Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu), Beta, İstanbul 1986, s.34.

saldırırlar. Böylece kişilerin hayatında olduğu gibi toplumların hayatında da, başkalarından daha çok mal edinme hırsı sonucunda savaş başlayacaktır.³⁸

İlkel toplumda ekonomik yaşam özerk ve sınırları belli bir alan haline geldiğinde, üretim etkinliği yabancılaşmış, hesaplanabilir ve emeğin ürünlerinden yararlanacak olanların zoruyla yaratılmış bir emeğe dönüştüğünde, toplum ilkel olmaktan çıkmış, yönetenler ve yönetilenlere, efendiler ve uyruklara bölünmüş bir toplum haline gelmiş, onu yok edecek şeyi, yani iktidarı ve iktidara saygıyı bertaraf etmekten vazgeçmiş demektir.³⁹

İlkel topluluktan uygar topluma geçiş aşaması, insanların toplayıcı ekonomiden üretici ekonomiye geçişleriyle; bir toplumsal artı üretme gizilgücüne sahip olmalarından başlayıp, bu toplumsal artıyı ellerine geçiren sınıfların oluşmasına ve toplumsal artının kararlı bir biçimde sağlanmasını gerçekleştiren bir toplumsal düzeni sürdüren “devlet”in ortaya çıkmasına dek uzanan dönemi kapsar. Bu dönem aynı zamanda, toplumun yapısında ekonomik farklılaşmadan ideolojik farklılaşmaya kadar çeşitli farklılaşmaların olduğu dönemdir.⁴⁰

1.5. DEVLET

1.5.1. Devletin Tanımı

Devlet yüzyıllardan beri var olan bir sosyal olgudur. Buna karşın siyasal düşünürler ve sosyal bilimciler de yüzyıllardan beri “Devlet nedir?” sorusunun cevabını aramışlardır.⁴¹

Devletin kısa bir tanımını yapacak olursak; devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur.⁴² diyebiliriz. İnsanlar, çeşitli nedenlerle, kendileri için topluluklar kurma eğilimi gösterirler ve bu topluluklar, devlet olarak tanımlanmalarına yol açacak iktidar yapıları içerir.⁴³ Kimi yazarlara göre devlet, toplumlar için ortadan kaldırılması gereken en büyük sömürü aracı olarak görülmesine

³⁸ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s..22.

³⁹ Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.143.

⁴⁰ Alâeddin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*, Bilim ve Sanat, Ankara 1997, s.28.

⁴¹ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s.33.

⁴² Kapani, Age., s.35.

⁴³ Michael Rosen, Jonathan Wolff, *Siyasal Düşünce*, (Çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan), Dost Kitabevi, Ankara 2006, s.25.

karşın, kimilerine göre, tapılacak derecede yüce ve toplumların kesinlikle vazgeçemeyecekleri örgütlenmedir.⁴⁴

Devlet Weber'e göre bütün bir toplumu birleştiren bir kuruluş; Hegel'e göre o, bir yeryüzü Tanrısı, anarşistlere göre ise kendi kendine eriyip bitmesini beklemeden ortadan kaldırılması gerekli bir yüz karasıdır.⁴⁵

Devlet tam olarak organize olmuş bir birliktir. Tüm toplumsal şekiller içerisinde en yüksek düzeyde örgütlenmiş olan devlettir. Bu nedenle ona belli amaçlar dizisini atfederek onu tam bir şekilde tanımlamak kolay değildir. Ancak devleti, belirli bir toprak parçası üzerinde en yüksek otoriteye sahip bulunan ve kullanan insanlar topluluğu ya da sınırları belli bir bölge içerisinde belirli bir halk topluluğu üzerinde sahip olunan üstün bir otorite olarak tanımlamak mümkündür.⁴⁶

Siyasal düşünce tarihi, yüzyıllardır, "Devlete neden itaat etmeliyim?" sorusunu yanıtlama çabalarının tarihidir. Soru değişmeden duruyor ve hala sorulmaktadır. Verilen yanıtlar, "Çünkü itaat etmediğim takdirde başımı uçuracaklar!" şeklindeki pragmatik yanıttan, "Çünkü o Tanrının iradesidir." şeklindeki dinbilimsel olana, "Çünkü devlet, ahlaki düşüncenin gerçekleşmesidir" şeklindeki metafizik olana, geniş bir aralıkta değişmektedir.⁴⁷

Max Weber, devleti, "belirli bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel güç kullanma tekeline -başarıyla-sahip çıkan bir insan cemaati" olarak tanımlamaktadır. Başka deyişle, devletin esası zorlamadır. Birini bir üniforma ve silahla donatıp, insanları devletin kanunlarına uymaya zorlamakla görevlendirme becerisidir.⁴⁸ Yani devlet, ülkesi içerisinde şiddet kullanma ve şiddet araçlarına sahip olma yetkisini haiz tek kurumdur. Devlet, bu yetkisini ordu ve polis teşkilatları aracılığıyla kullanır. Ordu ve polis devletin iç ve dış güvenliğini sağlarlar. Ancak iç güvenliği sağlayan polis teşkilatının ülke siyaseti üzerinde etkisi orduyla kıyaslanınca neredeyse yok gibidir. Bunun sebebi polis teşkilatının orduya göre hem sayıca daha az olması hem de sahip bulunduğu mali ve buna bağlı olarak teknolojik imkânların ordunun bir hayli gerisinde kalmasıdır. Bunun yanında polisler toplumla daha iç içedir.⁴⁹

⁴⁴ Öztekin, Age., s.25.

⁴⁵ Mustafa Aydın, *Siyasetin Sosyolojisi*, Açılım, İstanbul 2006, ss.77-78.

⁴⁶ Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.149.

⁴⁷ Redhead, Age., s.1.

⁴⁸ Francis Fukuyama, *Devlet İnşası*, (Çev. Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.18.

⁴⁹ Türköne, Age., 414.

Siyasal otorite bir güç merkezidir. Buraya giren insan bu güçle donandığı zaman kendisini bir Tanrı gibi hisseder. Andre Michel, “Otorite deli gömleği gibidir.” der. Onu sırtına geçiren kişi gerçekten delirir duruma gelir. Sınırsız bir otorite ile donanan yöneticinin bir Tanrıya dönüşmemesi için hiçbir neden yoktur.⁵⁰

Yeryüzünde çok çeşitli ve farklı toplumlar vardır. Bu toplumlar uluslar arası toplum tarafından devlet biçimleri ile tanınır ve bilinirler: Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti Devleti gibi. Toplumların siyasal kimliği olan devlet, onların kültürel kimlikleri ile bağımsızlıklarının da sembolüdür.⁵¹

1.5.2. Devletin Ortaya Çıkışı

Rousseau; “Bir toprak parçasının etrafına çit çekip ‘Burası benim!’ dediğinde kendisine inanacak kadar aptal insanlar bulacağını düşünen ilk kişi, uygar toplumun gerçek kurucusudur. Bir başkası da kazıkları söküp veya hendeği doldurup da insanlara, “Bu sahtekâra inanmayın, dünyanın meyvelerinin hepimize ait olduğunu, dünyanın kimsenin malı olmadığını unutursanız hapı yutarsınız.” diye seslenseydi, insanlığı bunca suçtan, savaştan, cinayetten, dehşetten ve felaketten kurtarmaz mıydı?”⁵² demektedir.

Hiç kuşkusuz önceleri insan bir başnadır. Yalnız ve korumasızdır. Sonraları, yaşam hakkını güvenceye bağlamak, korkusuz yaşamak istemiştir. Aile, kabile, derken site-devletler kurulur. Siteler birleşip devletlere, imparatorluklara dönüşür. Ne ki, özgürlükler, haklar güvenceye bağlansın diye yaratılan kurum, yani devlet, zamanla özgürlüklerin, hakların düşmanı kesilmiştir. Bu; bilimsel deyişle, tipik bir yabancılaştırma (alienation) olgusudur. Bu yüzden, insanlık tarihi, bir bakıma, yabancılaştırma yaratmanın ve ondan kurtulmanın tarihidir.⁵³

Bir devletin meydana gelmesi için bulunması zorunlu olan ilk öge, insanlardır: Onların hem sayılarını hem de ne türden olacaklarını düşünmemiz gerekiyor. İkincisi ülkedir; ülkenin de hem kapsamını hem niteliklerini saptamalıyız. Çoğu kimseler, bir şehrin mutlu olması için büyük olması gerektiğini sanırlar.⁵⁴

Devlet, ferdin, duyduğu birçok ihtiyacı tek başına karşılayamamak aczinden doğmuştur: Birbirini yardıma çağıran insanlar bir topluluk kurmuşlardır. Devlet

⁵⁰ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.8.

⁵¹ Doğan, Age., s.125.

⁵² Rosen, Wolf, Age., s.266.

⁵³ Sami Selçuk, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s.13.

⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.203.

dediğimiz, bu topluluktur. “O halde, devletin temelleri ihtiyaçlarımızdır.” Bunların da, birincisi ve en ehemmiyetlisi, yiyip içmek; ikincisi, sığınmak; üçüncüsü örtünmektir. Böylece ilkin devlet, dört beş kişiden kurulmuştur. Fakat bunların da, hepsinin, her ihtiyaç sahibi için değil, her birinin bir ihtiyaç için çalışması, topluluğa daha uygundur. Çünkü tabiat herkesi her işe elverişli yaratmadığı gibi, her birinin bir tek işi yapması da daha iyidir. O halde, iş bölümü, ilkin tabiatın, sonra, topluluğun zaruretidir.⁵⁵

Liberalizm, devletin ortaya çıkışını işlevsel şekilde açıklar. Buna göre, ortak amaçların bir organ tarafından gerçekleştirilmesine duyulan ihtiyaç, devleti gerekli kılmıştır. Marksizm ise, tersine, devleti sınıfsal bir temele oturtur, dolayısıyla ortak amaçların gerçekleştirilmesinden çok ekonomik ve politik sınıfsal tahakküm olgusunun devlete yol açtığını ileri sürer. Bu itibarla, eşitlikçi ilkel toplumda sınıflaşma olmadığı için devlet de yoktur. Ama bu eşitliğin bozulup sosyal sınıfın ortaya çıkmasıyla devlet bu sınıf tarafından ve bu sınıf için yaratılmıştır.⁵⁶

Yüzyıllardan beri süren tüm tartışmalara karşın, devlet dediğimiz olgu ne ortadan kaldırılabilmiş, ne de büyük ölçüde değiştirilebilmiştir. Aksine zamanla daha da büyümüş, gelişmiş ve kendini kabul ettirmiştir. Günümüzde devlet, siyasal kuruluşların en geniş, en gelişmiş, en iyi örgütlenmiş ve en kapsayıcı olanıdır.⁵⁷

Devlet, ister bir sembol, ister bir hukuk fiksiyonu, isterse sadece bir “mit” olarak kabul edilsin, bu soyutlamanın arkasında bazı somut unsurların ve olguların bulunduğu inkâr edilemez. Bunların en önemlisi iktidar olgusudur. İktidarı kullananlar, ülkede yaşayan bütün insanlar için bağlayıcı kararlar alırken, kurallar koyarken ve bunları gerektiğinde zora başvurarak uygularken hep devlet adına hareket ederler.⁵⁸

Konfüçyüs, insanın yetişmesi ve olgunlaşması ile düzenin sağlanabileceğine inandığı için baskıya ve kaba kuvvete dayanan siyasal iktidara karşıdır. Örneğin, ona göre; “Halka hükmederek yönlendirin ve onları ceza tehdidi ile yönetin, halk cezaevine girmemeye çalışacak fakat onurunu ve utanma duygusunu yitirecektir. Halkı erdemlere yöneltin ve li (törelere uyum duygusu) ile yönetin, onuru ve kendisine saygısı artacaktır.”⁵⁹

⁵⁵ Mehmet Karasan, *Eflatun'un Devlet Görüşü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s.24.

⁵⁶ Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa, İstanbul 2000, s.114.

⁵⁷ Öztekin, Age., s.25.

⁵⁸ Kapani, Age., ss.36-37.

⁵⁹ Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi Cilt 1*, Salyangoz Yay., İstanbul 2008, s.39.

Devletin baskısına bir örnek olarak:

Konfüçyüs, öğrencileriyle birlikte Thai Dağının eteklerinde gezinirken ağlayan bir kadın görür. Öğrencilerinden biri (Tze-Lu) kadına neden ağladığını sorar.

Kadın: *“Çok acı çekiyorum. Bu çevrede bir kaplan var. Önce kaynatamı parçalayıp yedi. Sonra kocamı, şimdi de oğlumı öldürdü.”* der.

Konfüçyüs söze karışır ve: *“Öyleyse niçin bir başka yere gitmiyorsun?”* diye sorar.

Kadın şu ilginç yanıtı verir: *“Çünkü burada insanlara baskı yapan bir devlet yok.”*

O zaman Bilge Konfüçyüs öğrencilerine şunları söyler: *“Kadıncağz haklı, çocuklarım. Baskı yapan devletler kaplanlardan daha korkunçtur. Bunu hiç unutmayınız.”*⁶⁰

Siyasetin temel sorunu, devlet ile o devletin çatısı altında yaşayan insanların ilişkisini düzenlemektir. Devlet iktidarı bir grup insan tarafından üstlenilecektir. Her tür siyasi sistemde yönetenlerle yönetilenler arasında bir ayrıma rastlanır. Böyle bir ayrımın varlığı, kendiliğinden ortaya bir dizi sorun çıkartmaktadır. Devlet iktidarını kullananlar kimler arasından seçilecektir? Herkesin yönetme yeteneği var mıdır? Herkes aynı temel haklara sahip midir veya bazıları ayrıcalıklı konumda mıdır? Toplumda birinci sınıf ve ikinci sınıf; Türkiye’de siyasi jargonda kullanıldığı şekliyle “Beyaz Türkler”, “Zenci Türkler” gibi bir farklılık mevcut mudur?⁶¹

Toplum halinde yaşayan insanların, iç ve dış etkenler nedeniyle siyasal bir birliğe ihtiyaçları vardır; bu birlik devlettir. Devleti oluşturmaya zorlayan toplum dışı etkenlerin başında, insan ve toplum hürriyetine yönelik dış tehditler gelir. Çeşitli nedenlerle bazı toplumlar başka toplumların topraklarına ve zenginlik kaynaklarına göz koyabilirler. İşte devlet, bunları korumak ve ulusun egemenlik hakkını sağlamak için ortaya çıkar.⁶² Devlet oluşumunda değişik faktörler etkili olmuştur. Bu faktörler insanın zamanla gelişimi ve doğal ortamla olan etkileşimiyle ilişkilidir. Çünkü insanın ilkel halden, yerleşik hayata ve tarıma geçişiyle birlikte toplumsal yaşamda değişiklikler olmaya başlamıştır. O nedenle ilişkileri düzenleyici kurallar eski çağlardan beri oluşturulmuş ve devletle yeni bir düzen gelişmiştir.⁶³

⁶⁰ Selçuk, Age., ss.13-14.

⁶¹ Türköne, Age., s.380.

⁶² Doğan, Age., s.125.

⁶³ Karabağ, Age., s.19.

1.5.3. Devlet Çeşitleri

Günümüzde birçok devlet şeklinden bahsetmek mümkündür. Biz burada geçmişte ve günümüzde en çok rastladığımız devlet şekillerini işleyeceğiz.

1.5.3.1. Monarşik Devlet

Monarşinin anlamı, monark tarafından konulan kuraldır.⁶⁴ Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejimidir. Bu devlet biçiminde hâkimiyetin kaynağı tek kişidir.⁶⁵ Mutlak monarşide, tüm iktidar tek kişidedir, kişi toplumda her şeyin, herkesin efendisidir, ailedeki babanın otoritesini andıran bir otoriteye sahiptir. Monarşinin bir türü de, ya devletin kurucusu olan kişiyi ya da savaşta kazandığı başarı ve yiğitlik nedeniyle toplumun minnet duygusunun ifadesi olarak bir kişiyi başa geçirmesi biçiminde ortaya çıkar. Bu kimse başkomutandır, dini liderdir, yüce hâkimdir, iç ve dış siyasette tek yetkili kişidir. Daha sonra aynı yetkiler babadan oğla geçerek sürdürülür.⁶⁶

Tirani de monarşi gibi tek kişinin yönetimidir, ancak tiran yani zorba yasalara uymadan toplumu kendi çıkarı doğrultusunda yönetir, yönetim şiddete dayanır, toplum değerleri tek kişi tarafından sömürülür, despot kimseye hesap vermek zorunda değildir, kendine eşit ya da kendinden üstün değerdeki uyrukları üzerinde egemenliğini sürdürür.⁶⁷ Tiranlık korkuya dayanan bir hükümet şeklidir. Tiran herkesten korktuğu gibi, herkesi de kendinden korkutmak zorundadır.⁶⁸

Monarşi hakkında farklı bir görüş; Spinoza'ya göre, tek bir kişinin devlet gücünü bünyesinde barındırabileceğini düşünmek, fena halde yanılmak anlamına gelir. Çünkü tek bir insanın gücü, böyle bir yükü kaldıracak doğaya sahip değildir. Bu nedenle halk bir kral seçtiğinde, aslında ülkeyi yönetenin sadece o kralın kendisi olduğu sanılmamalıdır. Çevresinde kumandanlar, danışmanlar ve arkadaşlar bulunur. Bu nedenle mutlak monarşi olarak adlandırılan yönetim, gerçekte aristokratik bir yönetimdir ve bu açıktan değil de gizli bir şekilde böyle yürüdüğünden tehlikeli sonuçları olabilir. Örneğin çocuk yaşta ya da hasta bir kral ancak sözde kraldır. Aslında

⁶⁴ Rosen, Wolf, Age., s.73.

⁶⁵ Doğan, Age., s.127.

⁶⁶ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.45.

⁶⁷ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.47.

⁶⁸ Karasan, Age., 67.

devlet gücü, yüksek devlet işleriyle ilgilenen ya da krala en yakın olan kişiler tarafından kullanılmaktadır.⁶⁹

1.5.3.2. Teokratik Devlet

Teokrasinin kelime anlamı, Tanrı'nın egemenliği, Tanrı'nın iktidarındır.⁷⁰ Teokrasi, dine dayalı yönetim anlamına gelir. Teokratik devlet ise bir çeşit monarşidir. Bu tür monarşide hâkimiyetin kaynağı kişi ya da grup değil; Tanrı'dır. Hükümdar ise Tanrı adına dini kuralları uygulayan, devleti yöneten kişidir.⁷¹

Siyasi iktidarın kaynağının tanrısal olduğunu, tanrıdan kaynaklandığını ileri süren bu görüş, ilk çağlardan beri toplumlarda büyük ölçüde benimsenmiş, kabul görmüş ve günümüzde bile bazı toplumlarda geçerliliğini sürdürmektedir. Bu teorilerin temel özelliği, siyasi iktidara tanrısal bir kaynak gösterilmesinde yatar. Bu görüşe göre, tanrı bazı insanları toplumu ya da çoğunluğu yönetmeleri için bilgi, beceri ve yeteneklerle donatmıştır. İnsanları yönetmek için yaratılan bu kişiler, tanrının yeryüzündeki temsilcileri, hatta bazı toplumlara göre de oğullarıdır. Bu tür inanışların en ilkelerini eski çağların tanrı krallarında görmek mümkündür. Mısır Firavunları, Osiris tanrısının oğlu olup, kendisi de Horus Tanrısıdır. Böylece hükümdar Firavun, aynı zamanda yeryüzü tanrısı da sayılır. Zamanla bu tanrı kral inanışı biraz yumuşamış, hükümdarların hem tanrı hem de kral değil de tanrıların oğlu oldukları kabul edilmeye başlanmıştır. Siyasi iktidarın kaynağının tanrıdan kaynaklandığı inancı toplumca kabul edilince, kralların buyruklarına uymak, korkudan olduğu kadar, dinsel baskı ve inanıştan da gelmektedir.⁷²

1.5.3.3. Oligarşik Devlet

Oligarşi, bir grup ya da zümrenin hâkimiyetine dayalı bir devlet biçimidir. Hâkimiyet birkaç kişinin, birkaç ailenin ya da halkın bir kesiminin elindedir. Hâkimiyetin soyluların elinde olduğu devlet biçimi ise aristokrasidir.⁷³

⁶⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.88.

⁷⁰ Arslan, Age., s.186.

⁷¹ Doğan, Age., s.127.

⁷² Öztekin, Age., s.14.

⁷³ Doğan, Age., s.127.

Oligarşi para üzerine, zengin yurttaşların verdiği vergi nispeti üzerine kurulu bir hükümet şeklidir. “Burada zenginler buyurur, fakirlerin hükümet işinde payı yoktur.”⁷⁴

Siyasal kararları alan kim ya da kimlerdir? Başka deyişle, toplumu kim ya da kimler yönetir? Bu kilit sorunun anahtarını şu genel gözlemde bulmak mümkündür: En basitinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda karar alan, emir veren, bu karar ve emirleri yürüten ve toplumu yöneten daima küçük bir azınlık olmuştur. Toplumun geri kalan kısmı, yani çoğunluk, bu azınlık tarafından yönetilen kitleleri meydana getirirler. Böylece bütün toplumlar – siyasi rejimlerine verilen ad ne olursa olsun – aslında oligarşik bir yapıya sahiptirler.⁷⁵

Modern Batı dünyasının çevre bölgelerinde, özellikle bağımsızlıktan sonra Latin Amerika’da, biçimsel yönden demokratik anayasaların gerisinde, tamamen geleneksel nitelikte olmayan kişisel yönetim biçimleri ortaya çıkmıştır. Caudillismo (şefçilik) ve yöresel eşrafın, toprak sahiplerinin ve politikacıların, bazen daha modern nitelikteki bir merkezle ittifak halinde yarattıkları oligarşik yönetim, yani caciquismo adıyla adlandırılan sistem.⁷⁶

1.5.3.4. Totaliter Devlet

Şüphesiz, devleti yüceltip, bireyi yok sayan bütün siyasi anlayışlar otoriter, totaliter ve diktatördür. Yurttaşların devlete itaati, zorla sağlandığı için otoriter, sürü benzeri bir kitle içerisinde eritilmesi hedeflendiği için totaliter ve lider ya da liderlerle diğer insanların eşitliği tasavvur dahi edilmediği için de diktatördür. Bu tür sistemlere dayatılan bir ideoloji, tek adam liderliği, tek siyasi parti, gerektiğinde yurttaşlara terör estirecek bir asker-polis teşkilatı, silah ve iletişim tekeli ve merkezden yönetilen bir ekonomi egemendir. Böyle bir rejimin iktidarı ele geçirdiğinde ilk icraatı, yalnızca ekonomik kaynaklar üzerinde değil, aynı zamanda ülkedeki bütün insanların hayatı üzerinde denetim sağlamak üzere, toplumsal ilişkilerin bütün alanlarında fiili bir tekelleşmeye girişmek olacaktır. Kendilerini halkın üstünde gören elit kesim, iktidarın ve otoritenin tek kaynağı olarak yerini sağlamlaştırdığında, faaliyetlerini yeni bir

⁷⁴ Karasan, Age., s.63.

⁷⁵ Kapani, Age., s.111.

⁷⁶ Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev. Ergun Özbudun), Liberte, Ankara 2008, ss.119-120.

toplumsal düzen yaratma doğrultusunda, radikal özlemini gerçekleştirmeye yoğunlaştırır.⁷⁷

Brzezinski'nin totalitarizm tanımı; "Totalitarizm, diktatörlük genel kategorisine giren yeni bir hükümet şeklidir; bu sistemde siyasal iktidarın teknolojik yönden ileri araçları, topyekün bir sosyal devrimi gerçekleştirmek amacıyla, bir elit hareketinin merkezi liderliği tarafından, bir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın kullanılır; tüm halkın zorla sağlanan oy birliği atmosferi içinde liderlikçe ilan edilen bu devrim, insanın birtakım keyfi ideolojik varsayımlara göre şartlandırılmasını da kapsar".⁷⁸

Müdahaleciliğin en geniş ve en aşırı biçimi totaliter devletlerde bulunur. Totaliteryenizmin özü, her şeyi kapsayan bir devlet inşa edilmesidir. Devlet sadece ekonomiyi değil, eğitimi, toplumsal aktiviteleri, kültürü, dini, aile hayatını doğrudan kontrol altına alır. Totaliter devletin en iyi örnekleri Hitler Almanyası ve Stalin SSCB'sidir.

1.5.3.5. Demokratik Devlet

Demokrasi halk hükümetidir. Fakat ona serbestlik hükümeti demek daha yerinde olur. Böyle bir devlette herkes serbesttir ve her yerde serbestlik, açık konuşma ve istediğini yapma hüküm sürer. O halde bu hükümette başka hükümetlerde bulunmayan her türlü insan bulunur. Bu hükümet şekli görünüşte hepsinden güzeldir. Her türlü renklere bürünen, cicili bicili bir harmanı gibi, bu binbir karakterli hükümet, gerçekten bir güzellik örneği gibi görünebilir.⁷⁹ Demokrasi konusunu ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak işleyeceğiz.

Yukarıdaki devlet çeşitlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Tekin yönetimi: Tiranlık, despotluk, monarşi, diktatörlük.

Azınlığın yönetimi: Oligarşi, Aristokrasi.

Çoğunluğun yönetimi: Demokrasi.⁸⁰

---

⁷⁷ Toki, Age., s.28-29.

⁷⁸ Linz, Age., s.34.

⁷⁹ Karasan, Age., s.65.

⁸⁰ Türköne, Age., s.151.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPALI TOPLUM

2.1. KAPALI TOPLUMUN TANIMI

Kapalı toplum, belirli bir amaç için oluşmuş ya da oluşturulmuş ve kendisinin dışındaki topluluklar ile olan ilişkilerini mümkün olan en düşük düzeyde tutmak isteyen topluluğa denir.⁸¹ Kapalı toplum, en iyi halinde, bir organizmaya haklı olarak benzetilebilir. Devletin organik ya da biyolojik teorisi denilen şey de, ona bir hayli uygulanabilir. Kapalı bir toplum, üyelerinin hımsılık, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri, ortak sevinçleri ve ortak kaderleri paylaşma gibi yarı-biyolojik bağlarla birbirlerine tutunmuş yarı-organik bir birim olduğu içindir ki, bir sürüyü ya da bir kabileyi andırır. Kapalı toplum, birbirlerine bağlı, işbölümü ve mal değiş tokuşu gibi soyut toplumsal ilişkilerden ibaret olmayıp da, dokunma, koklama ve görme gibi somut fizik ilişkilerden meydana gelen somut bireylerin somut bir grubudur. Ve bu gibi bir toplum, köleliğe dayanabilmekle birlikte, kölelerin varlığının, temelinde, evcilleştirilmiş hayvanlardan farklı bir sorun yaratması gerekmez. Böylelikle, organik teorinin açık bir topluma başarıyla uygulanmasını olanaksız kılan unsurlar kapalı toplumda yoktur.⁸²

Kapalı toplumlarda büyük bir toplumsal eşitsizlik vardır. Eşitsizliği kapalı toplum insanı kendi elleriyle yaratır. Öyle bir sistem oluşmuştur ki, ürettiğiniz ekonomik değerle başkasını zengin ederken, kendiniz yoksullaşıyorsunuz. Bu sistemin can damarı devletin ekonomik kaynaklar (mülkiyet ve üretim) üzerindeki mutlak hâkimiyeti ve yüksek orandaki vergilerdir. Kapalı toplum insanı verdiği yüksek orandaki vergilerle kendi sırtından geçinen zengin sınıfın beslenme kaynağını oluşturur. Devlet, vergiler yoluyla ürettiğiniz emeğin önemli bir kısmına el koyarak bunları kendi elinde toplar. Bunu da kendisine yakın olan gruplara dağıtır. Dağıtma yolları bilinen yollar: İhaleler, ruhsatlar, teşvikler, kotalar, yolsuzluklar vs.⁸³ Bu tür rejimlerin hiçbirinin gerekçesi “insanı özgür ve mutlu” kılmak değildir.⁸⁴

⁸¹ Ahmet Yüksel Özemre, “Kapalı Toplum Sendromu”, Erişim tarihi: 12 Mart 2010, www.ozemre.com/index.

⁸² Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1:Platon*, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008, s.227.

⁸³ Çaha, *Açık Toplum Yazuları*, s.6.

⁸⁴ Çaha, *Açık Toplum Yazuları*, s.4.

Bu tür toplumlarda bireyin yaptıkları denetlenir, gerekirse engellenir, baskıcı yaptırımlar uygulanır. Kapalı toplum kavramı yaygın olarak reel sosyalizm/komünizm uygulamalarında görülür.⁸⁵

Her kapalı toplumun yönetimini üstlenen yöneticiler ya da bunları meşrulaştıran aydınlar bu kapalılıkları haklı çıkararak gerekçeler ileri sürerler. Bu gerekçe, genelde, “kendine özgü şartlar” şeklinde olmaktadır. Her kapalı toplum kendine özgü şartlardan dolayı kapalıdır. Despotik rejimler kendine özgü şartlardan dolayı despot, otoriter rejimler kendilerine özgü şartlardan dolayı otoriter, totaliter rejimler kendilerine özgü şartlardan dolayı totaliterdirler.⁸⁶

Genellikle kapalı toplumlar, gerçekleri ve herkese eşit bir adaleti aramaktan ziyade kendisini ve amacını yücelten, doğru ve isabetli kararların yalnızca kendisinden geldiğine inanan ve doğru davranışların yalnızca kendisi tarafından ortaya konulduğunu savunan bir toplum biçimidir.

Kapalı toplumlarda, yani eleştiriye ve özeleştiriye açık olmayan toplumlarda, kişinin eleştiri hakkı çeşitli nedenlerle kısıtlamaya uğrar. Toplum, devletin şahsında hiçbir zaman somut olmayan “yüce” varlık için kendi yaşamını, emeğini, malını, mülkünü feda eder. Bu varlık bazen devlet, bazen millet, bazen din, bazen vatan olabilmektedir. Kapalı toplumlarda yönetimin, toplumu motive etmek için kullandığı kavram “fedakârlık” tır. Toplum yüce ve aşkın değerlere şartlandırıldığı için her şeyini somut karşılığı olmayan yüce varlıklar için feda eder. Eğitim, din, kültür, kısaca tüm kurumlar toplumu buna koşullandırmak için seferber edilir. Bu fedakârlıktan doğan şeyleri toplayanlar ise, daima devlet otoritesine hükmeden, devlete yakın olan kesimler olmaktadır.⁸⁷

Siyasal otorite, alanını genişlettiği zaman, bireylerin özgürlük alanı tersi istikamette azalır. Onun beslenme kaynağı, sınırlama, daraltma, yasaklama, kısıtlamadır. Siyasal otorite bu değerler üzerine yücelir. Siyasal otorite bu yönüyle, Hobbes’ün ifade ettiği gibi, bir Leviathan’dan (canavar) farksızdır. Üzerimizdeki siyasal otoriteyi genişletmemiz kendimizi canavarın merhametine terk etmemiz anlamına gelir.⁸⁸

⁸⁵ www.turkcebilgi.com,/totalitarizm, *ansiklopedi*, Erişim tarihi: 17 Ocak 2010.

⁸⁶ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.3.

⁸⁷ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.5.

⁸⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.8.

Kapalı toplumlarda devlet toplumun siyasi, iktisadi, kültürel ve dinsel tüm güç kaynaklarını ele geçirmiştir. Güç kaynağı oluşturan alanlar toplumun elinden alındığı için toplum devlet karşısında titreyen, korkan, sinen daima toplum olmaktadır. Bir dev gibi büyüyen devletin tüm imkânları devlet yönetimini üstlenmiş olan yöneticilerin inisiyatifine ve merhametine terk edilmiştir. Halkına hesap vermek durumunda olmayan kapalı toplumlarda yöneticilerin devletin muazzam gücünü ekonomik, kültürel ve siyasal bir zenginliğe dönüştürdüğü görülmemiştir. Aksine, kapalı toplumlar çoğunlukla yoksulluk ve sefaletin eşiğinde bulunmaktadır.⁸⁹

2.1.1. Kölelik

Kapalı toplumlarda rastlanan kavramlardan biri köleliktir. Kölelik, serflik ve rehinli emek gibi, insanların özgürlüğünün elinden alındığı çeşitli biçimleri anlatır. Fakat daha çok, insanın alınıp satılan bir şey olduğu ve kişi statüsüne sahip olmadığı taşınır kölelikle ilgili olarak kullanılır.⁹⁰ Bizzat kölenin kendisi ve ayrıca onun sahip olduğu her şey efendinin olduğundan ve doğa gereği herkes sahip olduklarını dilediği gibi kullanabileceğinden, efendi, kendi kararı doğrultusunda, köle üzerindeki hâkimiyetini satabilir, rehin bırakabilir veya miras yoluyla devredebilir.⁹¹ Kişiler de kendilerini bir başkasına korku yoluyla tabi kılarlar, ya korktukları kişiye boyun eğler ya da güvenlik için güvendikleri bir başkasına boyun eğler.⁹²

Tarihte Hammurabi yasaları, yalnız Mezopotamya'da değil, köleci dünyanın tümünde üretim ilişkilerinin özelliklerine ışık tutar. Babil'de egemen güç, küçük ve orta köle sahiplerinden oluşmuştur. Hammurabi yasaları, her şeyden önce, onların çıkarını korumuştur. Yasa metninin birçok hükmü, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, köle sahiplerinin çıkarlarını korumaya ayrılmıştır.⁹³ Bu yasalara göre, köleler durumları göz önünde bulundurulmaksızın satılıp, hiçbir koşula bağlı olmaksızın armağan edilmiş, değiş-tokuş konusu yapılmış ya da miras bırakılmıştır. Ayrıca her köle, kendi sahibini gösteren bir damga taşımaktadır.⁹⁴

⁸⁹ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.6.

⁹⁰ Marshall, *Age.*, ss.431-432.

⁹¹ Thomas Hobbes, *Elementa Philosophica de Cive-Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (Çev. Deniz Zarakolu), Belge Yay., İstanbul 2007, s.124.

⁹² Hobbes, *Elementa Philosophica de Cive-Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, s.85.

⁹³ Zubritski, Y. Mitropolski, V. Kerov, *İlkel Komünal Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yay., Ankara 1977, s.71.

⁹⁴ Suat Parlar, *Emperyalist Köleciliğin Borçlular Hapishanesi: İmparatorluklar Zinciri I. Kitap*, Bağdat Yay., İstanbul 2007, s.199.

Hammurabi güçlü bir yöneticidir, yalnızca bir fatih değil, aynı zamanda bir düzenleyici ve yasa koyucudur. Onun silindir biçiminde dikme bir taşta işlenmiş olan 282 maddelik yasaları daha önce çıkarılmış olan yasaların düzeltilmiş ve bütünleştirilmiş, böylece imparatorluk yaşamına uyarlanmış biçimindedir. Hammurabi yasaları Mezopotamya'nın ilk yasaları olmasa da en ilginç ve en ünlü yasalarıdır. Hammurabi bu yasalarla aile yaşamını güvence altına almış, evliliği bir sözleşmeye bağlamış, mirasla ilgili kuralları belirginleştirmiş, toprak mülkiyetinin ve toprağı işlemenin kesin formüllerini çıkarmış, buna bağlı olarak bir toplum sınıflaması yapmıştır: Özgür insanlar, yarı özgür insanlar, köleler.⁹⁵

Köleler Atina toplumunda ise, en aşağı sınıfı meydana getiriyorlardır. M.Ö. 5. yüzyıldan önceki zamanlarda da Atina toplumunda kölelerin bulunduğu bilinmektedir. Bu devirlerin köleleri daha çok tarım köleleri ve ev işleri köleleridir. M.Ö. 5. yüzyılda da bu kölelik türleri devam etmekle beraber, tarım kölelerinin toplam nüfus içindeki oranları düşmüş, ev işleri köleliği oranını korumuş, fakat ortaya yeni bir kölelik türü çıkıp, en kalabalık kölelik türü olarak gelişmiştir. Bu, sanayi köleliğidir.⁹⁶

Sparta'da da kölelik şöyledir ve Sparta politikasının ilkeleri şunlardır: 1)Durdurulmuş kabileciliğin korunması: Kabile tabularının bükülmezliğini bozabilecek her çeşit yabancı etkiyi dışarıda bırak. 2)İnsaniyetçilik düşmanlığı: Özellikle, bütün eşitlikçi, demokratik ve bireyci ideolojileri dışarıda bırak. 3)Kendi kendine yeterlik: Ticareten bağımsız ol. 4) Evrenselcilik düşmanlığı ya da özerkçilik: Kendi kabilenle başkaları arasındaki farkları koru; aşağılık olanlara karışma. 5)Üstünlük: Komşularına hâkim ol, onları kendine köle et. 6)Fakat çok genişleme: “Şehir, ancak birliğini bozmadan yapabildiği ölçüde büyümelidir.” Bu altı ana yönelimi modern totaliterliklerle karşılaştıracak olursak, sonuncusu tek ayırık olmak üzere temelinde uyuştuklarını görürüz. Aradaki farkı anlatmak için, modern totaliterliğin emperyalist yönelimleri olduğu söylenebilir.⁹⁷

Afrika'da ise çok eski çağlardan beri köle ticareti yapılmıştır. Bu durum Antik çağlardaki köle ticaretinin devamı durumundadır. Afrika hükümdarlarının saraylarında

⁹⁵ Timuçin, Age., s.77.

⁹⁶ Alâeddin Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara Üni.SBF Yay., Ankara1970, s.265.

⁹⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt 1, s.239.

her zaman köleler bulunur ve Arap tüccarlar, kendi şehirlerine köle sağlamak için bu ticareti yapmışlardır.⁹⁸

Dünya genelinde köleliğe örnekler verecek olursak: Şeker üretimi için ihtiyaç duyulan kölelerin sayısı 1666'da sadece Karaiplerde bulunan Barbade'de 80 bin civarındadır. 18. yüzyılın başında Jamaika'daki kölelerin sayısı, beyaz sömürgecilerin on katı kadardır. Jamaika toprakları da şekerle zehirlenmiş ve kısa sürede tükenmiştir. Dünyanın en iyi şeker kamışını yetiştiren Haiti'nin Kuzeyi ve Batısında gerekli emeği sağlayabilmek için gittikçe daha fazla köleye ihtiyaç duyulmuştur. Sömürgeye 1786'da 27 bin, ertesini yıl 40 bin köle getirilmiştir. 1791'de Fransız sömürgeciliğine karşı ayaklanan köleler, iki yüz şeker plantasyonunu yakıp, ordu birliklerini okyanusa püskürtmüşlerdir. Uzun süren savaşta oluk oluk kan akıtılmıştır. Haiti, Fransız sömürgecileri tarafından 1803'te kül ve yıkıntıdan ibaret bir mezarlığa dönüştürülmüştür.⁹⁹

Abraham Lincoln'e göre zenci bir insan, bir mülkmüş gibi elde bulundurulamaz, çünkü insana bir mülkün parçasıymış gibi muamele etmek, kendi başına çelişkidir. Bundan dolayı köleliği haklılaştırmak isteyenler, bir şekilde kölenin tam olarak insan olmadığını iddia etmek durumundadırlar.¹⁰⁰

Sınıf eşitsizliği, temelde ekonomik niteliklidir. Bu nedenle Max Weber, "sınıfsal konum, pazar konumudur" demiştir. Üretim faktörü olarak emek ve dolayısıyla ücretli gelir bu tür eşitsizliğin göstergesini oluşturmaktadır. Bu, özellikle gelir ve mülkiyet eşitsizliğidir.¹⁰¹ Weber, otoriteyi gücün bir biçimi, yani meşru güç olarak tarif etmektedir. Her ne nedenle olursa olsun insanlar itaat etmeye hazırsalar, o zaman burada güç meşrudur. Başka bir deyişle bu itaat şiddet temelli değil, gönüllü bir itaattir.¹⁰²

İnsanın hayatta kalma aracının akıl olduğunu bile bile onu kullanmayan, hatta aklını kullanmaktan korkan, birtakım çalıntı düşünce ve değerlerle hayatını düzenlemeye çalışan ikinci el insanlar, sürdürdükleri hayatın kendilerine değil, başkalarına ait bir hayat olduğunu düşünmeksizin var olmaya devam ederler. Bu insanlar için akıl, kendisinden sakınılması ve kaçınılması gereken en tehlikeli aygıttır.

⁹⁸ Parlar, Age., s.357.

⁹⁹ Parlar, Age., s.354.

¹⁰⁰ Larry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi: Platon'dan Rawls'a*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yay., Ankara 2005, s.233.

¹⁰¹ Anton C.Zijderveld, *Sahnelik Toplum: Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*, (Çev. Kadir Canatan), Pınar Yay., İstanbul 2007, s.128.

¹⁰² Zijderveld, Age., ss.140-141.

Çünkü akıl, hayata ve evrene ilişkin sorular sordurtan, insanın bağımsız bir varlık olabileceğini insana söyleyen, başkalarının ortaya koyduğu değer ve kurallar doğrultusunda hayatına çeki düzen vermenin ne derece doğru olduğunu sorgulatan bir güçtür. Akıl, insanın, otorite olarak kabul ettiği insan veya çeşitli güçlerin bu durumu ne derece hak ettiklerini araştıran, kimlerin ne tür payandalara dayanarak kendilerini efendi, üstat, patron, ağa, kral, imparator gibi bir takım niteliklerle tanımladıklarını inceleyerek, bu tür insanlara karşı tarih boyunca kendilerini ezilenler, sömürülenler, hakları elinden alınanlar, güçsüzler olarak gören insanların kendi güçlerinin farkında olamayışları yüzünden bu duruma düştüklerini onlara hatırlatan yetidir.¹⁰³

2.2. MEZOPOTAMYA VE YUNAN MEDENİYETİ

İnsanlığın yaklaşık dört bin yıllık tarihi analiz edildiğinde maddi değişim ve bu değişimin bir parçası olarak ekonomik üretim bakımından değişik dönemlerle karşılaşmaktayız. Ancak insan, tanrı, devlet, kardeşlik, eşitlik, doğal hukuk, özgürlük gibi değerlerin algılanması ve bunun siyasal otoriteyle ilişkisi çerçevesinde ana hatlarıyla iki başat dönemin yaşandığını, bazı istisnaları bir kenara bırakarak ileri sürmek mümkündür. Birinci dönem, olgun örnekleri Sümerler’de ve Antik Grek’te görülen kendi kendine yetinen kent medeniyeti aşamasıdır. Bu aşamanın ana özelliği, katı siyasal otoriteyi ve bu otoriteyi besleyen kolektivist kültürü geliştirmiş olmasıdır. Bu aşamada devlet, yaşamın merkezi ve amacı olarak kurgulanmıştır. İnsanlar insan olarak değil, vatandaş olarak tanımlanmakta ve vatandaşlık kavramı insanın değerini belirleyen bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Vatandaşlık hakkına sahip olmayan kadınlar, köleler, çocuklar, yabancılar (metikler) sadece vatandaşlıktan değil, aynı zamanda insani değerlerden de mahrum bırakılmışlardır.¹⁰⁴

2.2.1. Mezopotamya

İnsanlığın ortaya çıkardığı ilk medeniyet paradigması site medeniyetidir. Kentler etrafında tesis edilen medeniyetlere bakıldığında bunların ana hatlarıyla “kapalı” toplum örneği ortaya koydukları görülür. Gerek Mezopotamya bölgesinde, gerekse Akdeniz’in

¹⁰³ Can, *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, s.64.

¹⁰⁴ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.15-16.

Avrupa yakasında tesis edilen kentlerin ana özellikleri, bu kentlerin hem yaşam merkezi, hem siyasal birlik, hem de aidiyet duygusuna kaynaklık etmeleridir.¹⁰⁵

Devletin ilk olarak M.Ö. 4000 yıllarında Mezopotamya'da ortaya çıktığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Daha sonra Mısır'da, İndus vadisinde, Çin, Orta Amerika ve Peru'da devletle ilgili oluşumlar görülmüştür.¹⁰⁶

Toplumda işbölümünün başlamasıyla Mezopotamya'da, tarım köyleri yanında çeşitli mesleklerde çalışan zanaatkârların yönetici azlık sınıf çevresinde toplandığı şehirler belirmeye başlamıştır. Tarihçiler bu yüzden ilkel yapılı toplumdaki karmaşık yapılı topluma geçişe, "uygarlaşma" demişlerdir.

Tarihin ilk uygar toplumlarının üç ayırıcı özelliğini şöyle sıralayabiliriz.

1. Sosyal işbölümü, giderek farklılaşma, sınıflaşma, tabakalaşma, eşitsizleşme.¹⁰⁷
2. Şehirleşme, bununla ilgili olarak nüfusun yoğunlaşması.
3. Teknolojik ilerleme.¹⁰⁸

Bu bölgede Babil hükümdarı Hammurabi, kölelerin aleyhine geliştirdiği 282 maddelik Hammurabi Kanunlarını oluşturmuştur. Hammurabi'nin derleyip topladığı haliyle Babil yasasının alacaklıyı borçluya karşı güven altına aldığı ve küçük üreticinin para sahibi tarafından sömürülmesini kutsadığı söylenebilir.¹⁰⁹

2.2.2. Yunan Medeniyeti

Girit, deniz uygarlığının ilk örneğidir. Adanın tarıma elverişli geniş topraklarının olmayışı, Giritlileri deniz ticareti ile uğraşan tüccar bir nüfus olmaya itmiştir. Bu onlara tarımsal uygarlıklardan farklı bir uygarlık geliştirme olanağı sağlar. Tarımsal uygarlıklarda, egemen sınıfı ve bunların lüks ihtiyaçlarını karşılayan zanaatkârları besleyen artı-değer, tarımla uğraşan sınıflardan alınmamıştır. Bu yüzden üreten sınıfla tüketen sınıf arasındaki tabakalaşma ve bunun yol açtığı gerginlik, sınıf kavgalarını, bunun sonucu olarak da sert bir kölelik düzenini beraberinde getirmiştir.¹¹⁰

Erken Girit toplumunda sınıflar, hatta kölelik bulunduğu halde, bir sınıflararası iç savaşın olmayışının nedeni, artı-değerin deniz ticareti ile dıştan sağlanması son derece lüks bir hayat yaşayan Girit aristokratlarının, bu zenginlikten aşağı sınıflara,

¹⁰⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.18.

¹⁰⁶ Karabağ, *Age.*, s.39.

¹⁰⁷ Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.7.

¹⁰⁸ Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.14.

¹⁰⁹ Parlar, *Age.*, s.197.

¹¹⁰ Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.14.

çaresiz kalıp ayaklanmalarını önleyecek kadar bir pay ayırmış olmalarıdır.¹¹¹ Yunan demokrasisi derken demokrasi yönetiminin temel direklerinden biri olan eşitlik konusunda biraz durmak ve eski Yunan’da bu yönetimin köleliğin kabul edildiği bir sosyal ortamda gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Poliste siyasal hayata katılma hakkı olanlar yalnızca yurttaşlardır, yurttaşlar ise Polislerin genel nüfusuna oranla ufak bir azınlıktır. Yurttaşların dışında büyük çoğunluğu köleler oluşturur. Köle insan sayılmaz, köle “konuşan hayvan” ya da “hareket eden araç”tır. Köle mülkiyet konusu bir maldır ve Polisin siyasal yaşamında hiçbir rolü yoktur. Kölelik kurumu Polis hayatında ve siyasal düşüncesinde doğal bir kurum olarak görülmüştür ve genellikle üzerinde düşünme ve tartışma gereği dahi duyulmamıştır.

Polislerde köleler dışında medeni haklara sahip olan fakat siyasal hakları bulunmayan “yabancılar” yani “meteikos”lar vardır. Bunlar siyasal hayata katılmayan genellikle el sanatları ve ticaretle uğraşan varlıklı kimselerdir. Böylece eski Yunan demokrasisi insanlar arasında eşitlik ilkesine yabancı bir demokrasidir. Eşitlik, “yurttaşlar arası” ve “köleler arası” eşitlik olarak uygulanmıştır.¹¹²

Olympos tanrılarında şölenlerinde (birlikte yemeklerinde) hizmet edenler vardır. Ama bunlar köle değildirler. Önemli sorunlar bütün tanrı ve tanrıçaların bulunduğu toplantıda görüşülür. Bu toplantıda bütün üyelerin görüşlerini belirtme hakkı vardır. Ancak son karar Zeus’a aittir. Bu da kabile düzeninde son kararın kabile şefine, partiarka ait olduğuna işarettir.¹¹³

İlyada’da yansıtılan sosyal düzen de ekonomik düzene paralel olarak, Yunan toplumunun eşitçi yapıdan eşitsizci bir toplumsal yapıya doğru gelişmekte olduğu gösterir. Kahramanlık Çağının feodal ekonomik düzeni, mülk sahibi savaşçı bir asil sınıf ile savaşta ve tarlada ona yardımcı, yer yer serf durumunda olan bir avam (halk) sınıfının belirmesine yol açmıştır. İlyada’da da bu eşitsiz sınıfların varlığı son derece duru bir biçimde yansır. Destan baştan sona asil savaşçı feodal beylerin kahramanlıklarının öyküsüdür. Kalabalık askerlerin sözü bile edilmez. Onlar yalnızca beylerin destekleyicileridir. Savaşların sonucunu bu feodal beylerin kişisel yiğitlikleri belirler.¹¹⁴

¹¹¹ Şenel, *Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.15.

¹¹² Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.5.

¹¹³ Şenel, *Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.29.

¹¹⁴ Şenel, *Eski Yunan’da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, s.43.

Antik Yunan'da ortaya çıkan kent medeniyetinin değişik siyasal yapısına sahip yönetimleri benzer noktalarda birleşmekteydiler. Bu noktalar, ana hatlarıyla, kolektif siyasal kültür, hiyerarşik ve katı bir yapıya dayanan tabakalaşma, devlet eksenli siyasal yapılanma, doğal eşitsizlik felsefesi gibi hususlarda göze çarpmaktadır. Antik Yunan'da bulunan binin üzerindeki kent yönetimi genel olarak iki kutupta toplanmıştır. Kutupların birinde başını Atina'nın çektiği sahil bölgelerindeki kentler yer almaktadır. Bu kentlerin yönetim yapısı genel olarak demokratiktir. Diğer kutupta ise, denizlerden uzaklarda, iç bölgelerde yer alan ve başını Sparta'nın çektiği oligarşik veya monarşik kentler yer almaktadır. Demokrasi bu kentlerde modern demokrasilerde görülen bazı kurumlara sahiptir. Meclis, yasa, seçim, katılım gibi modern demokratik kurumlar buralarda mevcuttur. Ancak bunlar modern demokrasilerin taşıdığı eşitlik, temel hak ve hürriyetler, doğal hukuk, özgürlük gibi değerlerden yoksundular. Bu değerleri taşımadıkları için, modern dünyada geçerli kriterlere göre demokratik değillerdir.¹¹⁵

2.3. KAPALI TOPLUM DÜŞÜNCELERİ

Platon'dan Marks'a ve daha sonrakilere kadar, temel problem, daima, devleti kimin yönetmesi gerektiği olmuştur. Platon'un cevabı basit ve safiyane idi; "en iyi olan" yönetmeliydi. Eğer mümkünse "herkesin en iyisi" tek başına yönetmeliydi. Bunu takip eden tercih: En iyi birkaç kişi, yani aristokratlar... Fakat kesinlikle kalabalıklar, ayak takımı, halk değil.¹¹⁶

2.3.1. Platon'un İdeal Devleti

"İlkelerin en büyüğü, erkek-kadın hiç kimsenin öndersiz kalmamasıdır. Kimsenin akli, kendi girişkenliğiyle, iş becermeye alışmamalıdır: İster gayretkeşlikten gelsin, ister oyun olsun diye. Savaşta da barışta da herkes gözünü önderine dikmeli ve sadakatle onun ardından gitmelidir. En küçük işlerde bile herkes önderini izlemelidir. Örneğin, ancak böyle yapması buyurulunca... kalkmalı, yürümeli, yıkanmalı, yemelidir. Bir kelimeyle, herkes kendi ruhunu, bağımsız hareket etmeyi hayal edemeyecek ve böyle hareket etmek yeteneğini büsbütün yitirecek biçimde alıştırarak eğitmelidir."

Atinalı Platon¹¹⁷

¹¹⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.17-18.

¹¹⁶ Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s.26.

¹¹⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.10.

Platon, Devlet adlı eserinde şöyle der: Toplum yapan, insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir. Öyleyse bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece birçok eksikler birçok insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar.¹¹⁸ Devlet, ferdin, duyduğu birçok ihtiyacı tek başına karşılayamamak aczinden doğmuştur: Birbirini yardıma çağıran insanlar bir topluluk kurmuşlardır. Devlet dediğimiz, bu topluluktur. “O halde, devletin temelleri ihtiyaçlarımızdır.” Bunların da, birincisi ve en ehemmiyetlisi, yiyip içmek; ikincisi, sığınmak; üçüncüsü örtünmektir. Böylece ilkin devlet, dört beş kişiden kurulmuştur. Fakat bunların da, hepsinin, her ihtiyaç sahibi için değil, her birinin bir ihtiyaç için çalışması, topluluğa daha uygundur. Çünkü tabiat herkesi her işe elverişli yaratmadığı gibi, her birinin bir tek işi yapması da daha iyidir. O halde, iş bölümü, ilkin tabiatın, sonra, topluluğun zaruretidir.¹¹⁹

Platon iyi ve erdemli bir devletin nasıl olacağı, kimlerin yöneteceği gibi konularda ideal düşüncelerini ve çözümlerini açıklamıştır. O, “İdeal devlet nasıl olmalıdır?” sorusuyla ilgilenmiş, olandan çok olması gerekenle ilgili düşüncelerini dile getirmiş ve devletin bilge krallar tarafından yönetilmesini veya filozofların kral olmasını savunmuştur.¹²⁰

Platon, en iyi devletinde üç sınıf ayırlamaktadır: Bekçiler, silahlı yardımcıları ya da savaşçılar ve işçi sınıfı. Ama aslında, yalnız iki kast vardır: Bir askerlik kastı - silahlı ve öğrenim görmüş yöneticiler -, bir de silahsız ve öğrenim görmemiş, yönetilen insan koyunları; bekçiler ayrı bir kast değildir, yardımcıların sıralarından yükseltilmiş yaşlı ve bilge savaşçılardır. Platon’un yönetici kastını bekçiler ve yardımcıları diye iki sınıfa bölmesi ve işçi sınıfı içinde buna benzer ayrımlara gitmemesi, geniş ölçüde, yalnız yöneticilerle ilgilenmesinden ötürüdür, işçiler, esnaflar, vb. onu hiç ilgilendirmez; bunlar, tek görevleri yönetici sınıfın maddi gereklerini sağlamak olan insan sığırlarıdır.¹²¹

Platon’a göre devlet canlı bir organizma olarak ele alınır, bu organizma için önemli olan, onun yaşamasını sağlayan organlarıdır. Bu organlar yöneticiler sınıfıdır,

¹¹⁸ Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), İstanbul 1995, s.59.

¹¹⁹ Karasan, *Age.*, s.24.

¹²⁰ Dursun, *Age.*, s.34.

¹²¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.61.

savaşçılar sınıfıdır ve üreticiler sınıfıdır...Bireyler, özgür insanlar ise ancak bu organlar içinde yer aldıklarında ve üstlerine düşen belirli bir fonksiyonu yerine getirdikleri zaman anlam ve değer kazanan hücreler, selüller konumundadırlar. Bir hücrenin insan vücudundaki önemi, anlamı, değeri ne ise, yurttaşın da devlet içinde ve devlet karşısında önemi, değeri ve anlamı odur... Yani hemen hemen bir hiç.¹²²

Platon, ideal devleti ile tüm kötülüklerden arınmış bir devlet düzeni kurmayı amaçlamıştır. Böyle bir devlet idealar âlemine yaraşan bir düzen oluşturacaktır.¹²³ Platon, gerçek mutluluğun ancak adaletle, yani kişinin kendi yerinde kalmasıyla sağlanabileceğinde ısrar eder. Yönetici mutluluğu yönetmede, savaşçı savaşmada - ve biz de bundan çıkarabiliriz ki - , köle kölelik etmede bulmalıdır. Bu bir yana, Platon, amaç edindiği şeyin ne bireylerin ne de devletteki herhangi bir belirli sınıfın mutluluğu değil, ancak bütünün mutluluğu olduğunu sık sık söylemekte ve bunun adaletin hükümranlığının sonucundan başka bir şey olmadığını savunmaktadır. Ancak bu adaletin herhangi bir gerçek mutluluğa götürebileceği, Devlet'in ana tezlerinden biridir.¹²⁴

Popper'e göre, Platon, şehir devletinin (city-state) belli başlı biçimleri arasındaki farklardan yola çıkan bir sistem kurmuş olan ilk teorisyendir. O, bu devletleri, yöneticilerin sayısına göre birbirinden ayırmıştır: 1. Bir "iyi" insanın yönetimi olan monarşi ve onun bozulmuş şekli olan tiranlık, 2. Az sayıda iyi insanın yönetimi olan aristokrasi ve bunun bozulmuş biçimi olan oligarşi, 3. Bütün halkın yönetimi olan demokrasi. Halk kalabalığını daima ayak takımı oluşturduğu ve bu yüzden demokrasi bizatihi çarpık, bozuk olduğu için, onun iki biçimi yoktur.¹²⁵

Platon, sınıf savaşından kurtulma sorununu nasıl çözer? İlerici biri olsaydı, herhalde sınıfsız, eşitlikçi bir toplum düşüncesine ulaşabilirdi; çünkü örneğin, onun Atina demokrasisine bakarak yaptığı karikatürden anlıyoruz ki, Atina'da güçlü eşitlikçilik yönelimleri vardır. Fakat gelebilecek bir devleti değil, evvelce gelmiş bir devleti, besbelli sınıfsız bir toplum olmayan Sparta devletinin babasını kurmak peşindedir. Bu, bir köle devletidir, dolayısıyla Platon'un en iyi devleti de en katı sınıf ayrımlarına dayanır. Bir kast devletidir. Bu devlette sınıf savaşından kurtulma sorunu, sınıfları kaldırarak değil, yönetici sınıfa karşı çıkılamayacak bir üstünlük vererek çözülür. Sparta'da olduğu gibi yalnız yönetici sınıfa silah taşıma izni verilmiştir, yalnız

¹²² Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.39.

¹²³ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.29.

¹²⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.222.

¹²⁵ Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, s.26.

bu sınıfın siyasal ya da başka türlü hakları vardır ve yalnız bu sınıfın üyeleri eğitim görür, yani özel olarak insan koyunlarını ya da insan sığırlarını baskı altında tutmak sanatında eğitilir.¹²⁶

2.3.2. Aristoteles

Aristoteles'e göre insanlar tekdüze bir doğaya sahip değildir. Aristoteles insanları gruplara ayırmıştır: Kapasitelerindeki farklılığı gözeterek temel olarak kadın ve erkek, özgür ve köle olarak. Buna uygun olarak, her insanın farklı olduğu ve bunun da onların "erdem"lerini oluşturduğu görülür. Örneğin özgür erkeğin fonksiyonu polisin yönetimini paylaşmak ve erdemi kamuda konuşmak iken, özgür kadının fonksiyonu evin iradesine yardım etmek, erdemi de kamu yaşamında sessiz olmaktır.¹²⁷

Eşitlik konusunda Aristoteles şöyle der: Devletlerdeki iç savaşların temelinde genellikle eşitsizlik vardır; çünkü insanlar haklı ve eşit olana erişme uğrunda mücadelelerinde bölünürler. İki çeşit eşitlik vardır: Biri sayısal denklige dayanır, ötekiyse değerce denklige.¹²⁸

Politika'nın 3. kitabında, 5. bölümde şöyle der: "Site, bütünsel ve bağımsız olarak varlığını sürdürmek için toplanmış aileler ve köylükler birliğidir. Burada (...) mutlu ve güzel bir yaşam sözkonusudur. Siyasal birliğin amacı güzel eylemlerdir, yalnızca birlikte yaşama olgusu değil. Bu yüzden bu anlamdaki birliğe en çok katkıda bulunanlar, devlette özgürlük yönünden ve doğuştan kendilerine eşit ya da kendilerinden üstün, siyasal erdem bakımından aşağı olanlardan daha büyük paya sahiptirler." Aristoteles'e göre iyi bir site kendi kendine yeten sitedir. Bu belirleme Yunan sitesinin kapalı iktisadi yapısını ortaya koyar. İyi bir site ürettiği kadarını tüketecektir. Kapalı iktisadi yapının sağlamlığından sitenin büyüklüğü önemli bir rol oynar.¹²⁹

Aristoteles; Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler, "İyi" diyorum, çünkü gerçekten, bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyiyi

¹²⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.60.

¹²⁷ Redhead, Age., s.41.

¹²⁸ Aristoteles, *Politika*, s.142.

¹²⁹ Timuçin, Age., s.302.

amaç edinecektir. Bu, bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz.¹³⁰

- 1) Ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi – Krallık
- 2) Bir kişiden çoğunun, ama bir azlığın yönetimi – Aristokrasi
- 3) Bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim – Siyasal Yönetim.

Tiranlık tek yöneticinin çıkarı için tekin yönetimidir, oligarşi varlıklı adamların çıkarı için, demokrasi yoksulların çıkarı için. Üçünden hiç biri bütün topluluğun yararını amaçlamaz.¹³¹

Aristoteles'e göre, ideal toplum üç sınıftan oluşur. Birinci sınıftakiler yurttaşlardır. Bu sınıfın “erdem ve yeteneklerini geliştirecek rahatlıkları, yurttaş etkinlikleri için boş zamanları olmalıdır.” Bu nedenle yurttaşların, beden işleriyle, ticaretle, zanaatla uğraşmalarını doğru bulmaz. Aristoteles mülkiyetin sadece bu sınıfa ait olmasını savunur; yurttaşların rahat geçim koşullarına sahip bulunmaları zorunludur. Ortak mülkiyete düşman olan Aristoteles, mutlak ekonomik eşitliğe de karşıdır.¹³² Böylece Aristoteles'in eşitsizliği mutlaklaştıran bir adalet anlayışı olduğu görülüyor.

Aristoteles'e göre değişik ve çeşitli işlerin görülebilmesi, sanatların uygulanabilmesi için, bunların her birine uygun araçların bulunması gereklidir. Bu araçlardan bazıları canlı, bazıları ise cansızdır, örneğin bir sanat icra eden kişi o sanat açısından bir araçtır. Bunun gibi, mülkiyet yaşam için temel bir araçtır, zenginlik ise araçların çokluğunu ifade eder. Köle de bir araçtan, canlı bir üretim aracından başka bir şey değildir, efendisinin malıdır, mülkiyet konusudur. Aristoteles, “öküz yoksul kişinin kölesidir” der, bu durumda köle de zengin adamın öküzü olacaktır.¹³³

Demokratlarla birlikte Aristoteles de bütün vatandaşların devlet yönetimine katılabilmelerini savunmaktadır. Ama bu, tabii, ilk bakışta görüldüğü kadar aşırı bir düşünce değildir, çünkü Aristoteles yalnız kölelerin değil, tüm üretici sınıfında vatandaşlığın dışında kaldığını hemen açıklamaktadır. Böylece, Platon'la birlikte çalışan sınıfların yönetime katılmamaları, yöneticilerin de çalışmamaları, para kazanmamaları gerektiğini öne sürmektedir. Ama yöneticilerin çok zengin oldukları kabul edilmektedir. Toprak onların malıdır, ama onu kendilerinin işlememeleri gerekir.

¹³⁰ Aristoteles, *Politika*, s.7.

¹³¹ Aristoteles, *Politika*, s.81.

¹³² Parlar, *Age.*, s.457.

¹³³ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.43.

Feodal yöneticilere ancak avlanma, savaş ve buna benzer eğlenceler layık görülmektedir.¹³⁴

Aristoteles, tüm toplumlar için geçerli olan bir ilkedden bahseder ki o da şudur: Hangi siyasal sistem söz konusu olursa olsun, şayet uygulanacaksa, onun uygulanmasını isteyenlerin oranının istemeyenlerin oranından büyük olması icap eder. Devletin varlığının devamı, çoğunluğun, devletin devamının kendi çıkarına olduğuna inanmasına bağlıdır. Ancak, asıl üstünlüğün nicelikte değil, nitelikte olduğu da unutulmamalıdır. Yasa koyucunun daima, nüfusun orta kesimini sisteme bağlı kılma çabası içerisinde olması gerekir. Sistem ister monarşi olsun ister oligarşi isterse demokrasi, kural temelde budur.¹³⁵

2.3.3. Orta Çağ

Felsefemizin karşılaştığı başlıca tehlike, tembellik ve yünsülük bir yana... bulanık olanı kesinmiş gibi ele almak anlamına gelen skolastiklikdir...

F.P. Ramsey¹³⁶

909'da Trosly'de Reims bölgesi piskoposları şöyle konuşurlar: "Tanrının gazabının karşınızda infilak ettiğini görüyorsunuz....yalnız nüfusunu yitirmiş kentler, yıkılmış veya yakılmış manastırlar, yalnızlıklarına terkedilmiş tarlalar... Her yerde güçlü zayıfı eziyor ve insanlar denizdeki balıklar gibi karmakarışık bir şekilde birbirlerini yutuyorlar." 9. ve 10. yüzyıl edebiyatı, sözleşmeler, dinsel toplantı tutanakları bu yakınmalarla doludur. Bu anlatılanlardaki abartma ve kötümserli kutsal konuşmacıların doğal eğilimi saysak bile aslında birçok olay bunları doğrulamaktadır. Sık sık koro halinde dile getirilen bu tema, o dönem için bütün insanları yakından ilgilendiren bir olgunun belirleyicisi olmaktadır. Gerçekte, o devirde bakmasını ve karşılaştırmasını bilen kimseler, özellikle kilise mensupları, korkunç bir karışıklık ve şiddet atmosferinde yaşadıkları duygusuna sahiptiler. Orta Çağ feodalitesi son derece çalkantılı bir dönemin bağrında doğmuştur. Hatta feodalite, bizzat bu çalkantılardan doğdu denebilir.¹³⁷

¹³⁴ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008, s.4.

¹³⁵ Toki, Age., s.77.

¹³⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, s.11.

¹³⁷ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu Batı Yay., Ankara 2005, s.27.

Feodalite, Orta Çağın Batı ve Orta Avrupa'sında yaşayan sosyo-ekonomik bir düzenin adıdır. Batıya özgü olan bu düzen, toprağa bağlı serflerle onlara hükmen senyörlerden meydana gelen ikili bir yapıya dayanmaktadır. Bu yapı içinde serflerin her türlü sosyal ve ekonomik hakları ellerinden alınmış, gerek mesleki gerek coğrafi hareketlilikleri söz konusu değildir.¹³⁸

Feodal düzen ilkçağın toplum yapısından olduğu kadar modern çağın toplum yapısından da değişiktir.¹³⁹ Feodal iktidar modern iktidardan farklı niteliktedir. Feodal ideolojide temel kavram ideal olan bir düzenin hiç bozulmadan sonsuza dek sürdürülmesidir. Yönetenlerden beklenen yeni yasalar yapmak değil, ezelden beri varolan örfleri uygulamaktır.¹⁴⁰

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa'nın özellikle 10. ve 15. yüzyıllar arasındaki tarihine damgasını vuran feodal düzenin en önemli özelliklerinden biri iktidarın merkezi düzeyde örgütlenmesine izin vermemesidir. Bir başka deyişle, feodal Avrupa'da iktidar soylu sınıf mensubu lordlar arasında bölüşülmüş ve kendine yeterli tarım birimleri düzeyinde, toprağa bağımlı serfler üzerinde tasarruf edilmiştir.¹⁴¹

Ortaçağ aşağı yukarı bin yıllık bir dönemi kapsar. Böyle uzun bir dönem içinde toplum düzeninin ve siyasal düşüncenin değişikliklere uğraması son derece doğaldır. Bu nedenle M.S. 6. ve 7. yüzyılların insanı, sosyal kurumları ve düşünceleri ile, M.S. 15. yüzyılın insanı, sosyal kurumları ve düşünceleri arasında önemli ve büyük farklar da bulunacaktır.¹⁴²

2.3.3.1. Feodal Toplum Düzeni

Ortaçağ Avrupası'nda feodal (toprağa bağlı ve tarıma dayalı) toplum düzeninde insanların soylular, din adamları, köylüler ve serfler olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik bakımdan katmanlara ayrıldığını görüyoruz. Bu toplumsal katmanlar arasındaki ilişkiler, özünde eşitliği barındırmayan feodal yasalara ve kurallara göre düzenlenmiştir.¹⁴³

Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen özellik, kişilerin toprakla olan ilişkileridir. Toprağa sahip olan kişi aynı zamanda siyasal iktidar sahibidir. Toprak

¹³⁸ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, Der Yay., İstanbul 2004, s.371.

¹³⁹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s. 63.

¹⁴⁰ Selim Somçağ, *Avrupa Feodalizminin Evrimi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994, s.10.

¹⁴¹ Kemali Saybaşı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Doruk Yay., Ankara 1999, s.23.

¹⁴² Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.63.

¹⁴³ Öztekin, Age., s.154.

sahibi olmayan kişiler ise, üzerinde yaşadıkları toprağın sahibine ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasal yönlerden tabi ve bağımlı olarak yaşayan köleleşmiş kimselerdir.¹⁴⁴ Makineleşmenin henüz bilinmediği, insanların geçimlerini tarımdan kazandıkları bu dönemde siyasi, askeri gücü elinde bulunduran derebeyler ve onların emrinde olan köle sınıfı mevcuttur.¹⁴⁵ 11. yüzyılda bir piskopos üç sınıftan bahseder: Soylular, ruhban sınıfı ve diğerleri olan çalışan sınıf.¹⁴⁶

Avrupa Orta Çağ feodalizmin temel özelliği serflik kurumunun bulunduğu bir toplumsal düzen olmasıdır. Bu düzende bir yanda bir feodal bey vardır, öte yanda ise onun belirli ekonomik isteklerini yerine getirmekle yükümlü üreticiler bulunmaktadır. Bu istekler bazı hizmetlerin görülmesi ve para ya da mal olarak vergi ödenmesi biçimindedir. Feodallerinde üstünde kral vardır. Feodaller de kendi topraklarını krala sundukları bazı hizmetler karşılığında hizmet-tasarruf ilişkisi çerçevesinde ellerinde bulundurmaktadırlar. Kralın ya da onun işlevini gören baronun başlıca görevleri ise; dini ve kiliseyi korumak, dış saldırılara karşı güvenliği sağlamak ve iç barışı ve adaleti gerçekleştirmektir.¹⁴⁷

Feodal ekonomik düzen genellikle kapalı tarım ekonomisi olarak tanımlanmıştır. Bir yandan barbar istilaları diye adlandırılan Norman ve Macar istilaları, öte yandan İslam egemenliğinin etkisiyle doğu ticaret merkezleriyle bağlantıları kesilen Avrupa'da kendi içinde kapalı bir ekonomik düzen gelişmiştir.¹⁴⁸

Feodal üretim tarzı, emeğin ve emek ürünlerinin meta olmadığı, doğal ekonomi temeline dayanan bir üretim tarzıdır. Başlıca iktisadi faaliyet tarım, başlıca üretim aracı da topraktır. Doğrudan üreticiler olan köylüler bir miktar toprağı tasarruflarında bulunduruyorlardı ve özgül bir toplumsal ilişkiyle toprağı bağlanmışlardır. Toprağın mülkiyeti askeri nitelikli aristokratik bir sınıf olan feodal senyörlerin elindedir. Köylülerin ürettiği artık ürüne feodal soyluluk tarafından siyasi-hukuki bir zor mekanizması aracılığıyla el konuyordu. Serf olarak adlandırılan köylüler, işledikleri toprağın sahibi olan senyörün aynı zamanda siyasi-hukuki otoritesine tabi idiler.¹⁴⁹

İnsanlar lordlarına karşı sorumludurlar. Lordlar, kendi arazilerini istedikleri gibi yönetirler. Ekonomik yaşam, hemen hemen durağandır. İkamet edenlere açılan iş sadece

¹⁴⁴ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.64.

¹⁴⁵ Ahmet Mercan, *Devlet Bilinci*, Denge Yayınları, İstanbul 1998, s.19.

¹⁴⁶ George Fox Mott, Harold M.Deer, *An Outline History of the Middle Ages*, Barnes Noble, New York 1950, s.147.

¹⁴⁷ Yetkin, *Age*, s.304.

¹⁴⁸ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.63.

¹⁴⁹ Somçağ, *Age*, s.9.

tarımıdır.¹⁵⁰ Lordların gelirini tedarik eden köylünün önemi, nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmalarıdır.¹⁵¹

Feodal toplum düzeninde servet ve bu servetin kaynağı olan toprağın sahibi olmak ekonomik ve siyasal gücün de sahibi olmak demektir. Belli büyüklükte toprağı olmayanlar devlet ve toplum yönetiminde söz sahibi olamadıkları gibi, kamu görevlerine girme hakları da yoktur. Bu düzende köylüler ve serfler, ayrıcalıklı durumda olan soylulardan ve din adamlarından hukuksal yönden de daha aşağı durumda idiler. Haklar ve özgürlükler kişilere değil, ekonomik yönden güçlü olanlara ve soylulara tanınmıştır. Kişilerin temsilinin söz konusu olmadığı bu dönemde kilise, oldukça önemli ve etkin bir konuma sahipti. Kral ise tanrısal buyruğun emri altında olduğundan o da kilisenin etkisi altındadır.¹⁵²

Orta Çağ siyaset kuramcıları, devletin sadece hukuki temele değil, ahlaki ve tabii gerekliliğe de dayalı olduğu konusunda neredeyse oybirliğine varmışlardır: Devlet'in amacı, refah seviyesini yükseltmektir. Hukukun gerçekleştirilmesi bu sonuca giden uygun yollardan biridir. Devletin hukuk karşısındaki konumu, sadece itaat ve kabul niteliğinde değil, aynı zamanda yaratıcı ve baskın niteliktedir.¹⁵³ İmparatorluk, yaşamı ve mülkiyeti korumada başarısızdır.¹⁵⁴

Kısaca feodal dönemin toplum yapısı, tarıma dayalı bir ekonomide toprak sahipleriyle, bu topraklar üzerinde çalışarak üretim yapan insanların arasındaki ilişkilere dayalı bir toplum düzenidir denebilir. Bu toplum düzeninde seçme hakkı büyük ölçüde toprak sahipleri ile din adamlarına tanınmıştı.¹⁵⁵

13. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa toplumları nihai olarak feodal tipten uzaklaşmaya başladılar. Ancak, bu evrimin bazı kesitleri, bellek sahibi topluluklar tarafından korunmuştur. Zaten bir toplumsal sistem ne tamamen, ne de aniden ölebilirdi. Bu nedenle feodalitenin uzantıları olmuştur.

Feodal damgayı güçlü bir şekilde yemiş olan senyörlük rejimi, feodaliteden sonra da uzun süre yaşamıştır. Senyörlüğün içindeki bütün bağımlılık en feodal olanı

---

¹⁵⁰ Mott, Dee, Age., s.44.

¹⁵¹ Mott, Dee, Age., s.147.

¹⁵² Öztekin, Age., ss.154-155.

¹⁵³ Cemal Bali Akal, *Devlet Kuramı*, Dost Kitabevi, Ankara 2000, ss.129-130.

¹⁵⁴ Mott, Dee, Age., s.45.

¹⁵⁵ Öztekin, Age., s.155.

serfliklidir. Bu ilişki derinlemesine değişip, kişisel olmaktan çıkıp toprağa bağımlılık niteliğini koruyarak Fransa’da devrim arifesine kadar sürmüştür.¹⁵⁶

2.3.3.2. Feodal Düşüncede Kilisenin Yeri

Orta Çağ, insanlık tarihinin karanlık bir dönemidir. Din adına, inanç uğruna insanlara baskı, işkence yapıldığı, insanların acımasızca öldürüldüğü, düşünce, inanç, vicdan özgürlüğünün tanınmadığı bir dönemdir. Başlangıçta kitlelere hitap eden Hıristiyanlık, sonraları çağrısını hükümdarlara yöneltmiş ve büyük nüfusunu terazinin otorite kefesine koymuştur. Kilise ve devlet birbirinden ayrı oldukları müddetçe kişi siyasal gücün baskılarına karşı kiliseye sığınabilme olanağı bulmuştur ama bu iki güç birleştikten ve dini dogmalar aynı zamanda siyasal toplumun da yasaları haline geldikten sonra, artık kişi için sığınabileceği bir yer kalmamıştır. Kilise İsa’nın öğrettiklerini unutmuş görülmektedir. Tanrının küçük bir modeli olması nedeni ile insana saygı, inanç özgürlüğü, kardeşlik, Tanrı katında eşitlik gibi ilkelerin üzerinde durulmaz olmuştur. Ve “Benim ülkem yeryüzünde değildir.” diyen İsa’nın vekilleri Papalar, yeryüzü iktidarı peşine düşmüşlerdir. Kilise siyasal gücün yanı sıra kendi baskı mekanizmasını da kurmuştur, kilise, artık inancı bütün olmayanları, tek gerçek olarak ilan ettiği dogmaları gözü kapalı kabul etmeyenleri engizisyon gibi inandırıcı metotlarla doğru yola getirmektedir.¹⁵⁷

Kilise, feodal sistem içinde hem ekonomik hem de kültürel bakımdan imtiyazlı bir yere sahiptir. Bütün toprakların sahibi olarak, bazı ülkelerde toprağın tek sahibi olarak, toprağın bütün sosyal gücün ve prestijin ölçüsü olarak kabul edildiği bir hayat tarzından istifade temin etmiştir. Kültürel bakımdan, barbar istilalar sırasında şehir medeniyetlerinin yıkılmış olması, kilise ve manastırlara, etkileme fırsatı yönünden bir yegânelik konumu kazandırmıştır. Yüzyıllar boyunca entelektüel faaliyetlerin ve onların devamlılığının yegâne merkezleri idiler.¹⁵⁸

Kilise topluma bir cennet vaat edip ve bu cennet adına aklını, emeğini ve yaradılışı ile varolan haklarını elinden almıştır. Kilisenin ortaya çıkardığı ruhban sınıfı

¹⁵⁶ Bloch, Age., s.585.

¹⁵⁷ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.82.

¹⁵⁸ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İsmet Özel), Şule Yay., İstanbul 2003, s.130

aklı ve düşünmeyi düşman ilan etmiştir. Kurdukları engizisyon mahkemelerinde din adına insanlar öldürülmüş ve giyotinle onbinlerce insanın başı uçurulmuştur.¹⁵⁹

Skolastik zihniyet, “sonsuz yasa/geçici dünyevi işler” ilişkisi çerçevesinde, dünyevi uygulamayı ya da siyaseti ikincil bir uğraş sayar. Aslolan kutsallık karşısında, siyaset önemsizleştirilmiş, üstelik kirli kılınmıştır. Kutsal bir amaç adına olsa da uygulayıcı, yasaya uymayanı zorlamak ya da cezalandırmak için kılıç kullanacak, elini kana bulayacaktır. Bu anlamda, dünya ötesi kutsallığı dünyevi kirlilik ya da siyasetin aşılanması karşılar.¹⁶⁰

Feodalitenin olduğu bu ortamda, insani ilişkiler derinlemesine bozulmuş, azalmış; para dolaşımı felç olmuş ve ücret ilişkileri mümkünün dışına çıkmış; nihayet, kavranabilen, elle tutulabilenle, yakındakine bağlanan bir zihniyet oluşmuştur. Bu koşullar değişmeye başladığında da feodalitenin sonu gelmiştir.¹⁶¹

2.4. FEODALİTENİN ÇÖKÜŞÜ VE ORTA ÇAĞIN SONRASI

Maurice Dobb’un genel olarak feodalizmin çöküşüne ilişkin söylediklerine bakalım: “Elimizdeki veriler kuvvetle, feodalizmin çöküşüne, esas olarak hâkim sınıfın artan gelir ihtiyacıyla birlikte bir üretim sistemi olarak etkinlikten yoksun (inefficient) olmasının yol açtığına işaret etmektedir.” “Çünkü soyluluğun ek gelir ihtiyacı üretici üzerindeki baskısının artarak dayanılmaz dereceye gelmesine neden olmuştur... Sonunda ise bu, sistemi besleyen işgücünün tükenmesine veya ortadan kalkmasına yol açmıştır.”¹⁶²

15. yüzyılın sonlarında başlayıp 16. yüzyılın ilk yıllarında gelişen Rönesans’la birlikte Orta Çağ düşünce sisteminden uzaklaşmış, eski Yunan ve Roma düşüncesine dönülerek, bunların Orta Çağ’da yapıldığı gibi Hıristiyanlık ilkelerinin ışığı altında ele alınması yerine, doğrudan değerlendirilmesine gidilmiştir.

Yeni coğrafi keşifler, ekonomik hayatta; matbaanın keşfi ise, düşünce alanında insanoğluna yeni ufuklar açmıştır. Orta Çağ baskılarından silkelenen insanlar yeni ufuklara yönelmişlerdir.¹⁶³

¹⁵⁹ Mercan, Age., s.20.

¹⁶⁰ Akal, Age., s.19.

¹⁶¹ Bloch, Age., s.578.

¹⁶² Somçağ, Age., s.106

¹⁶³ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.103.

16. yüzyılda, Roma Katolik Kilisesi resmen ikiye ayrılmıştır. Reformcular başlangıç olarak sadece kiliseyi yeniden yapılandırmayı istemiş olsalar da, teolojik özgünlükleri siyasal bağlantıları, kilisenin geleneğe, iman ve kurtuluşa dair görüşlerini ters yüz edecek bir devrime yol açmıştır. Teolojik olarak, Martin Luther (1483-1546) geleneğe ve papaya karşı İncil'in ve birey imanının savunucusu olmuştur. Böylece birey, Tanrı ile ilişkisinde, geleneğin ve kilisenin aracılığı olmadan, daha yalıtılmış halde yer almıştır. Aynı zamanda, Reform hareketleri, kurtuluş hakkındaki geleneksel görüşe karşı eleştirel bir duruş benimsemiştir. Radikal Püriten mezhepleri, kiliseye ve ayinlere dayalı kurtuluşu büyü ve hurafe olarak görüp reddetmiştir. Sonuç olarak Reform, büyüü dünyadan dışlayan tarihsel sürecin bir parçası olmuştur.¹⁶⁴

İnsanlığın yaklaşık binbeşyüz yıl yaşamış olduğu kent medeniyetinden sonra, özellikle Batı deneyimi göz önünde bulundurulduğunda, yaşadığı ikinci evre olan “küreselci” evre Hz. İsa'dan yaklaşık dördüzyüz yıl önce başlamış, yine yaklaşık olarak 16. yüzyıla kadar devam etmiştir. 16. yüzyılda başlayan ulus devlet anlayışı gerçekte bu tarihi anlayışta bir kaza, bir ara dönem, uzun bir parantez meydana getirmiştir. Bir yandan seküler, bir yandan da ulus devlet anlayışını başlatan Machiavelli düşünce tarihi içinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. İnsanlığın İsa'dan önce başlattığı medeniyet tarihi ve felsefesi açısından bakıldığı zaman, gerçekte, Machiavelli'nin bir kazanın başlangıcını hazırladığı söylenebilir. Bu kaza 17. yüzyılda Hobbes, 19. yüzyılda da Hegel tarafından sürdürülmüştür. Bu üç düşünür yaklaşık iki bin yıllık küresel felsefenin içe kapanma devresini hazırlamışlardır.¹⁶⁵

Bu düşünürlerin başını çektiği siyasal düşünce paradigması Epikürcülerle Stoacıların temelini attığı düşünceden büyük ölçüde sapma göstermektedir. Epikürcü ve Stoacıların her şeyi insana indirgeyen düşüncesinin aksine, bu düşünürler devleti ve devleti oluşturan ulus (beşeri kaynak), egemenlik, pozitif hukuk ve kapalı teritorya gibi hususları ön plana çıkardılar. Bu kavramlar üzerinde bireyi devletin yüce varlığı karşısında basit bir araç haline getirdiler. Devlet öylesine yüceltildi ki, hikmeti kendinden menkul olan tanrısal bir güç olarak tasavvur edildi. Hegel geriye dönerek, adeta Aristoteles'le bağ kurarak, aynen onun kabul ettiği gibi, tarihin ruhunun aşkın bir devlete gebe olduğunu ve zaten amacının da bu olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşünce

¹⁶⁴ Gunnar Skirbekk, Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu), Kesit Yayınları, İstanbul 2006, s.188-189.

¹⁶⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.27-28.

paradigması insanlığın iki bin yılı aşkın bireyci-evrenselci değerleri üzerinde sürüklenen tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu sayfa kolektif siyasal kültür üzerine inşa edilmiş, dünyaya kapalı, katı ve dogmatik bir siyasal yapının yanı sıra, bu yapıyı idealleştiren bir ideolojinin temelini atmıştır. Bu düşüncenin yirminci yüzyıldaki yansıması “devletperest” ideoloji olan faşizm ile ortak mülkiyet temeli üzerinde “ceberrut” bir devlet ortaya çıkaran sosyalizm olmuştur.¹⁶⁶

2.4.1. Machiavelli (1469-1557)

Modern transandantal (aşkın) devlet anlayışı, siyasal yönetim üzerindeki evrensel Katolik Kilisesinin gölgesini kaldırmak isteyen Machiavelli ile başlamıştır. Küçük prenslikler düzeyinde örgütlenmiş olan İtalyan ulusunu güçlü bir kral etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan Machiavelli, Papalık etrafında örgütlenen geleneksel Katolik Kilisesi'nin tekeline son verebilecek nitelikte zorbalığa dayalı mutlak bir monarşi öngörmüştür. Bu mutlak monarşik rejimin amacı olan güçlü merkeziyetçi devleti gerçekleştirmek için Machiavelli toplumsal dinamiklerin önünü kesen, dolayısıyla sivil topluma kapıyı kapatan bir anlayışı ön plana çıkarmıştır. Machiavelli, bireysel amaçları devletin amaçları içinde eritmek suretiyle bir bakıma bireyin sonunu getirmiştir.¹⁶⁷

Machiavelli Titüs Luvus'un İlk On Bölümü Üzerinde Söylevler adlı eserinde yönetimlerin doğuşunu açıklar: Başlangıçta yeryüzünde insanlar azdır ve dağınık yaşarlar, zamanla nüfus artar ve ilişkiler başlar ve gelişir, kendilerini daha iyi korumak için de aralarında en güçlü, en cesur kişinin himayesine girerler, onu başkan yaparlar, onun emirlerine boyun eğler. İyileri ödüllendirmek, kötülerini cezalandırmak için de yasalar yaparlar ve adalet böylece doğar.¹⁶⁸

“Bütün insanlar kötüdür” der Machiavelli Söylevler'de: “Fırsat elverdiğinde akıllarındaki kötülüğü daima ortaya koyacaklardı.”¹⁶⁹ Machiavelli mülk sahiplerine, zenginlere ve tembellelere sövüp sayar; bunlar çok çalışarak ve yeni girişimlerde bulunarak yeni servetler üretmek yerine miras aldıkları toprakların geliriyle lüks içinde yaşarlar. Machiavelli'nin başarılı bir cumhuriyetçi toplum için ana ilkesi şudur:

¹⁶⁶ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.28-29.

¹⁶⁷ Ömer Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş, İstanbul, Ekim 2003, s.26.

¹⁶⁸ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.106.

¹⁶⁹ Michael A. Ledeen, *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*, Literatür Yay., İstanbul 2003, s.58.

“Yoksul halk, zengin devlet.” En başarılı yurttaşlar tarafından yaratılan servetin kamu yararına sunulması gerekir.¹⁷⁰

Machiavelli Aristoteles gibi siyasal rejimlerle toplum yapısı, sosyal yapı arasında zorunlu bağlantı, ilişki bulunduğuna inanmıştır. Monarşi yönetimi eşitsizliğe dayanır, cumhuriyet yönetimi ise nisbi bir eşitliğe, sosyal yapı yani içerik değişince şekil de, yani siyasal rejim de değişmektedir. Bu nedenle monarşinin sürekliliğini sağlamak için, eşitsizliği korumaya çalışmak, cumhuriyetin sürekliliğini sağlamak için de kaybolmaya ya da zayıflamaya yüz tutan eşitliği güçlendirmek gereklidir. Öte yandan sosyal yapı sağlam ve sağlıklı ise, bazı siyasal karışıklıklar ve düzensizlikler zararlı olmaz, eğer sosyal yapı bozulmuşsa, çürümüşse en mükemmel yasalar dahi etkisiz kalmaya mahkûmdur.¹⁷¹

Machiavelli Prens adlı kitabında prenslerin (hükümdarların) iktidarı ele geçirmeleri, elde tutmaları ve diğerleriyle ilişkileri anlatırken hem gözlemlerine, hem de tarih tecrübelerine başvurur ve siyasetin insanlara boyun eğdirme niteliğine dikkat çeker. Mesela prensin tavırlarını tartışırken “Sevilmekten çok korkutmak bence çok daha güvenlidir.” diyerek şunları ekliyordu: “Ve insanlar, kendini sevdirmek isteyen korkutmak isteyen kırıktan çekinirler, çünkü sevgi bağı şükranla övülmüştür. Yani insanların kopartmakla duraksamadıkları bir iplikle bağlıdır, zira kişisel çıkarları söz konusu olduğundan insanlar hainleşirler; ama korku bağı insanları hiç terk etmeyen ceza yemek korkusuyla dokunmuştur.”¹⁷²

Zorbaya karşı toplumdaki en iyiler, en yürekliler ayaklanırlar. Halk da onların peşinden gider, zorba devrilir ve halk kurtarıcıları olarak bu yürekli iyi kişileri başına geçirir. Bunlar kendi aralarında bir yönetim kurarlar ve başlangıçta her şey yolunda gider, yöneticiler yasalara uyarlar, ortak yararı kişisel çıkarlarına üstün tutarlar, adil davranırlar... Bu yönetim aristokrasidir. Ancak iktidar, oğullarının eline geçince, işler bozulur, oğullar yönetimi değiştirirler, hiçbir şeye saygı göstermezler ve aristokrasi oligarşiye dönüşür.¹⁷³

Machiavelli cumhuriyeti yeğler; ama iyi bir hükümet, liderlerin iyi olması ve nasıl verimli ve etkili bir yönetim sağlanacağını anlamaları koşuluyla tek bir hükümdar

¹⁷⁰ Ledeen, Age., s.95.

¹⁷¹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.107.

¹⁷² Dursun, Age., 37.

¹⁷³ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.106.

ya da oligarşi tarafından da kurulabilir. Kazanmanın formülü üç ayaklıdır: İyi yasalar, iyi silahlar, iyi din.¹⁷⁴

2.4.2. Hobbes ve Leviathan (1588-1679)

Thomas Hobbes, klasik dönem düşünürlerinin aksine, siyaset felsefesini insan felsefesi üzerine kurar. Temel argüman, “Devlet neyse, insan odur.” şeklinde değil; “İnsan neyse, devlet odur.” şeklindedir.¹⁷⁵

Bir devletin oluşumunun tanımı: İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, “*Senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum.*” demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet, Latince civitas, olarak adlandırılır. İşte o “EJDERHA”nın veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur.¹⁷⁶

Bir devlet kurmak nedir? Bir insan topluluğu, kendi arasında ahit yaparak, hepsinin birden kişiliğini temsil etmek, (yani onların temsilcisi olmak) hakkının hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit, bir devlet kurulmuştur denir; bunun lehinde oy verenler gibi, aleyhinde oy verenlerde, barış içinde birlikte yaşamak ve başkalarına karşı korunmak amacıyla, o kişi veya heyetin bütün

¹⁷⁴ Ledeen, Age., s.96.

¹⁷⁵ Toki, Age., s.181.

¹⁷⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, s.130.

eylemlerini ve kararlarını, bunlar kendi eylem ve kararları imişçesine, yetkili kılacaktır.¹⁷⁷

Hobbes, Leviathan adlı eserinin girişinde Leviathan'ın ne olduğunu açıklar. Leviathan, Latince'de Civitas diye adlandırılan devlettir ve bu devlet insan eseri yapay bir yaratıktır. Tıpkı insana benzer ama ondan daha büyük ve daha güçlüdür, çünkü insanları korumak ve savunmak için yaratılmıştır. Bu insan yapısı yaratıkta üstün egemen güç onun ruhunu temsil eder, yargı, yürütme görevlerini yapan hâkimler, memurlar ve diğer görevliler bu yaratığın hareket etmesini sağlayan yapay eklemleridir. Egemenlik kavramı içinde yer alan cezalandırma ve ödüllendirme mekanizması bu yaratığın sinir sistemini oluşturur. Uyum onun sağlığı, toplumsal kargaşa onun hastalıkları, iç savaş ise onun ölümü demektir.¹⁷⁸

Egemen, “Leviathan'ın bize söylediği unvanla ölümlü tanrıdır: Ölümlüdür, çünkü resmi görevi, tamamen rıza gösteren bireylerin yapay bir yaratımıdır, tanrı gibidir (godlike), çünkü ona devredilen zorunlu güçler, mutlak, bölünmez ve ebedidir. Bir kişi, birkaç kişi ya da çoğunluk da olsa bütün egemenler, “toplumun tümünün ve her bir üyesinin” temsilcileridir. Temsilciler olarak egemenler, halkın aracılarıdır (agent). Halktan, sırayla egemenin bütün eylemlerini benimsemeleri ve onlara rıza göstermeleri beklenir.¹⁷⁹

Hobbes, doğal düzendeki yaşamın “yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa” olduğunu ileri sürer. Hobbes'a göre, doğal düzende ahlak kurallarına uymak çok tehlikelidir ve insanlar başkalarıyla yarışırken yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli gördükleri şeyleri yaptıkları için eleştirilemezler. Locke daha ılımlı bir görüştedir: Doğal düzen elverişli bir düzen olmamakla birlikte, bu düzende insanların kendilerini olduğu kadar başkalarını da korumalarını ve kollamalarını gerektiren bir doğa yasası hüküm sürmektedir. Bu yasa doğal haklar yaratır ve Locke, doğal düzendeki bireylerin başkalarının doğal haklarını çiğneyenleri cezalandırma hakkına sahip olduğunu söyler. Locke, doğal düzenin savaş olmadığını söyler.¹⁸⁰

Hobbes'a göre egemen güç bir kişinin ya da bir meclisin elinde olabilir, bir kişide ise, devlet biçimi monarşidir, bir mecliste ise devlet demokratik ya da aristokratik

¹⁷⁷ Hobbes, *Leviathan*, s.130.

¹⁷⁸ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.133-134.

¹⁷⁹ Donald Tannenbaum, David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Fatih Demirci), Adres Yay., Ankara 2006, s.246.

¹⁸⁰ Rosen, Wolff, Age., s.26.

bir devlet olabilir. Herkesin meclise girebilme hakkı varsa bu bir demokrasidir, meclise ayrıcalıklı bazı kişiler girebiliyorsa, bu devlet biçimi de aristokrasidir.¹⁸¹

Mülkiyet ve bölüşüm, bütün devlet türlerinde, egemen güce aittir. Çünkü devletin olmadığı yerde, herkesin komşusuna karşı savaşı vardır ve dolayısıyla herkes ele geçirdiği ve zor kullanarak elinde tuttuğu şeyin sahibidir; burada artık ne mülkiyet, ne de toplum olmayıp; sadece belirsizlik vardır. Bu o kadar açıktır ki, ateşli bir özgürlük savunucusu olan Cicero, bir kamu davasında, bütün mülkiyeti toplum yasasına bağlar.¹⁸²

2.4.3. Locke (1632-1704)

17. yüzyılda mutlakiyetçi görüşlere büyük darbe indiren Locke liberal devlet düzeninin öncüsü olarak görülür.

Locke'a göre, ilk toplum erkek ve hanımı arasındadır ve bu ebeveynler ile çocukların arasındaki toplumun başlamasına yol verir ve zamanla buna efendi ile köle arasındaki ilişki eklenir. Ve tüm bunlar ortak olarak bir araya gelip bir aile kurabilmesine rağmen bu ailenin sahibi ya da sahibesi bir aileye uygun gelecek bir takım kurallara sahiptir ve bunların her biri ya da hepsi birlikte bunların her birinin farklı uçları, bağları ve sınırlarını düşündüğümüzde göreceğimiz gibi “siyasi toplumu” oluşturdular.¹⁸³

Locke'a göre, insanlar doğal yaşama döneminde, özgür ve eşittirler, bu eşitlik ve özgürlük düzenini güvence altına almak için toplum haline geçmişlerdir. İnsanların devletlere bağlanmasının ve kendilerini hükümet altına koymalarının büyük ve başlıca amacı, tabiat halinde pek çok eksikleri olan mülkiyetlerini korumalarıdır.¹⁸⁴

İnsanlar doğa durumunda özgürdürler; ama bu “başiboşluk” anlamına gelmez. Özgürlük durumunda, “...İnsanın kendi kişiliğini ve mallarını kullanmada denetlenemez bir özgürlüğü olmakla birlikte, yine de onun yalnızca korunmasından daha soylu bir gerekçe olmadıkça kendini ya da sahip olduğu bir varlığı ortadan kaldırma özgürlüğü yoktur”. Özgürlüğün sınırları, doğa yasasından türetilen yükümlülüklerle belirlenir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.144.

¹⁸² Hobbes, *Leviathan*, s.178.

¹⁸³ John Locke, *Sivil Toplumda Devlet: Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Serdar Taşçı, Hale Akman), İstanbul 2002, s.69.

¹⁸⁴ Locke, *Age.*, s.99.

¹⁸⁵ Ağaoğulları, *Age.*, s.167.

Locke'un iddiasına göre, tüm insan haklarının temeli, insan aklı sayesinde her bir insanın "aşağı mertebedeki yaratıklar" için imkânsız olan, kendisinin efendisi olma melekesidir. Rasyonel varlıklar olarak bizler, kendi başımıza, hayatımız boyunca ne yapmamız gerektiğine karar verecek bilinçli ahlaki failerizdir. Bu kendimizi yönetme kapasitesinden dolayı da bizler, "şeymiş" veya acımasız hayvanlarmış gibi değil de "kişi" olarak muamele görmeyi talep ederiz. "Kişi olarak bizlerin, başka birileri için salt nesne veya araç olarak kullanılmamız söz konusu değildir. İnsanlığımız bize, insan haricindeki varlıkların sahip olmadığı haysiyeti bağışlar.¹⁸⁶

Locke'a göre, insanlar birbirlerinin haklarına tecavüz etmemeli, birbirlerine zarar vermemeli ve insanlığın barış içinde varlığını sürdürmesini isteyen doğa yasasını uygulamalıdır. Doğa yasası tüm insanlığın barış içinde yaşamasını emretmiş ve kimse yasayı ihlal etmeye kalkışmasın diye herkese yasayı ihlal edenleri cezalandırma yetkisi vermiştir. Çünkü doğal durumda doğa yasasını uygulayarak suçluları cezalandırıp masumları koruyan hiç kimse yoksa doğa yasası da insanları ilgilendiren diğer tüm yasalar gibi anlamsız olur.¹⁸⁷

Locke'un ısrarı, insan olmamız açısından hepimizin eşit olduğu üzerinedir. Locke, zor kullanma aracılığıyla diğerlerini tahakküm altına alma çabasında olanlar tarafından insan özgürlüğünün kaybedildiğini ifade eder.¹⁸⁸

Locke'a göre, bir insan grubu, tüm bireylerinin rızasıyla bir topluluk oluşturduğunda, o topluluk, sadece çoğunluğun iradesi ve kararlılığıyla, tek vücut halinde uygulamalarda bulunma gücüne sahip bir oluşum haline getirilmiştir. Herhangi bir topluluk, sadece o topluluğun bireylerinin rızası olduğu için ve tek vücut olması nedeniyle, bir yöne doğru hareket ederken, tüm topluluğun da, çoğunluğun rızası bulunduğu için, ana gücün kendisini ittiği yöne doğru hareket etmesi gerekmektedir; yoksa bir araya gelmiş olan tüm bireylerinin oluşumuna rıza gösterdiği gibi, tek vücut halinde bir topluluk olarak varlığını sürdürmesi veya davranması mümkün değildir, böylece çoğunluk tarafından uygulamaya konulacak rıza herkesi bağlar. Ve bu yüzden, topluluğun çıkardığı yasaların yetki verdiği meclislerde, onlara yetki veren topluluk yasalarında herhangi bir sayı belirtilmemişse, çoğunluğun görüşü, topluluğu oluşturan

---

¹⁸⁶ Arnhart, Age., s.233.

¹⁸⁷ Rosen, Wolff, Age., s.35.

¹⁸⁸ Arnhart, Age., s.233.

herkesin görüşü olarak kabul edilir ve elbette akıl ve doğa yasası uyarınca, tüm bireylerin gücüne sahip olduğu anlamına gelir.¹⁸⁹

Locke'a göre, özel mülkiyet hakkı olmalı mıdır yoksa olmamalı mıdır? Genellikle insanların mülkiyet hakkına sahip olduklarını varsayabiliriz ancak bu inancın nasıl savunulabileceği pek açık değildir. Ne de olsa, herhangi bir kimsenin mülkiyetinde olan herhangi bir şey, büyük bir olasılıkla daha önce hiç kimsenin sahibi olmadığı şeylerden yapılmıştır. Hiç kimsenin mülkiyetinde olmayan şeyler bir kişinin mülkiyetine nasıl geçebilir?¹⁹⁰

Locke, bireyin mülkiyet hakkını, mülkiyeti edinmesini ve korumasını kendi yasal gücüyle destekleyen her hükümet türünden yanadır. Bu gerekçeyle Locke, iki tür hükümeti gayrimeşru olduğu için reddeder. Bunlar, Hobbes'un da reddetmiş olduğu kralların kutsal hakları (divine rights of kings) ve Hobbes'un savunduğu mutlak monarşidir. Her iki tür de, yasama ve yürütme gücünü tek bir kişiye verir, öyle ki, Locke'a göre bunlarda tarafsız bir yargıç yoktur. Bu tür yöneticiler kendi özel, bencil çıkarlarını genel çığara tercih ederler ve böyle bir yönetimde herkes, hâlâ etkin bir biçimde doğa durumundadır.¹⁹¹

Locke, mülkiyetin neden doğal bir hak olduğunu açıklar: "Dünyayı insanlara ortak olarak vermiş olan Tanrı, aynı zamanda yaşamlarını ve rahatlarını en iyi bir biçimde sağlamak için kullanacakları akli da onlara vermiştir. Yeryüzü ve üstündeki her şey, varlıklarına destek ve rahatlık sağlamak için insanlara verilmiştir. Doğanın kendiliğinden işleyen eliyle üretilmiş olduğu için bütün meyveler... ve böcekler... insanlara ortaklaşa aittir. Ve kimse insanlığın geri kalanını bunları kullanmaktan alıkoyacak özel bir hâkimiyete (dominion) doğuştan sahip değildir".¹⁹²

John Locke'un mülkiyet üzerine olan görüşleri hümanizma-karşıtı bir burjuva özgürlük anlayışına dayanır. Ona göre; mülkiyet sınırsız değildir. Hükümetin mülkiyeti korumaktan başka bir amacı yoktur. Bundan dolayı, bir insandan mülkiyetinin herhangi bir parçası onun rızası olmadan alınmaz. Kendileri de dâhil herhangi bir mülke sahip olmayan köleler, başlıca sorunun mülkün korunması olduğu sivil toplumun herhangi bir parçası olarak düşünülemezler. Hiçbir siyasi toplum, kendi içinde mülkiyeti koruma

¹⁸⁹ Rosen, Wolff, Age., s.90.

¹⁹⁰ Rosen, Wolff, Age., s.257.

¹⁹¹ Tannenbaum, Age., s.277.

¹⁹² Ağaoğulları, Age., s.176.

gücüne sahip olmadan ve o toplumdaki herkese saldırıları cezalandırmadan varolamaz.¹⁹³

Locke'a göre mülk edinmenin sınırları:

- Yeterlilik sınırı: Herkesin mülk edinme hakkına sahip olabilmesi için, birisinin mülk edinirken başkalarının mülk edinecek miktarını da kendi üzerine geçirmeyeceğidir.
- Bozulma sınırı: Tanrı, insana bozması (spoil) ya da yok etmesi için yeryüzünü ve nimetlerini sunmaz. Bunlar, insanın yaşamını desteklemek ve onun gereksinmelerini karşılamak içindir. Bu nedenle insanlar kullanabileceklerinden fazlasını mülk edinmemelidirler.
- Emek sınırı: İnsan sadece emeğini kattığı şeyi mülk edinebilir.¹⁹⁴

John Locke'a göre; özgürlük, geri kalan her şeyin temelidir. Özgürlük; Tanrı kanunu ya da Akıl kanunu yoksa olanaksızdır. Tanrı, insana anlayış gücü (akıl) verdi ki, tabii olduğu kanun sınırları içerisinde özgür olsun. Doğal ya da sivil, tanrısal ya da hükümete ait kanunu bilerek davranmak, özgürlüktür. Kanunu bilmemek, özgür iradeye sahip olmamaktır; çünkü özgürlük, sınırlarını bilmektir/ sınırlarını bilerek yaşamaktır.¹⁹⁵

Dünya ve bütün aşağı yaratıklar insanlar için ortak olsa da her insan kendi "kişisinde" bir mülkiyete sahiptir. Hiç kimse kendinden başkası üzerinde herhangi bir hakka sahip değildir. Bedeninin emeği ellerinin işi kendisindedir diyebiliriz. Öyleyse tabiatın sağladığı ve bıraktığı devletten çıkardığı her neyse ona emeğini karıştırmıştır ve kendinden bir şey eklemiştir, böylece kendi mülkiyeti olmuştur. Tabiatın yerleştirdiği ortak durumdan onu çıkartarak bu emekle ona bir şey eklemesi diğer insanların ortak hakkını ortadan kaldırır. Çünkü bu "emek" emekçinin sorgulanamaz mülkiyeti olduğundan ondan başka hiç kimse bunun bağlı olduğu başkaları için ortak olarak en azından yeterli ve iyi şey üzerinde bir hakka sahip olamaz.¹⁹⁶

Locke'un teorileri ve İngiliz Haklar Bildirgesi örneği baştanbaşa Batı dünyasında büyük bir etki yapmıştır. Haziran 1776'da Virginia devletinde bir temsilciler meclisi tarafından bir haklar bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirgenin ilk maddesi şöyle demektedir: "Bütün insanlar (men) doğuştan eşit derecede hür ve

¹⁹³ Locke, Age., s.12.

¹⁹⁴ Ağaogulları, Age., s.181.

¹⁹⁵ Locke, Age., s.11.

¹⁹⁶ Locke, Age., s.38.

bağımsızdırlar ve belirli vazgeçilmez haklara sahiptiler. Bir toplum haline geldikleri (siyasal toplum kurdukları) zaman hiçbir sözleşmeyle gelecek nesillerini bu haklardan, yani yaşama ve hür olma, mülk kazanma ve ona sahip olma, mutluluğu arama ve elde etme haklarından mahrum kılmaya zorlayamaz veya onları bu haklardan mahrum bırakamazlar.”¹⁹⁷

2.4.4. Rousseau (1712-1778)

En eski, en doğal ilk topluluk aile olmasına karşın, çocuklar kendilerini korumak için babaya gereksinim duydukları sürece ona bağlı kalırlar. Bu durumda ailenin ilk siyasi topluluk örneği olduğu söylenebilir: Başkanın imgesi baba, halkın imgesi çocuklardır; her ikisi de eşit ve özgür doğumlu oldukları için, özgürlüklerinden yalnızca kendi yararları adına vazgeçerler. Arada tek fark, ailede, babanın çocuklarına duyduğu sevginin karşılığını, çocukların ona gösterdikleri saygıda bulmasıdır. Ama devlette egemenlik zevki, başkanın halkı için duymadığı o sevginin yerini alır.¹⁹⁸

Platon, temel siyasal sorununu; ne yazık ki, “Kim egemen olmalıdır?” sorusunu sorarak dile getirmiştir. Rousseau’dan önce bu soruya verilen olağan cevap, “hükümdar”dır. Rousseau ise yeni ve pek devrimci bir cevap vermiştir. Hükümdarın değil; halkın bir kişinin değil, çoğunluğun iradesinin egemen olması gerektiğini savunmuştur. Böylece halk iradesini, kolektif iradeyi, ya da kendi deyimi ile “genel irade”yi yaratmak yoluna gitmiştir.¹⁹⁹

Fırsat eşitliği üzerine geliştirilen modern düşüncelerin fikir babası şüphesiz Rousseau’dur. O, *Toplumdaki Eşitsizliğin Kaynakları Üzerine (On the Origins of Inequality in Society)* adlı kitabında, 18. yüzyıl Avrupa toplumunun gayri ahlakiliğini bir insanı başka bir insana bağımlı hale getirmiş olan eşitsizlikle izah etmeye çalışmıştır. Rousseau, mutlak eşitliğe inanmaz ve hatta bir keresinde “kutsal mülkiyet hakkı”nı dile getirmiştir; ama aynı Rousseau, özel mülkiyeti yaygınlaştırdıkları zaman insanların bazı insanları köleliğe düşüren insan yapısı ve keyfi eşitsizlikler yarattıklarını da söylemiştir. Rousseau zaman zaman da cinsler arasında eşitliğin savunucusu değildir.²⁰⁰

Rousseau’ya göre devlet, yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini yürütmek amacıyla kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerekse siyasal ve toplumsal

¹⁹⁷ Yayla, Age., s.311.

¹⁹⁸ Jean Jaques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Ali Alper), Roman Yay., İstanbul 2008, s.8-9.

¹⁹⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, s.67.

²⁰⁰ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte, Ankara 2004, s.198.

hakları korumakla görevli aracı bir kurumdur. Bu kurumun üyelerine yöneticiler ya da görevliler denir. Yani, egemen varlığın birer görevlisi olan yöneticiler, yine onun adına devlet gücünü kullanırlar. Egemen varlık olan halk, bu yetkiyi dilediği takdirde sınırlayabilir, değiştirebilir veya geri alabilir. Halka ait böyle bir hakkın yokluğunu farz etmek, sivil ve siyasal toplumun özüne aykırıdır.²⁰¹

Bir hükümdarlığın iyi yönetilebilmesi için, büyüklük ya da genişliğinin de, yöneticinin becerisiyle oranlı olması gerekir. Ele geçirmek yönetmekten daha zor değildir. İsteddiği boyda kaldıraç bulan biri, dünyayı tek parmakla yerinden kımıldatabilir; ama dünyayı taşıyabilmek için, kişinin omuzlarının Herkül gibi olması gerekir.²⁰²

Rousseau'un iddiasına göre, "Bir halk, temsilcilerini seçtiği anda, artık ne özgürdür ne de vardır." Aynı bölümde, İngiliz halkından bir örneğe yer verir. Bu halk, sadece parlamento üyelerini seçerken özgürdür. Seçim biter bitmez, köleye dönüşür. Rousseau'nun burada yürüttüğü muhakeme gayet basittir. Eğer egemen otorite halk ise, o zaman temel yasaları o yapmalıdır. Halk, hükümet görevlilerini yasaların yürütülmesi ve uygulanması için görevlendirebilse de, böyle bir yetki devri, yasa yapma otoritesi için söz konusu olamaz. "Halkın bizzat onaylamadığı her yasa sıfırdır; yasa değildir."²⁰³

2.4.5. Hegel ve Yeni Kabilecilik (1770-1831)

Bütün modern tarihsiciliğin kaynağı olan Hegel, doğrudan doğruya Herakleitos, Platon ve Aristoteles'in izinden yürümüştür.²⁰⁴ Hegelcilik, kabileciliğin rönesansıdır. Modern totaliterlik taraflarının çoğu, fikirlerinin Platon'a kadar geri götürülebileceğinden tamamen habersizdirler. Ama çoğu Hegel'e borçlu olduklarını bilirler ve hepsi Hegelciliğin boğucu havasında yetişmişlerdir. Onlara devlete, tarihe ve ulusa tapınmaları öğretilmiştir.²⁰⁵

Hegel'in düşüncesinde bireyin, ahlak ve din gibi, sisteme boyun eğdirildiği temel olarak doğrudur. Bununla Hegel, bireyin tarihe müdahale edebileceğini düşünmez.²⁰⁶

²⁰¹ Toku, Age., s.282.

²⁰² Rousseau, Age., s.73.

²⁰³ Arnhart, Age., s.297.

²⁰⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, s.34.

²⁰⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, s.39.

²⁰⁶ Skirbekk, Gilje, Age., s.405.

Hegel'in dünyasında fert hiçbir şeyse, devlet her şeydir. Tarih Felsefesi'nde devleti "Hürriyetin gerçekleşmesi" olarak tarif eder. Fert devletin bir parçası olduğu için ahlaki değere sahiptir, devlet de aklın tam gerçekleşmesidir. Hegel'in devlet tapıncılığı, zirvesine onun şu ünlü cümlesinde erişir: "Devlet, dünyada mevcut İlahi Düşünce'dir."²⁰⁷ Hegel'in devletten oldukça yüceltici terimlerle söz ettiği hiç kuşkusuz yalanlanamaz. Onu giderek örneğin "Bu edimsel Tanrı" olarak da betimler.²⁰⁸

Hegel'e göre devlet, ana tez olan mutlak Geist'in ana antitez olan doğa ile ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıkan kültürel (manevi) varlığın içeriğinin en önemli olgularından birisidir. Buna göre devlet yapma bir şey değildir, bir bakıma ilahi bir varlıktır. Toplum devletin bir yansımasıdır, onun için vardır.²⁰⁹

Hegel'e göre iki insan karşı karşıya geldiklerinde aralarında bir gerginlik doğar; çünkü her biri diğeri tarafından durumun hâkimi olarak, yani kendini ve diğeri tanımlayan kişi olarak tanınmak ister. Hegel bu modelin tarihsel sürecini açıklar: Bu tanınma mücadelesinde biri diğeri boyun eğer. Sonuçta ortaya biri üstün olan efendi ve diğeri daha aşağı olan köle çıkar. Efendi, köleyi kendisi için çalışmaya zorlar; böylece bir insanın (köle) doğayı işlediği ve bunun sonucunda işlenmiş doğanın insanı değiştirdiği karşılıklı bir gelişme gün yüzüne çıkar.²¹⁰

Hegel ulus hakkında şöyle der: "Özel kişilerden meydana gelen yığınlardan çoğu zaman ulus olarak söz edilir. Ne var ki, bu türlü bir topluluk, yalnızca bir kümedir, bir halk değil ve devletin tek amacı, bu anlamda, böyle bir yığın olan bir ulusun varlık kazanmaması, güçlenip harekete geçmemesidir."²¹¹

19. yüzyıl siyaset düşüncesine damgasını vuran Hegel felsefesi zaten büyük ölçüde liberal düşünceye bir tepki olarak doğmuş ve liberal düşüncenin kavramlarını sihirli, anlaşılması güç kavramlarla aşkın, devletçi bir çizgiye kaydırmaya çalışmıştır. Aşkın devletçi düşünce faşizm ve sosyalizmi dünya sahnesine çıkarırken, liberal düşünce Epikürcü düşünce geleneğini demokrasiyle sistematik bir yönetim modeli haline getirmiştir. Bu iki paradigma arasında 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlayan ve son çeyreğinde sonuçlanan çetin bir çekişme ve çatışma yaşanmıştır.²¹²

²⁰⁷ Ebenstein, Age., s.322.

²⁰⁸ Frederick Copleston, *Copleston Felsefe Tarihi-Hegel*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea, İstanbul 1985, s.67.

²⁰⁹ Aydın, Age., s.78.

²¹⁰ Skirbekk, Gilje, Age., s.399.

²¹¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, s.72.

²¹² Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.29-30.

2.4.6. Marks (1818-1883)

Marks'a göre, Hegel'de devlet, sivil toplumun üzerine onu sanki dışından düzenlemişçesine konmuştur. Oysa yapması gereken ona hayat vermek ve ondan ayrılmamaktır. Marks, böyle bir ayrımı kabul edersek birey ikili bir bütünün içine gireceğinden, Hegel'den fazla Hegelci davranıp buna karşı çıkar. Birey hem devlet'in yurttaşı hem de sivil toplumun üyesi olarak tanımlanacaktır. Ne var ki bu son bağlantı yüzünden devletin dışındaki bir özel kişi olacaktır.

Marks'a göre, bir bedende kafanın demirden, organlarınsa etten olamayacağını Hegel bilmeliydi. Üyelerin ya da organların kalıcı olması ve işlemesi için hepsinin aynı doğadan olması gerekir. Oysa siyasal bünyede hükümdar bambaşka bir özden gelmiş gibi görünüyor. Kendisi değişmezliğe sahip ama geri kalanı akışkan.²¹³

Marks, egemen sınıf düşüncelerinin egemen düşüncelerde olduğu büyük iddiasıyla başlar; fakat bunun için böyle olduğunu ileri sürmeye geçtiğinde yaptığı açıklama çok basittir. Egemen sınıf, ideolojik üretim araçlarını kontrol eder. O halde bu, fikir ve bilinç oluşturma araçlarının sahipliğinde ya da kontrol edilmesinde asli olarak var olan ideolojik güçle ilgili genel bir belirlemedir.²¹⁴

Marksizm, uzun yıllar bir ekonomi doktrini olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bunun nedenini, belki Marks'ın büyük eserinin "Sermaye" adını taşımasında aramak gerekir. Gerçekten de olgunluk çağı eseri olan Sermaye'de Marks, özellikle kapitalist ekonomi düzeninin eleştirisini yapmıştır. Bu husus göz önüne alındığında, Marks'ın başlıca amacının kapitalist ekonomi düzeninin yerine yeni bir ekonomi düzeninin temellerini atmak olduğu düşünülmüştür.²¹⁵ Marksistler genellikle devletin, toplumun ekonomik yapısından ayrı anlaşılamayacağını ileri sürerler.

Karl Marks, üretim araçlarının mülkiyetinin temel esas olduğunu söylemiştir. Üretim -yani geçim araçlarının üretilmesi önde olmakla birlikte barınma, giyim, savunma vs.- yaşamsal öneme sahiptir. Kim bu üretim araçlarına, yani silahlar, iş araçları, makinelere sahipse toplumun kalbini elinde tutmaktadır. Marks'a göre insanlık tarihinde sürekli olarak iki çeşit insan ya da sınıf bulunmuştur: Üretim araçlarının

²¹³ François Dagobert, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, (Çev. Zeynep Durukal), YKY, İstanbul 2007, ss.114-115.

²¹⁴ Michele Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, (Çev. Ahmet Fethi), Doruk, İstanbul 2004, s.21.

²¹⁵ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.271.

sahipleri ile en fazla fiziksel emek güçlerini bunlara satmaktan başka hiçbir şeyi olmayan emekçiler.²¹⁶

Marksist sınıf anlayışının kilit noktası buradadır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar bir sınıf meydana getirirler (köle toplumunda köle sahipleri, feodal toplumda toprak sahipleri, kapitalist toplumda fabrika ve işletme sahipleri). Üretim araçlarına sahip olmayanlar da ayrı bir sınıf oluştururlar. Kapitalist toplumlarda geçimini sağlamak için emeğini satmak zorunda olan sınıfın adı proletaryadır.²¹⁷

Marksist görüşe göre devlet, bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde egemenlik kurmak, yönetici sınıfın (üretim araçlarına sahip olan kapitalist burjuva sınıfı) yönetilen sınıfı (emekçi sınıf) sömürmek için oluşturduğu ve ortadan kaldırılması gereken siyasal bir üst yapı kurumudur.²¹⁸

Marks'a göre siyaset, siyasetçilerin ve yöneticilerin aralarındaki mücadele ile açıklanamaz. Çünkü bu mücadele, aslında toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin bir parçasıdır ve temelde de toplumun üretim tarzına bağlı bulunmaktadır. Toplumların üretim tarzı alt-yapı kurumları tarafından oluşturulur ve bu kurumlar üst-yapı kurumlarını belirler. Siyaset bir üst-yapı kurumu olduğuna göre siyaseti belirleyen temel faktör, alt-yapı kurumlarıdır. Toplumda alt-yapı kurumlarının değişmesiyle üretim tarzı değişir ve bu da üst-yapı kurumlarını değiştirir. Bir başka ifade ile başlıca üretim tarzlarına denk düşen belli siyaset ve üst-yapı kurumları vardır. Alt-yapı, yani üretim tarzı değişmedikçe üst-yapı da değişmez.²¹⁹

Marksizm de bir bakıma devlete karşıdır. Onu sınıflı toplumun bir ürünü, bir sömürü ve baskı aracı olarak görür. Çünkü Marks'a göre tarih, sınıf savaşlarından ibarettir ve her devlet de bir sınıf devletidir. Bundan dolayı içinde yaşadığı devleti Marks, bir burjuva devleti olarak nitelendirir. O halde sınıflar ortadan kalktığında devlet de ortadan kalkacaktır.²²⁰

Hatta Marks, en yüksek siyasal iktidar olarak kabul edilen devleti, toplumun egemen sınıfının kendisini dile getiriş şekli ve bu sınıfın toplumsal egemenliğinin nedeni olarak da ekonomik gücü görmektedir. Aslında mülkiyet, iktidarın en kaba biçimde uygulanışına olanak sağlamaktır. Çünkü mülkiyet ya da servete dayalı olarak

²¹⁶ Zijderveld, Age., s.95.

²¹⁷ Kapani, Age., s.99.

²¹⁸ Öztekin, Age., s.26.

²¹⁹ Dursun, Age., 43.

²²⁰ Arslan, Age., s.192.

bir kişi bir başkasını herhangi bir koşul ileri sürmeksizin satın alır ve onu kendi iradesine tabi kılar.²²¹

Marks'a göre kapitalizmin tek olumlu yanı, kapitalist burjuvazi ile endüstriyel proleteryanın bir sömürü ilişkisi içinde olduklarının kapatılamaz bir şekilde açıklık kazanmış olmasıdır. Bu sistemde, Ortaçağ Avrupa'sındaki tabakalarda veya Hindistan'daki kastlarda olduğu gibi sömürü kültürel nedenlerle daha fazla gizlenememektedir. Çelişen iki sınıf arasında açık bir yapı bulunmaktadır: Bir tarafta endüstriyel toplumda üretim araçlarına sahip olan kapitalistler, diğer yandan da kapitalistler tarafından dikte edilen iş pazarında sadece emek güçlerini satmak zorunda kalan işçiler bulunmaktadır. Bu çatışmada, Marks'a göre orta gruplar, büyük ve küçük esnaf zamanla ya ortadan kalkacak veya kapitalist sınıfa dâhil olacaktır. İki sınıflı yapıdan oluşan bu sistem, sadece tabandan gelen bir devrimle kırılacaktır. Bu nedenle, üretim araçları üzerinde egemenliğini kurmak ve sınıfsız komünist toplumu inşa etmek için işçiler, tüm dünyanın proleterleri birleşmeli ve örgütlenmelidir.²²²

2.5. KAPALI TOPLUMUN ÇÖKÜŞÜ

Kapalıdan açık topluma geçiş, insanlığın geçirdiği en derin devrimlerden biri, diye betimlenebilir.²²³ Bu geçiş derece derece olmuştur.

Küreselleşmeyi, başka bir deyişle, kendi etrafındaki kabukları kırarak dünyaya açılmayı ifade eden Helenizm'in en önemli özelliği, tarihin yeni seyrini belirlemiş olan felsefi düşüncelere kaynaklık etmiş olmasıdır. Helenist kültürle birlikte Kniklerin kapalı Antik Yunan düşüncesinde açtıkları gediklerin üzerinde "bireyi" merkez alan Epikürcülük ve Stoacılık gibi iki sistemli felsefi akım ortaya çıkmıştır. Aslında bu iki felsefi akım yirmi birinci yüzyılda da devam etmesi muhtemel bir anlayışın temelini atmıştır. Bu iki felsefenin insanlığa kazandırdığı temel düşünceye bakıldığında şu hususlarla karşılaşmaktadır: Birey, altında bulunduğu siyasal otoritenin zorunlu bir kölesi değil; aksine devlete yön veren, onun üstüne çıkan, hayattaki en kıymetli varlıktır. Birey için aslolan şey, kendini feda edeceği bir kamusal otorite değil, aksine kamusal otoriteyi kendi hizmetine sokarak mutluluğunu tesis etmesidir. Birey, devlet

²²¹ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, ss.94-95.

²²² Zijderveld, Age., s.96.

²²³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.230.

ilişkisinde merkezi konum Antik Yunan düşüncesinde ortaya koyulduğu gibi devlete değil, bireye aittir.²²⁴

Kabile topluluğu (ve sonra “şehir”), kabile üyesi için güvenlik yeridir. Çevresi düşmanlarla ve tehlikeli yahut hatta hasımca sihirli güçlerle sarılı olan kabile adamı, topluluğunda, bir çocuğun aile arasında ve evinde duyduğu yaşantıyı bulur; belirli rolünü oynar, iyi bildiği ve iyi oynadığı rolünü. Kapalı toplumun çöküşü, sınıf ve öteki toplumsal statü sorunlarını ortaya koymakla yurttaşlar üstünde, ciddi bir aile kavgasının ve yuva dağılmasının çocuklar üstünde yaratabileceği etkinin aynısını yapmıştır.²²⁵

10. yüzyıldan sonra Orta Çağ toplum yapısında gözlenen önemli bir değişiklik, Avrupa ülkelerinin nüfusunun giderek artması, taşma ve etrafa yayılma dönemini yaşamış olmasıdır. Bunun sonucu olarak yeni topraklar tarıma açılmış, artan nüfus ülke içinde daha yoğun yerleşim merkezleri oluşturmuş ve yeni şehirler kurulmuştur. Şehirlerin kurulması ise kurulu düzeni sarsacaktır. Kalabalık bir tüccar ve esnaf zümresiyle şehirlerin kurulması, senyör malikânelerinin kendi içinde kapalı ve ürettiğini tüketen ekonomik yapısını bozacak, dışarıya ürün satma ve kazanç olanaklarının son derece sınırlı olduğu statik ekonomik düzen yavaş yavaş değişecektir.²²⁶

Kapalı toplumun çöküşünün belki de en güçlü nedeni, deniz ulaştırmasıyla ticaretin gelişimi olmuştur. Başka kabilelerle yakın ilişki, kabile kurumlarına yakıştırılan zorunluluk duygusunu silmek yönelimindedir; tüccarlık, ticaret girişkenliği de, hala kabileciliğin egemen olduğu bir toplumda bile bireysel girişkenlik ve bağımsızlığın kendini ortaya koyabileceği ender yollardan biri olarak görünmektedir. Bu ikisi, yani denizcilik ile ticaret, Atina emperyalizminin M.Ö. beşinci yüzyılda gelişmesi sırasında başlıca karakteristikleri olmuştur. Gerçekten de, Atina'nın oligarkları, ayrıcalıklı ya da eskiden ayrıcalıklı sınıflarının üyeleri bunlara en tehlikeli gelişmeler diye bakmışlardır.²²⁷

Katolik kilisesi yaklaşık bin yıl boyunca Batı Avrupalı insanın siyasal, kültürel, zihinsel dünyasını çepeçevre kuşatarak buraya mutlak anlamda hükmetmiş olmasına, miras aldığı birçok bireyci değeri merkeziyetçi kilise anlayışına kurban etmesine rağmen, Stoacıların geliştirdiği bir kavramı modern dünyaya taşımayı başarmıştır. O kavram da, modern dünyada liberal düşüncenin ve insan hakları savunucularının en

²²⁴ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.24-25.

²²⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, ss.231-232.

²²⁶ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, ss.74-75.

²²⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.232.

temel dayanağı olan “doğal hukuk” kavramıdır. Modern dünya bu kavramın yanı sıra, Epikürcülerden de, kendi kendine yeterli olan (self-sufficient), kendi öznel yararı peşinde koşan mutlak “birey” anlayışını devralmıştır.²²⁸

Feodal düzen içinde 11. yüzyıldan başlayarak ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeler olmuştur. Kara Avrupa’ında ekonomik hayat yavaş yavaş canlanmaya başlamış, tekrar ticaret hayatına açılma olmuştur. Ekonomik hayatın tekrar canlandığı, dünya ticaretine açıldığı kara Avrupası, kapalı tarım ekonomisinden çıkıp yapı değiştirmiş, ticaret ve el sanatlarının önem kazanması ile paranın hâkim olduğu hareketli pazar ekonomisi düzenine doğru gelişme başlamış, yeni şehirler kurulmuştur, yeni bir sosyal sınıf doğmuş ve giderek gelişmiştir.²²⁹

Tek zenginlik kaynağının toprak olduğu, sosyal ilişkilerin toprağa sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ilişkiler biçiminde geliştiği bir ortamda, ticaret sermayesinin ortaya çıkması, ticaret hayatının gelişmesiyle ihtiyaçların durmadan çoğalması, kurulu düzenin sosyal yapısını da değiştirmiştir.²³⁰

Helenizmle birlikte devreye giren ve günümüze kadar devam eden aşamada zaman zaman bazı duraklamalar, başka bir deyişle, kapanma devreleri görünmesine rağmen bu aşamanın yüzyılımıza kadar devam ettiği görülmektedir. Bu aşamanın ana özelliği insanı makine gibi işleyen bir sistemin canlı araçları olarak algılanmaktan kurtarmak olmuştur. Kısaca, bu aşama “dünya devleti” düşüncesi ekseninde insan merkezli bir felsefeyi baki kılmıştır.²³¹

Modern çağın başlangıcı olarak kabul edilen Rönesans ve Reform hareketleri, bireysel düşünce ve ifade imkânları sağladığı için, modern devletlerin oluşumunu etkileyecek teorik gelişmelerin de ateşleyicisi olarak kabul edilir. Bu noktadan hareketle, 16. yüzyıldan beri modern devletlerin temelleri, yavaş yavaş atılmıştır.²³²

Kapalı toplum açık topluma dönüşmeye başladıkça -ki bu süreç çok uzun olabilir, söz konusu rantlar ve bu rantların üleştirilmesi mesele olmaya başlamakta ve peyderpey rantlar, hem parasal hem de pozisyonel rantlar azalmaya yüz tutmaktadır.²³³

²²⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.27.

²²⁹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.72-73.

²³⁰ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.75.

²³¹ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.16.

²³² Karabağ, *Age.*, s.53.

²³³ Eser Karakaş, “Bu İşin Altında Ne Yatıyor?” *Zaman Gazetesi*, 3 Nisan 2008, s.21.

2.5.1. Fransız Devrimi

Halk egemenliği teorisinin fikir babası J.J. Rousseau'dur. Bu teori, özellikle 1789 Fransız İhtilalinden önce Fransa'da, sonra tüm Avrupa'da zamanla da tüm dünyada büyük yankılar uyandırmıştır. Demokratik ya da halk egemenliği teorileri, geliştirilip toplumlarca benimsenmeye başlandıktan sonra, iktidarlarını ilahi güce (Tanrıya) dayandıran krallıklar birer birer çökmeye ve yıkılmaya başlamış, yerlerine halkın ya da halktan belli kimselerin söz sahibi oldukları ya da değişik biçimlerde temsil edildikleri yeni yeni yönetim biçimleri gelişmeye başlamıştır.²³⁴

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişte 18. yüzyılda yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik etkenler önemli rol oynamıştır. Aydınlanma hareketi Rönesans ve Reform hareketlerinden devraldığı birikimin üzerine Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'nin ekonomik ve siyasal birikimini de katarak geleneksel toplumdan modern topluma köklü bir geçişi sağlamıştır. Böylece aydınlanma öncesi toplumlarda doğal ve toplumsal dünyayı açıklayan geleneksel dünya görüşü ve siyasal meşruiyetini kutsal kitaplardan alan dinsel otorite, yerini aklın doğal ve toplumsal dünyayı açıklamaya çalıştığı bilimsel dünya görüşüne ve meşruiyetini halktan alan demokratik yönetim biçimine bırakmıştır. Bu çerçevede modern topluma yön vermede gelişme, ilerleme, akıl, bilim, modern devlet, demokrasi, laiklik, yurttaşlık ve milliyetçilik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır.

Bu çerçevede ortaya çıkan dönüşümleri şu şekilde özetleyebiliriz.

- Düşünsel boyutta geleneksel dünya görüşü yerini pozitif dünya görüşüne,
- Siyasal boyutta geleneksel otorite yerini demokratik otoriteye,
- Ekonomik boyutta tarımsal üretim yerini sanayi üretimine,
- Toplumsal boyutta ise kapalı toplum yapısı yerini toplumsal ve kültürel yönden açık topluma bırakmıştır.²³⁵

Liberal devletin hak ve özgürlük anlayışı en açık ifadesini 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisinde bulmuştur. Bildiri 18. yüzyılın siyasal, felsefi, ekonomik, sosyal görüşlerinin ve liberal devlet sisteminin temel ilkelerini açıkça ortaya koymuştur. Bildirinin baş kısmında insanlığın uğradığı felaketlerin, yönetim biçimlerinde ortaya

²³⁴ Öztekin, Age., s.15.

²³⁵ Serap Suğur, Nadir Suğur, "Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş" İ. Lisans Tamamlama Programı, Anadolu Üni. Yay., 2. Ünite, Eskişehir, s.28.

çıkan bozuklukların tek nedeni olarak insan haklarının bilinmemesi, bunların zamanla unutulmuş olması, bu haklara gereken önemin verilmemiş olması gösterilmiştir.²³⁶

Fransız ihtilalinin olumsuz yanları; Avrupa Rönesans ve Reform'dan sonra uzun süreli huzursuzluklar, çalkantılar içinde yaşamıştır. Bu huzursuzluk ve çalkantılar, Avrupa medeniyeti denilen kapitalist medeniyetin çöküşünü değil, doğuşunu temsil etmiştir. Çok sancılı, kanlı, ağrılı bir doğum...²³⁷

Avrupa'nın sınıfçı sosyal yapısındaki en büyük değişme ve dolayısıyla en kanlı kargaşa dönemi, sanayi inkılabıyla birlikte açılmıştır. Çünkü sanayileşmeye öncülük eden yeni burjuvazi sınıfı, önceki toplumun hiyerarşisini, siyasi ve sosyal düzenini, değerler dünyasını yerle bir etmiştir. Kendi düzeni ise tam kurulmamış, kendi değerler dünyası ise oturmamıştır. Sanayileşmenin fiili ve fikri öncülerinde bu değerler bir "ütopya" kadar çekici, bir "dogma" kadar katıdır. Bu değişimin siyasi veçhesini ifade eden Fransız İhtilali, bundan dolayı çok kanlı olmuştur.²³⁸

Fransız Devrimi, eski düzenin geleneksel kalıplarını parçalamış ve bunların yerine toz parçacıkları gibi darmadağınık bireylerden oluşan bir yığın koymaya çalışmıştır. Bu durumda A. Comte'a göre, birey yaşadığı toplumdan koparılmış, toplumun ise birlik ve bütünlüğü bozulmuş, darmadağınık edilmiştir. Bundan sonra yapılacak iş, her şeyi yeni baştan düzenlemek olmalıdır.²³⁹ Ve yine Comte'a göre teolojik dönemi yıkmıştır, bir şey kurmak için de esasen önce yıkmak gerekir, devrim yıkmıştır ama yenisini kuramamıştır, yeni bir düzen getirememiştir, oysa yıkılanın yerine yenisini konduğunda eski düzen gerçekten ve tamamen yıkılmış sayılır.²⁴⁰

Ne var ki, insanlar arasında eşitsizliği savunan, insanların yaptıkları işin önemine göre varlık kazandığına, hak sahibi olduğuna inanan, özgürlüğü ve insan haklarını reddeden düşünce sistemleri ve uygulamaları, insanlık tarihinde ne yazık ki, ilkçağa özgü bir durum olarak kalmayacaktır. Çağlar boyunca totaliter, otoriter devlet düşünce sistemleri ve uygulamalarında bu tür değerlendirmelere rastlanacaktır. Böyle bir düşünce ve uygulamanın örneğini, 20. yüzyılın ilk yarısında korporatif devlet sisteminde görmek mümkün olacaktır.²⁴¹

²³⁶ Ayferi Göze, *Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet*, Beta, İstanbul 1995, s.7.

²³⁷ Akyol, Age., s.189.

²³⁸ Akyol, Age., s.189-190.

²³⁹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.231-232.

²⁴⁰ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.233.

²⁴¹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIK TOPLUM

3.1. AÇIK TOPLUMUN TANIMI

Açık toplumdan yana (Yaklaşık olarak M.Ö. 430)

“Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayabilecek yetenekteyiz.”

Atinalı Perikles

Açık toplum kavramı demokrasiyle birlikte kullanılagelen bir kavramdır. Bu kavrama genel olarak vatandaşın katılımına açık, şeffaf yönetimi savunan düşünürler vurgu yapmışlardır.²⁴² Açık toplum terimi, 1932’de yayınlanan Dinin ve Ahlakın İki Kaynağı kitabında Henri Bergson tarafından ilk defa kullanılmıştır. Bergson’a göre, etiğin bir kaynağı kabileye ait, diğeri evrenseldir. İlki kapalı topluma, sonuncusu açık topluma sebep olur. Kavram Karl Popper tarafından geliştirilmiştir. Açık Toplum ve Düşmanları kitabında, açık toplumun, son gerçeğe sahip olduğunu iddia eden evrensel ideolojiler tarafından tehdit edildiğini savunmuştur.²⁴³

Açık toplum, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tam serbestliğin sözkonusu olduğu, devletin denetim gücünün ve ideolojik baskıların tamamen kaldırıldığı veya en aza indirildiği toplumdur. Bireylerin kişisel kararlarla karşı karşıya kaldıkları topluma açık toplum denir.²⁴⁴

Popper Açık Toplum ve Düşmanları adlı klasik eserinde Platon’dan başlayarak açık topluma karşı fikir geliştiren düşünürleri sert bir şekilde eleştirir. Genel olarak devletçi, merkezîyetçi, totaliter ve otoriter düşünce sistemlerini “açık toplum”un karşıtı olan sistemler olarak kabul eder ve bu tür sistemleri savunan düşünürleri felsefi düzeyde yoğun bir eleştiri bombardımanına tutar.²⁴⁵

Platon, Hegel ve Marks gibi, tarihin yasalarla ilerlediğini ve insanın bilinebilir bir kaderi olduğunu ileri süren düşünürlerin kuramları, Popper tarafından bilimsel açıdan savunulmuş, siyasal açıdan ise tehlikeli görüşler olarak eleştirilmiştir. Popper, bu

²⁴² Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.2.

²⁴³ Soros, *Age.*, s.19.

²⁴⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.227

²⁴⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.1.

tür kuramların hepsinin, normal değişim süreçlerine kapalı olmalarından dolayı, kendisinin kapalı toplumlar adını verdiği otoriteryan ve insanlık dışı rejimlere yol açacağını öne sürmüştür. Oysa açık toplumlar, kapalı toplumların tam tersine, etkinlik, yaratıcılık ve bireylerin çoğunun yenilenmesi üzerine kuruludur ve önceden kestirilemez biçimde kademeli toplum mühendisliği aracılığıyla yol alırlar. Açık toplumlar, toplumsal politikaların maksat dışı sonuçlarının açık biçimde eleştirildiği ve bu eleştiri doğrultusunda değişimlerin sergilendiği toplumlardır. Açık toplumlar haklı eleştirilere yanıt veremeyen yöneticileri görevlerinden alabilmeyi sağlama gerekliliği anlamında hem liberal, hem de demokratik olmak zorundadırlar.²⁴⁶ Bireylerin kişisel kararlarla karşı karşıya kaldıkları toplumlar açık toplumlardır.²⁴⁷

Popper'den sonra bu kavrama katkıda bulunan çok sayıda liberal demokrat düşünürler içinde George Soros da vardır. Soros, Açık Toplum adlı eserinde açık toplumu ideal bir toplum modeli olarak ortaya koyar. Bu ideal modelin siyasal ayağını demokrasi oluştururken, ekonomik ayağını serbest piyasa ekonomisi oluşturur.²⁴⁸

Soros'a göre açık toplum, bir evrensel fikir olarak özgürlük, demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları, sosyal adalet ve toplumsal sorumluluk ilkelerini temsil etmektedir. Ortak bir hedef olarak açık toplumun benimsenmesinin önündeki engellerden biri, evrensel fikirleri kabul etmeme yönündeki hayli yaygın eğilimdir.²⁴⁹

Açık toplum kavramının vurgusu topluma olmasına rağmen, aslında kavram toplumdan çok devleti hedef alan bir kavramdır. Açık toplum, toplumun yaygın katılımına açık, toplumsal talepleri göz önünde bulunduran, topluma hesap veren, politikalarını herkesin görebileceği şeffaflıkta formüle eden, hukukun üstünlüğü altında kalan, serbest piyasa ekonomisine dayanan, temel hak ve hürriyetleri esas alan bir yönetim yapısı ve anlayışını ifade eder. Demokratik bir yönetim biçimi ancak açık bir toplumda mümkün olabilir. Açık olmayan bir toplumda demokratik kurumlar bulunsa bile demokrasinin ruhunu tesis etmek mümkün değildir. Açık toplumda sistemin varlık nedeni, insanların temel hak ve hürriyetlerini sağlamak ve onları mutlu etmektir. Bu bakımdan, tam anlamıyla temel hak ve hürriyetler ancak açık toplumda garanti altına alınabilir. Yöneticilerin topluma hesap vermeleri, tüm politikaları şeffaflık ilkesine göre

²⁴⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara 1999, s.1-2.

²⁴⁷ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1*, s.227.

²⁴⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.1-2.

²⁴⁹ Soros, Age., s.121.

yürütmesi ancak açık toplumda söz konusu olabilir. Bireylerin kendileriyle barışık olmasını sağlayan ahlaki değerler ancak açık toplumda korunabilir. Ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, aslında açık toplumun “liberal” bir topluma karşılık geldiğini söyleyebiliriz.²⁵⁰

Küresel bir açık toplum, temel ilkelerini benimseyen insanlar olmadan kurulamaz. Açık toplumun kurulup yerleşebilmesi için, insanların açık toplumu arzu edilir bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak kabul etmesi gerekir. Bugünün dünyasında eksik olan unsur da budur. Yanılabilirlik ve dönüşlülük evrensel koşullardır. Eğer bu koşullar, küresel ölçekte ortak çıkarların tanınmasıyla bir araya getirilirse, yeryüzündeki bütün insanlar için ortak bir zemin oluşturabilirler.²⁵¹

Kapalı toplumlar kendi varlıklarını meşrulaştırmak için bin bir gerekçe üretirler. Oysa açık toplumların gerekçeleri yoktur. Açık toplumların “gerekçeleri” değil, “amaçları” vardır. Açık toplumlarda, sistem, ideolojilere, inançlara değil; insana dayanır. İnsana dayandığı için açık toplumların nihai hedefi “insan mutluluğunu” sağlamaktır. Açık toplumlar mutluluğu sağlayan tüm dinamikleri insanların bizzat kendilerine verir. Devleti ve siyasal otoriteyi mutluluk kaynağı haline getirmez. Aksine, onun insanlar üzerindeki hâkimiyetine olabildiğince sınırlama getirerek insanı mutlu etmenin yollarını kendisine bırakır. Açık toplum insana belli başlı mutluluk yolları sunmaz. Aksine, her insanın kendine özgü nedenlerle mutlu olabileceğini düşündüğü için, insanların yakasından elini çeker. Kısaca, açık toplum, devleti toplum üzerinde bir ihsan kaynağı haline getirmez. Devletin gölgesine son vererek ihsanı bireylerin kendilerine bırakır.²⁵²

Açık toplumun en bariz vasfı, çoğulculuğudur. Her farklı inanç, düşünce, tutum ve davranış, başkalarının haklarına tecavüz etmemek şartıyla, toplumda ispat-ı vücut edebilmektedir. Sadece var olma değil, aynı zamanda toplumda olabildiğince görünür olma imkânı da vardır. Küreselleşme olgusuyla mal, hizmet, sermaye ve bilgi hareketlerinde büyük artış ortaya çıktı. Doğal olarak, küresel hareketlilik sadece bu unsurlarla sınırlı kalmamakta; inançlar, düşünceler, ideolojiler ve bu arada değerler de küresel ölçekte hareketliliğe sahiptir. Özellikle gelişen kitle iletişim araçları, her farklı düşünce, inanç, değer ve davranışın hareket alanını genişletmekte, görünürlük

²⁵⁰ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.2.

²⁵¹ Soros, *Age.*, s.134.

²⁵² Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.4

imkânlarını alabildiğine artırmaktadır. Bugün nerede olursa olsun birey, çok çeşitli bilgi, düşünce, inanç ve değerler ile karşılaşma, onlarla aynı alanda bulunma, onlarla etkileşim içinde olma durumundadır.²⁵³

Açık toplum mükemmelliğe ulaşmaz; fakat düşünce ve ifade özgürlüğünü sağlama ve tecrübe ve yaratıcılığa geniş bir alan yaratma konusunda büyük değere sahiptir.²⁵⁴

Açık toplum, tanım gereği çoğulcu olmalıdır; ama çoğulculuk arayışını, doğruyanlışı ayırımı yapılamayacak kerteğe de götürmemelidir. Hoşgörü ve ılımlılık da aynı şekilde aşırıya götürülebilir. Açık toplumun da kendine has kusurları vardır, ancak eksikleri vaatlerin çokluğundan değil, azlığından kaynaklanmaktadır. Daha net bir ifadeyle söylersek, açık toplum, özgül kararlar için bir reçete sağlamayacak kadar genel bir kavramdır. Kurallar tündengelsel bir akıl yürütmeye saptanamaz.²⁵⁵

3.1.1. Açık Toplumun Özellikleri

Açık toplumun başta gelen özellikleri şunlardır:

- Düzenli, serbest ve adil seçimler;
- Özgür ve çoğulcu medya;
- Bağımsız yargının koruduğu bir hukuk düzeni;
- Azınlık haklarının anayasal güvence altında olması;
- Mülkiyet haklarını gözeten, dezavantajlı kesimlere sosyal güvenlik şemsiyesi ve fırsatlar sağlayan bir piyasa ekonomisi;
- Çatışmaların barışçıl çözüme kavuşturulması konusunda kararlılık;
- Yolsuzlukları engellemeye yönelik, işleyen bir yasal düzen.²⁵⁶

George Soros'a göre insanlar, daha "açık toplum" kavramını bile bilmiyorlar; bu kavramı, erişmek için uğrunda mücadele etmeleri gereken bir hedef saymaktan çok uzaklar. Aslında proje, görüldüğü kadar ütöpik değildir. Açık toplumun çok değişik, kendine özgü bir ideal olduğunu unutmamak gerekir. Bu ideal, kavrayışımızın kusursuz olamayacağı, kusursuz topluma hiçbir zaman erişemeyeceğimiz, kusurlular içinde en iyisiyle – yani olumlu yönde gelişmeye kendisini açık tutan, bunun için çaba gösteren

²⁵³ Şevki Aydın, "Açık Toplumun Öz Yönetimli Dindarını Yetiştirmek", Erişim tarihi: 24 Şubat 2010, www.sonpeygamber.info/acik-toplumun-oz-yonetimli-dindarini-yetiistirmek.

²⁵⁴ Soros, Age., s.27.

²⁵⁵ Soros, Age., ss.133-134.

²⁵⁶ Soros, Age., s.132.

bir kusurlu toplumla – yetinmemiz fikrine dayanır. Bu tanımı kullandığımızda ABD, Avrupa Birliği ve dünyanın başka birçok bölgesi, “açık toplum” nitelemesine çok yaklaşılmaktadır.²⁵⁷

Son iki yüz yıllık savaşların tümü otoriter ve totaliter rejimlerin doğurduğu savaşlardır. Bu rejimler ya birbirleriyle ya da demokratik rejimlerle savaşmışlardır. Açık toplum temeli üzerinde, barış bölgesinin yaygınlaşması bütün insanlık için barış ve diyalog ümidinin yaygınlaşması anlamına gelir. Başka bir deyişle, insanlık ancak açık toplumlar sayesinde diktatörlerin çizmeleri altından kurtulabilir ve dünya barışına kavuşabilir. George Soros’un, açık toplumu, ideal bir dünya yönetim modeli olarak görmesinin nedeni budur.²⁵⁸

Açık toplumlar barış ve huzurun ortamını oluştururlar. Açık toplumlar her tür yaşam biçimine açık oldukları gibi müzakere ve diyaloga da açık rejimlerdir. Böyle olunca, açık toplumlar barış ve diyalog platformu hâline gelebilmektedir.²⁵⁹

3.2.DEMOKRASİ

Demokrasi, günümüze kadar süregelen bir uygarlığın, daha doğru bir ifadeyle Batı uygarlığının bugüne değin meydana getirdiği siyasal bir yapının adı olarak kabul edilmektedir. Ancak demokrasi kavramı onu tanımlayan insanların bulunduğu tarihsel ve toplumsal koşullara göre değişiklik gösterdiği için, herkesin ve her kesimin kabul edebileceği bir demokrasi tanımı yapmak da oldukça güçtür. Nitekim her türlü rejimin savunucuları, o rejimin bir demokrasi olduğunu ileri sürebilmişlerdir.²⁶⁰

Demokrasinin anlamı halk tarafından konulan kuraldır. Fakat halk nedir? Klasik Yunan’da ikisi de insan ve aşağı tabaka (kalabalık) olarak anlaşılabilir. Demokrasi kalabalığın kuralıdır; aşağı tabakanın kaba-adi, işçi, sağlıksız kişilerin kuralıdır.²⁶¹ “Demokrasi” kavramını icat eden Eski Yunanlılar, kadınları, köleleri ve yabancıları (meteikos) “yurttaş” kabul etmemişlerdir. Oy hakkı üzerindeki sınırlamalar çağımıza kadar devam etmiştir. Kadınlara oy hakkı tanınması, demokrasinin beşiği kabul edilen İngiltere’de 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. ABD’de 1960’a, İsviçre’de 1971’e kadar “eşit

²⁵⁷ Soros, Age., s.117.

²⁵⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.10.

²⁵⁹ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.10.

²⁶⁰ Naci İspir, *C.B Macpherson’un Liberal Demokrasi Eleştirisi*, Arı Sanat, İstanbul 2008, s.10.

²⁶¹ Jonathan Wolff, *An Introduction to Political Philosophy*, Oxford University Press, New York 1996, s.73.

oy hakkı” tanınmamıştır. Bugün de, yabancılar bir ülkede ne kadar uzun süre yaşarlarsa yaşasınlar oy hakkına sahip değillerdir.²⁶²

Demokrasi krallığın hakikatidir ama krallık demokrasinin hakikati değildir. Krallık, zorunlu olarak, kendi kendisiyle tutarsızlık halindeki demokrasidir. Demokrasi kendi içinde anlaşılabilir, ama krallık değildir. Demokraside ögelerin hiçbiri kendine düşenden başka bir anlam kazanmaz. Her biri gerçekte yalnızca toplam demos’un bir ögesidir. Krallıkta bir kısım, bütünü karakterini belirler. Anayasanın tümünün sabit noktaya göre değişmesi gerekir. Demokrasi anayasanın bir tarzıdır. Krallık bir türdür, hem de kötü bir türdür. Demokrasi temeldir ve biçimdir. Krallığın yalnızca biçim olması gerekir, ne var ki temeli bozar.²⁶³

Bazı düşünürlerin demokrasi görüşü: Demokraside herkes özgürdür, her insan yaşayışına dilediği düzeni verebilir. Demokraside ahlak değerlerine aldırış edilmez, bir devlet adamının nasıl yetişmesi, hangi bilgileri edinmesi gerektiği düşünülmez. İktidara gelmek için kişinin kendini halkın dostu göstermesi yeterli sayılır. Bu düzenin insanında da saygısızlık, düzensizlik, serserilik, yüzüzlük hâkim durumdadır. “Saygısızlık nezaket olur, kargaşa hürriyet, israf cömertlik, yüzüzlük de yiğitlik sayılır.”²⁶⁴

Demokrasi açık tartışmaya, iknaya ve uzlaşmaya dayanır. Tartışma üzerine yapılan demokratik vurgu, yalnızca politikaya dair pek çok sorun üzerinde farklı düşüncelerin ve çıkarların olduğunu değil, aynı zamanda bu farklılıkların ifade edilme ve dinlenme hakkına sahip olduğunu da varsayar. Dolayısıyla demokrasi, vatandaşlar arasında eşitliği kabul ettiği gibi toplum içinde farklılığı ve çoğulculuğu da gerektirir.²⁶⁵

Özgürlükçü/çoğulcu demokrasi, sivil toplum, hukuk devleti insanlığın düşünsel evrimin ulaştığı son kavşak noktası olmaktadır.²⁶⁶ Ama yukarıda görüldüğü gibi her toplumda ve her dönemde bu özgürlüklerin korunmasını ve gelişmesini engelleyen bazı nesnel koşullar ve yönetimlerden kaynaklanan nedenler bulunmaktadır.²⁶⁷

²⁶² Türköne, Age., s.189.

²⁶³ Dagognet, Age., s.116.

²⁶⁴ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.33.

²⁶⁵ David Beetham, Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri. 80 Soru 80 Cevap*, (Çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu), Adres Yay., Ankara 2005, s.4.

²⁶⁶ Selçuk, Age., s.15.

²⁶⁷ Reşat Açıkgöz, “Adalet ve Özgürlük Bağlamında Türkiye’de Demokrasi”, *Köprü Dergisi*, 103. Sayı, Yaz 2008, Erişim tarihi: 10 Haziran 2010, www.koprudergisi.com/index.

3.2.1. Demokrasinin Temelleri

Demokrasinin genel çerçevede iki temel değere veya ilkeye dayandığı söylenebilir. Bu değerler özgürlük ile eşitlikler. Demokrasi ile ilgili analizlerde bu iki değerin temel belirleyici rol oynadıkları ve demokrasinin bu iki değer üzerinde bina edilebildiği gözlenmektedir.²⁶⁸

Halk dediğimiz zaman birbirine eşit bireylerden meydana gelen bir topluluğu kastediyor olmamız gerekir. Demokrasinin en temel dayanaklarından biri siyasi eşitlik ilkesidir. Bunun anlamı, siyasi iktidarın belirlenmesinde herkesin eşit paya sahip olmasıdır.²⁶⁹

Eşitlik, bütün bireylerin insan olmak bakımından eşit siyasal değerde olmasını, bireyler arasında ayırım yapılmamasını, herkese eşit muamele edilmesini ve siyasal yönetim sürecine katılım konusunda bütün toplum üyelerinin eşit derecede hak sahibi olduklarını ifade eder. Bazı insanların tabiat gereği diğerlerinden daha değerli olduğu şeklindeki geleneksel aristokrat görüş insanları değer bakımından çeşitli kategorilere ayırıyor ve siyasal toplumda oynayacakları rolleri bu kategorilere ayırıyor ve siyasal toplumda oynayacakları rolleri bu kategorilere göre tayin ediyordu. Demokrasi teorisi ise her şeyden önce bu aristokrat görüşe karşı çıkmış ve her bir bireyin eşit değerde olduğunu savunarak siyasal toplumun organizasyonunda, iktidarın kullanımında ve iktidar süreçlerine katılmada eşit değerde olan kişilerin eşit haklara sahip olduğu tezini gerçekleştirmeye yönelmiştir. Jeremy Bentham “Herkes bir sayılmalıdır, kimse birden fazla sayılmamalıdır.” ifadesi ile bütün insanların eşit değerde olduğunu formüle etmiştir.²⁷⁰ Özgürlük, kısaca bireyin eylem olanaklarının, yani kişinin olmak istediği gibi olmasının ve yapmak istediğini yapmasının engellenmemesini ifade eder.

Özgürlüğün demokrasinin temel değerlerinden biri olması, bireylerin siyasal iktidarı kullanma sürecine katılmaları, kendi mukadderatlarına hâkim olmaları, iktidarı sınırlandırmaları imkânına sahip oldukları anlamını ifade etmektedir.²⁷¹

---

²⁶⁸ Dursun, Age., s.166.

²⁶⁹ Türköne, Age., s.189.

²⁷⁰ Dursun, Age., s.167.

²⁷¹ Dursun, Age., ss.166-167.

3.2.2. Demokratik Yönetim

Demokratik yönetim biçimi en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir.²⁷²

Modern demokratik devletteki yurttaşlık ile eski polisteki yurttaşlık arasında, en az dört tane önemli farklılık vardır. Polis'te yurttaş, kamusal işlere doğrudan katılırdı. Ancak Birleşik Devletler gibi modern demokrasilerde yurttaşlar, hükümette onlar için faaliyet gösteren başkaları tarafından temsil edilir. İkinci farklılık, birinciye bağlı olarak, modern devletin büyüklüğünün aksine, Polis'in küçük ölçekli olmasıdır. Devlet toplumdaki ayrı olmasına rağmen, poliste böyle bir ayrımın yapılmaması üçüncü farktır. Modern yurttaşların aksine, eski yurttaşların yurttaşlığının rejime göre olması da iki yurttaşlık arasındaki son farktır. Yani demokratik bir poliste yurttaş olanlar, oligarşik bir poliste de zorunlu olarak yurttaş olmayabilirdiler. Oysa modern bir devlette yönetim biçimi ne olursa olsun, hemen her yetişkin bir yurttaşdır.²⁷³

Liderler arasında serbest yarışmayı gerçekleştirmek üzere, dernek kurma, haber alma ve haberleşme temel hürriyetlerine dayanarak, siyasal tercihlerin serbestçe ifadesine imkân veren sistemlere demokratik sistemler adını veriyoruz; bu yarışma liderlerin ülkeyi yönetme iddialarının, düzenli aralıklarla ve zora dayanmayan yollarla geçerli kılınmasını içermektedir; demokratik bir sistem, hiçbir etkin siyasal makamı yarışma dışında bırakmaksızın ve siyasal toplumun herhangi bir üyesini, uygulanması kuvvet kullanımına bağlı normlar yoluyla, tercihini açıklamaktan yasaklamaksızın, bunu gerçekleştirir.²⁷⁴

Demokratik düşüncede hiçbir ilke, temel insan haklarına uyması gereken şu ilkedен daha önemli değildir: Devletin sınırlanması ilkesi. Üstelik demokrasinin yüzyılımızdaki başlıca muhalifinin tanrısal adaletin tekerliği ya da mal sahiplerinin ve derebeylerin bir takımerki değil, erktekelcilik olduğunu ve buna karşı koymak için, devletin erkinin sınırlarını belirlemekten daha iyi bir yol olmadığını söyleyebiliriz.²⁷⁵ Devletin erkinin sınırlanması iki koşula bağlıdır: Siyasal toplumun tanınması ve hem devletin hem de sivil toplumun karşısında özerkleştirilmesi.²⁷⁶

²⁷² Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?* (Çev. Olcay Kunal), YKY., İstanbul 1997, s.25.

²⁷³ Arnhart, Age., s.67.

²⁷⁴ Linz, Age., ss.23-24.

²⁷⁵ Touraine, Age., s.58.

²⁷⁶ Touraine, Age., s.70.

Bir siyasal düzenin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerini mümkün olan en ileri düzeyde hayata geçirmesi gerekir.²⁷⁷ Tolerans ya da hoşgörü, demokratik bir siyasal sistemin temel direğidir. Demokrasimizin inkâr edilemeyecek kurumsal eksiklikleri yanında, aşması gereken en temel sorunlardan biri budur. Farklılıkların bir kültürel zenginlik kaynağı sayılması, farklı kimliklerin ve hayat tarzlarının herkesçe kabullenilmesi ve saygı görmesi, bir kesimin karşılaştığı güçlüklerin diğer kesimlerce de anlaşılması ve giderilmelerine çalışılması, sağlıklı bir demokratik hayatın vazgeçilmez şartıdır.²⁷⁸

Sivil toplumun, siyasal toplumun ve devletin birbirinden ayrılması demokrasinin oluşumu için temel koşuldur. Demokrasi ancak, sivil toplumla devletin kendilerine özgü, birbirinden ayrı, hatta çoğunlukla birbirine karşıt mantıkları olduğu kabul edildiğinde ve bunların aralarındaki ilişkiyi yönetmek üzere her ikisinin karşısında özerk bir siyasal dizge bulunduğu var olabilir.²⁷⁹

Düzenli işleyen bir demokrasinin dört temel unsuru vardır. Bunlar, özgür ve adil seçimler, açık ve sorumlu hükümet, sivil ve siyasi haklar ve demokratik veya “sivil” toplumdur.²⁸⁰ İster bir yönetim şekli olarak görülsün, isterse bir yaşam biçimi olarak kabul edilsin neticede demokrasi; hak ve hukuka dayalı adaletli ve özgür bir toplum düzeni, insanların ve toplumların huzur ve güveni için ortaya çıkarılmış bir sistemdir. Temel hedefi; adalet, özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi insan(lık)ın her zaman muhtaç olduğu temel değerleri toplumlarda hâkim kılmaktır.²⁸¹

3.2.3. Türkiye’de Demokrasiye Kısa Bir Bakış

Türk siyasal yaşamının bugün göze ilk çarpan özelliklerinden biri şudur: Demokrasi, “egemen” siyasal idealdir. Siyasal tablo, demokrasi adına yapılan mücadeleler ve onların doğurduğu sorunlarla doludur. Sınıflı bir toplum olmanın zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan çeşitli siyasal güçlerin büyük bir çoğunluğu demokrasiden yana olduklarını ileri sürüyorlar. Otoriter eğilimler, siyasal yaşamı zaman

²⁷⁷ David Beetham, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, (Çev. Bilal Canatan), Liberte, Ankara 2006, s.49.

²⁷⁸ Ergun Özbudun, “Hoşgörü ve Demokrasi Üzerine”, *Zaman Gazetesi*, 2 Şubat 2009, s.25.

²⁷⁹ Touraine, Age., ss.69-70.

²⁸⁰ Beetham, Boyle, Age., s.29.

²⁸¹ Açıkgöz, Agm., www.koprudergisi.com/index.

zaman karanlığa gömseler de, geniş zaman boyutları içinde ele alındığında Türkiye, bir demokratikleşme süreci içindedir.²⁸²

Türkiye’de 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılması demokrasi yolunda en önemli adımlardan biridir. 1923–1930 yılları arası çok partili döneme geçiş denemeleri yapılmış fakat bir türlü başarılı olunamamıştır. 1930’dan 1945 yılına kadar tek partili (Cumhuriyet Halk Partisi) rejim devam etmiş, 1946 yılından sonra çok partili rejim uygulamasına geçilmiş ve bu gelişme demokrasi adına büyük bir adım olmuştur. 1950 seçimleriyle Demokrat Parti iktidar olarak muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nden farklı bir politika işlemiştir.

Ancak, demokrasiye giden yolda bu seçim sandıkları bile çoğu zaman bir anlam ifade etmemiştir. Askerî müdahaleler, her on yılda bir Türkiye’deki demokrasinin gelişimini kesintiye uğratmıştır. Bu yüzden, özgürlükler noktasında demokratik bir yönetime olan ihtiyaç giderek artmış, ekonomik sıkıntısı had safhada olan ve aynı zamanda özgürlüğüne düşkün olan halk, demokrasiyi bir kurtuluş reçetesi olarak görmeye başlamıştır. Ne var ki, seçim sandıklarında oy kullananlar iktidar olmak için mücadeleye giriştiklerinde, Türkiye’deki siyasal alan demokrasiden oldukça uzak bir görüntü sergilemeye başlamıştır. Çünkü iktidar söz konusu olunca, Türkiye’de demokrasi ve demokratik değerlerde bir esneklik ortaya çıkmaktadır.²⁸³

Cumhuriyet Türkiye’si temel amaçlarından biri olarak “muasır medeniyetler ailesine girme” yi belirlemiştir. Bu amacı yönetimin temel hedefi olarak benimserken, “halkın egemenliği” ilkesini de yönetimin temel niteliği olarak ortaya koymuştur. Bu iki ilke de, aslında, Batıda gelişmekte olan demokratik düşünceye uzak değildir. Ancak, Cumhuriyeti kuran devletçi elit bu amaç ve niteliklerle uyuşup uyuşmadığı tartışma götürür bir uygulamayı pratikte hâkim kılmıştır. Kısaca, teoriden farklı bir pratiği sahneye koymuştur. Çok partili sisteme geçildiği 1950 yılına kadar Türkiye’de demokrasiyle uyuşabilen uygulamalar nadiren söz konusu olmuştur.²⁸⁴

Türkiye’de çok partili demokratik yaşam 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980’de olmak üzere üç kez askeri müdahale sonucu kesintiye uğramıştır. 27 Mayıs sonrası halk oylamasıyla kabul edilen 1961 anayasası kişi hak ve özgürlüklerini genişleten yasama ve yürütme üzerindeki yargı denetimini güçlendiren bir nitelik

²⁸² Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Adam Yay., İstanbul 2000, s.83.

²⁸³ Açıkgöz, Agm., www.koprudergisi.com/index.

²⁸⁴ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.110.

taşımaktadır. Buna karşılık 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından hazırlanan ve 1982’de halkoylamasıyla kabul edilen yeni anayasa bazı hak ve özgürlüklere sınırlamalar getirmiştir.

Günümüzde Türkiye’de demokrasinin tüm ilke kural ve kurumlarıyla yerleştirilmesinin ve sürdürülmesinin gerekli olduğu görüşü toplumun hemen hemen bütün kesimlerinde kabul edilmektedir. Fakat uygulamada farklı amaçlar ve sonuçlar vardır.

Türkiye’de demokrasinin karşılaştığı sorun kendini iki biçimde gösterir. Devlet seçkinleri entegrasyon krizlerine karşı tedirgin, dolayısıyla çevreye karşı hoşgörülü olmamıştır. Buna karşılık çevre de, meydan okuyucu tavrını devlet seçkinlerinin önyargılarını güçlendirecek biçimde aşırılaştırma eğiliminde olmuştur. Devlet seçkinleri ve çevre arasında bu şekilde şekillenen ilişkinin bir nedeni, ülkedeki siyasal sistemin açılışı sürecinde merkezin farklı sosyo-ekonomik kesimler ile karşı karşıya gelmemiş olmasıdır.²⁸⁵

Türkiye gibi ulus devletlerde, özellikle sivil özgürlüklerin önündeki en büyük engel, bizatihi devletin kendisidir. Çünkü devletin bekası ve güvenliği, her zaman temel hak ve özgürlüklerin önünde yer almıştır. Haklar ve özgürlükler ancak devletin bu alanlarına dokunmadığı takdirde hoşgörülle karşılanmıştır. Mesela, 301. madde* gibi uygulamalar, Türkiye’de yıllarca düşünce ve fikir özgürlüğünün önünde bir engel olarak kalmıştır. Bunun gibi eğitim, sağlık, inanç vb. daha birçok alanda özgürlükler, adalet ve eşitlik prensipleri gözetilmeksizin kısıtlanmış, özgürlüklere ulaşmada herkese eşit fırsatlar tanınmamış ve özgürlüklerden yararlanma belirli sınıfların imtiyazı hâline getirilmiştir.

21. yüzyılda, dünyada ve Türkiye’de evrensel ölçekte işleyen- konumu ve statüsü ne olursa olsun- hiçbir insan, kurum ve devlet arasında ayırım yapmayan bir

²⁸⁵ Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, (Çev. Nalan Soyarık), Doğubatı, Ankara 2006, s.173.

* Türk Ceza Kanunu’na göre; **MADDE 301.** - (1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini, Devletin yargı organlarını, askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.

(4) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

adalete ve adalet mahkemelerine ihtiyaç vardır. Adalet için var olan devlet, eğer gerekirse adalet için kendisini de yargılayabilmelidir.²⁸⁶

3.3. LİBERAL DÜŞÜNCE

Liberalizm, işlediğimiz diğer terimlere göre yeni bir kavramdır. Liberalizm deyince, belki de haklı olarak liberal düşünürlerin çoğunun iktisatçı olmasından veya iktisatçı olmayan filozofların daha az tanınmasından dolayı, genellikle ekonomik bir doktrin akla gelmektedir.²⁸⁷

19. yüzyıl Avrupası'nda siyasal anlamda yaygınlaşan liberalizmin kökleri son üç yüz yılda gelişen fikirler ve teorilere dayandırılmıştır. Liberal fikirler, Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve onun yerine gelişen bir piyasa toplumunun veya kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Birçok açıdan liberalizm, mutlak monarkların ve arazi sahibi aristokratların yerleşik iktidarı ile çatışma halinde büyüyen orta sınıfın özlemlerini yansıtmaktadır. Sanayileşme Batı ülkelerinde yaygınlaştıkça, liberal fikirler zafer kazanmıştır. Liberaller, yönetimin müdahalesinden bağımsız, sanayileşmiş ve piyasa çerçevesinde işleyen bir iktisadi düzeni savunmuşlardır. Bu düzende, iş dünyasının kâr peşinde koşması ve ülkelerin birbirleriyle serbest ticaret yapmaları da mümkün hale gelmiştir.²⁸⁸

Var olandan hareket etse de, liberalizm aslında normatif bir teoridir. Dünyayı açıklamaktansa “doğru” bir dünyanın nasıl olması gerektiğini anlatır. Kendi haline bırakılmış doğal güçlerin hikmetine inanır, bağımsız ve özgür bireylerden oluşan bir toplum hayal eder. Özgürlük taraftarlığı anlamına gelen liberalizm, temelde liberal, yani “özgürlüğe inanan insan”ı rasyonel bireyi merkeze aldığı için, insanın kişiliğini birinci değer olarak kabul etmektedir.²⁸⁹

Liberal devletin bilindiği gibi, toplum, devlet ve iktidar anlayışı bireye ve birey iradesine dayanır. Bu devlet anlayışında toplumun, devletin ve siyasal iktidarın kökü bireyden ve birey iradesinden hareket edilerek açıklanır. Buna göre, insanlar toplum halinde, bir devlet düzeni içinde yaşamadan önce, “doğal yaşama dönemi” adı verilen bir yaşam biçiminden geçmişlerdir. İnsanlar bu dönemden irade ve istekleri ile çıkmışlar, aralarında anlaşarak, bir sosyal ve siyasal sözleşme aktederek toplumu

²⁸⁶ Açıkgöz, Agm., www.koprudergisi.com/index.

²⁸⁷ Atilla Yayla, *Liberalizm, Liberte*, Ankara 2002, s.16.

²⁸⁸ İspir, Age., s.11.

²⁸⁹ Can, *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, s.13.

(sosyal sözleşme), devleti ve iktidarı (siyasal sözleşme) kurmuşlardır. Böylece, toplumun, devletin ve iktidarın kaynağı bireydir.²⁹⁰

Liberalizmin temel değeri özerk ve özgür birey kavramıdır. İnsan, ancak eylemleri kendi özgür seçişinin sonucu ise, başka bir ifadeyle kendi kaderini kendisi belirleyebiliyorsa ve Kant'ın işaret ettiği gibi, kendi ahlak yasasını özgürce koyup ona göre eylemde bulunabiliyorsa özerk bir varlıktır. İnsanın bu değeri, onun hiçbir biçimde başka bir şeyin aracı olarak görülmemesini ve her zaman amaç olarak görülmesini gerektirir.²⁹¹

Macpherson'a göre liberal kuramın temelinde sahiplenici bireycilik anlayışı vardır. Bu temel, ilk olarak Hobbes tarafından ortaya atılmış, sonra da Locke tarafından şekillendirilmiştir. Sahiplenici bireycilik anlayışına göre birey olmak, bir şeye sahip olmaktır. Burada sahip olmak, birinin yalnızca kendi kişiliğine ve yeteneklerine sahip olmasını değil, aynı zamanda sahip olduğu yetenekleri kullanarak başka şeyleri de elde etme imkânına sahip olması demektir. Dolayısıyla bu anlayışta özgür veya eşit olmak da bir şeye sahip olmaya bağlıdır.²⁹²

Liberteryenizmin temel tezleri olarak kabul edilen görüşlerin bazıları şunlardır:

Hiç kimse başka birisinin efendisi ve hiç kimse de başka birisinin kölesi değildir. Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz. İnsanların temel hakları, vazgeçilmez, devredilmez haklardır. Bu nedenle kölelik, bir insanın özgür olma hakkını ihlal ettiği ve onu başka birisinin aracı durumuna getirdiği için her zaman gayrimeşrudur.²⁹³

Liberal teori, iki temel değer üzerinde yükselir: Özgürlük ve eşitlik. Özgürlükçülük, liberalizmin özünü oluşturur. Liberallerin taraftar oldukları özgürlük elbette bireysel özgürlüktür. Çünkü özgürlüğün öznesi, niteliği gereği, ancak "birey olarak insan" olabilir. Bireysel özgürlüğün sağlanabilmesi için de, bireyden çok daha güçlü olan devletin siyasal ve ekonomik alanda sınırlamalara tabi tutulması gerekir. Bu nedenle liberalizm temelde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin hukuki güvence altına alınarak devlet iktidarının sınırlandırılmasını ve ekonomik yaşamın piyasanın tabi

²⁹⁰ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.361.

²⁹¹ Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006, s.85.

²⁹² İspir, Age., s.29.

²⁹³ Barry, Age., s.265.

işleyişine bırakılarak ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesini amaçlayan bir doktrindir.²⁹⁴

İnsanların doğal haklara sahip oldukları ve devletin bu haklara dokunamayacağı ilkesi, liberal devlet anlayışının temel ilkesidir. Kişinin devlet kurulmadan önce bir takım hakları vardır ve devlet kurulduktan sonra da bu haklara saygı göstermek zorundadır, çünkü devletin varlık nedeni bu hakların korunmasıdır.²⁹⁵ İktidarın sınırlanması, özgürlüklerin güvencesi olarak görülmüştür. Çünkü bireyin özel alanına en etkili müdahale devletten gelir. Öte yandan devletin kendisi hukukla bağlanmış olsa bile, eğer ona geniş bir faaliyet alanı tanınırsa, yine bireylerin özgürlük alanı daraltılmış olur. Öyleyse, liberaller sadece siyasal iktidarın anayasal sınırlamalara bağlanmasını istemekle yetinmemekte, aynı zamanda bu gücün uygulanabileceği alanı da daraltmak istemektedirler.²⁹⁶

Aslında liberalizm, sanayileşmiş Batı'daki hâkim ideoloji durumundadır. Öyle ki bazı siyaset düşünürleri, liberalizm ile kapitalizm arasında zorunlu ve kaçınılmaz bir bağ bulunduğunu iddia etmişlerdir.

Örneğin Marksistlere göre liberal fikirler, kapitalist toplumda mülkiyet sahibi “yönetici sınıf”ın iktisadi çıkarlarının yansımasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla Marksistler, liberalizmi “burjuva ideolojisi”nin klasik bir örneği olarak görmektedirler.²⁹⁷

Devlete gelindiğinde liberalizm pozitif bir devlet kuramından kaçınmaktadır. Devlet denen kurumun yalnızca hukuki boyutuna odaklanan liberalizm, devleti özellikle çoğulculuğun yardımıyla toplumdaki diğer kuruluşlardan yalnızca biri olarak algılamaktadır. Dahası, liberalizm, devlet iktidarına karşı tavır almaktadır: Liberalizmin sistemli kuramı, neredeyse yalnızca ve yalnızca içerden devletin iktidarına karşı verilen mücadeleyle ilgilenir.²⁹⁸

3.3.1. Türkiye’de Liberal Düşünceye Kısa Bir Bakış

Türkiye’de kimi çevrelerin mutlak bir kötülük sembolü olarak gördükleri liberalizm kavramı, çok kullanılmasına rağmen az bilinen ve önemi yeterince

²⁹⁴ Vahap Coşkun, *İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil*, Liberte, Ankara 2006, ss.9-10.

²⁹⁵ Göze, *Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet*, s.4.

²⁹⁶ Erdoğan, Age., s.68.

²⁹⁷ İspir, Age., ss.11-12.

²⁹⁸ E. Fuat Keyman, *Liberalizm Devlet Hegemonya*, Everest Yay., İstanbul 2002, s.48.

vurgulanmamış bir kavramdır. Türkiye’de gerek sağ, gerekse sol akımlar liberalizme karşı tavır takınmakta ve liberal ilkelerin savunulmasından rahatsız olmaktadır.²⁹⁹

Liberalizmin olumsuz bir imaja sahip olması nedeniyle “idealleştirilmiş bir serbest piyasa ekonomisi”ni savunan siyasal partiler bile liberalliklerinin ekonomik politikaya münhasır olduğunu, kültüre ve siyasete bakışlarında milliyetçi-muhafazakâr bir yaklaşımı benimsediklerini her zaman vurgulama ihtiyacı duymuşlardır.³⁰⁰

Liberalizm Türkiye’ ye 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı’yla (1839) beraber girmeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile esas itibariyle, Osmanlı Devleti, sivil hukukta Batının liberal esaslarına çok yaklaşmış; İslam hukukundan uzaklaşmıştır. Şöyle ki söz konusu Ferman ile devletin tüm uyruklarının, dinleri, mezhepleri, ırkları ne olursa olsun kanun önünde hak ve mükellefiyetleri bakımından eşit tutulacağı kabul edilmiştir.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş denemelerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları (1930) kurulmuştur. Bu partiler esas itibariyle liberal demokratik unsurları taşıyan partilerdir. Fakat ömürleri uzun sürmemiş, birtakım olaylar çıkması yüzünden kapatılmıştır. 1950–1960 döneminde Demokrat Parti ile birlikte liberal ilkeler gün yüzüne çıkabilmiş fakat 27 Mayıs Darbesi ile bu son bulmuştur.

1980 yılı gerek Türkiye’de gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde bir takım liberal politikaları hayata geçirmişlerdir. Hatta denilebilir ki 1980 sonrasındaki ekonomiler, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. 24 Ocak kararlarıyla başlayan dışa açılma sürecinden beklenen şey, ülkenin gelişmişlik düzeyi açısından daha ileri aşamalara hızlı bir şekilde geçmesini sağlayabilmektir. Böyle bir sanayileşme stratejisi sayesinde, ülkenin ihracat gelirleri artacak ve bu artış sayesinde elde edilen gelirler, ülkenin sanayileşmesini dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine ulaşmayı sağlayacaktır. 24 Ocak 1980 tarihinde “24 Ocak Kararları” olarak Türk ekonomisinin tarihine geçen

²⁹⁹ Coşkun, Age., s.20.

³⁰⁰ Coşkun, Age., s. 21.

ve liberalleşme ekseninde birtakım yapısal dönüşümler içeren bir program uygulamaya konulmuştur.³⁰¹

Türkiye'nin 1970'li yılların sonlarında girdiği bunalımın toplumsal, siyasal ve ekonomik olmak üzere üç boyutu vardır. Toplumsal ve siyasal düzeyde artan kutuplaşma eğilimi, sağ-sol çatışmaları, kısa süreli koalisyonlar döneminde oluşan siyasal boşluk toplumsal uzlaşmaların ortadan kalktığı bir tablo çizmiştir. Ekonomik boyutta ise, ithal ikameci politikaların yol açtığı kapasite düşüşü, küreselleşen sermaye hareketleri karşısında içe dönük ekonomik yapının işlevsizleşmesi, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan fiyat artışları, yükselen grev ve lokavtlar, gerek toplum, gerekse devlet elitleri açısından oldukça karamsar bir görüntü ortaya koymuştur. Mevcut siyasal uzlaşmazlık ortamında ekonomik uzlaşmanın bir türlü sağlanamaması ve artan dış baskılar (IMF ve Dünya Bankası reçeteleri) kaosu daha da büyütülmüştür. Kısacası 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde Türkiye ithal ikameci birikim stratejisinin kriziyle birlikte devletin içyapısını, iktidar bloğunu ve rejimin meşruiyet temellerini sarsan ciddi bir hegemonya kriziyle karşı karşıya kalmıştır.³⁰²

İlk olarak 12 Eylül sonrası yapılan 1983 seçimleri sırasında Özal'ın ANAP'ının söylemiyle birey ve toplum, devlet karşısında bir güç olarak ortaya konmuş, devletin küçültülmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir.³⁰³

3.4. SİVİL TOPLUM

Çağımız toplumlarını diğer toplumlardan ayıran en önemli özelliklerden biri daha çok örgütlü oluşlarıdır. Örgütlü toplum çağında insanlar artık çoğu ihtiyaçlarını yalnız başlarına karşılayamamakta; siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve insani ihtiyaçları için örgütlenmeye gitmektedirler. Endüstrileşmiş toplumlarda en yoğun örgütlenme biçimi iktisadi alandaki iş örgütleridir. Bir de gönüllü hizmet sunan, hükümet dışı, kâr amacı olmayan sivil toplum kuruluşları vardır.³⁰⁴

Örgütleri birbirinden farklılaştıran en önemli değişkenlerden biri yükledikleri amaç türüdür. Toplumda hizmet ettikleri kimselerden tam bir ücret istemeksizin

³⁰¹ Salih Öztürk, Deniz Özyakışır, "Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirilmesi, *Mevzuat Dergisi*, Sayı:94, Ekim 2005, Erişim tarihi: 12 Nisan 2010, www.mevzuatdergisi.com.

³⁰² Alev Özkazanç, Türkiye'de Yeni Sağ. C.D.T.A. CİLT 15 İletişim Yay., İstanbul 1996, s.1219.

³⁰³ Sunar, Age., s.89.

³⁰⁴ İbrahim Yıldırım, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yay., Ankara 2004, s.15.

görevlerini yerine getiren hizmet örgütlerinin yanında, belirli bir ödeme şekli karşılığında mal ve hizmet sağlayan ekonomik örgütler, üyelerinin ruhsal ihtiyaçlarını sağlayan dini örgütler, insanları tehlikeye karşı koruyan güvenlik örgütleri, düzen ve devamlılık sağlayan hükümet örgütleri ve karşılıklı dayanışmayı sağlayan sosyal veya sivil toplum kuruluşları, yüklendikleri farklı amaçlarla toplumu kuşatmış bulunmaktadır.

Örgütlü toplumda sayısız kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları yapı, işleyiş ve insan gücü bakımından diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Özellikle çevreye açık oluşları, gönüllülük esası üzerine işlemeleri, başarılarının kolay ölçülememesi, bir kalkınma görüşüne sahip olmaları, kar amacı gütmemeleri gibi örgütsel nitelikleri; onları ilginç ve farklı kılmakla, yeni beklentilere de neden olmaktadır.³⁰⁵

Sivil toplum-devlet ilişkisiyle ilgili tartışmaların tarihi, Eski Yunan'a kadar eskilere gider. Ancak kavramın bugünkü modern dünyada kazandığı anlam itibarıyla kullanımı sanayi toplumuna denk gelmektedir.³⁰⁶ Siyaset kitaplarının ele aldığı sivil toplum, Batı'da gelişen bir kavram olarak, mutlakiyetçi idarelerden modern ulus devlete geçişte ortaya çıkan bir fenomendir. Özellikle ticaret burjuvazisi, sahip olduğu ekonomik güce oranla hukuki ve siyasi imtiyazlara da sahip olmak gibi yepyeni taleplerle ortaya çıkınca, karşısında imtiyazlı aristokrasi ile iç içe geçmiş merkezi idarelerin çeşitli seviyelerdeki engelleriyle yüzyüze gelmiştir.³⁰⁷

19. yüzyıl Avrupa'sında, Saint-Simon, Proudhon ve Marks gibi düşünürler sivil topluma öncelik tanımaktaydılar. Onlar için toplum güçlendirilmesi gereken bir yapıdır. Buna karşılık devlet, toplum tarafından sınıflandırılması ve kontrol edilmesi gereken bir kuruluştur. Hegel ve Von Stein gibi düşünürler ise, sivil toplumun devlet egemenliğine tabi olmasını savunmaktaydılar.³⁰⁸ Hegel, devleti mutlak aklın imgelemi olarak görürken, sivil toplumu kargaşanın, fitne ve fesadın yuvası olarak nitelemiştir.³⁰⁹

Marks, sivil toplumu Hegel'in tam tersi bir çerçevede tanımlamıştır. Hegel'in önceliği devlete veren ve devleti her şeyi kuşatan yarı tanrısal bir kurum olarak gören yaklaşımını sert biçimde eleştirmiştir. Hegel'in aksine Marks, sivil toplumu siyasi

³⁰⁵ Yıldırım, Age., s.18-20.

³⁰⁶ Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s.23.

³⁰⁷ Ali Bulaç, *Modern Ulus Devlet*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.233.

³⁰⁸ Sarıbay, Age., s.118.

³⁰⁹ Lütfi Sunar, *Sivil Toplumu Konuşmak*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s.85.

hayatı belirleyen bir alan olarak tanımlar. İnsanın doğayla ilk etkileşimini oluşturan ekonomik hayat, insan hayatının tüm aktivitelerinin ve sosyal hayatının temel paradigmasını oluşturur. Din, aile, devlet, kanun, ahlak, bilim vs. gibi insani etkinliklerin hepsi üretim biçimine göre şekillenir. Marks'a göre sivil toplum 18. yüzyıl Avrupası'nda burjuvazi ile gelişmiştir. Onun için sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin tümünü kapsayan bir alandır.³¹⁰

Sivil Toplum: Kentte yapılanan uygarlığı, yurttaşı çağrıştırmaktadır. Kökeninde din özgürlükleri savaşımları vardır. Kırsal toplumun aynı tür ve cemaatçi yapısının tersine, özünde/bağrında farklılıkları/çeşitlilikleri bir arada barındırmaktadır. Barışçıl çoğulculuğu vurgular. Burası çok önemli. Kimliklerini farklılıklarıyla koruma kaygısındaki yurttaşlar "Nasıl bir arada yaşayabiliriz?" sorusunun yanıtını, yansız devletin ve bağımsız yargının katarıp uyguladıkları, insan haklarına ve adalet değerine dayalı yazılı hukukta bulmaktadırlar. Böylece sivil toplum ve hukuk devleti doğar. Devletin meşruluğunu bu hukuk sağlamaktadır. Sivil toplum, bireysel hak ve özgürlükleri güvenceye almak için hukuk devletine; hukuk devleti de sivil toplumu kargaşadan kurtarıp korumak için hukuka gerek duymaktadır.³¹¹

Sivil toplumun geliştiği yerde daha küçük, araçsal ve sınırlı bir devlet bulunmaktadır. Oysa sivil toplumun sönük ve güdük kaldığı toplumlarda her tür siyasi, iktisadi ve ideolojik güç, devletin elinde toplanmakta ve devlet toplumsal yaşamın tüm titreşim noktalarına mutlak biçimde hâkim olmaktadır. Bu tür ortamlarda devlet, somut bir siyasal organizasyon olmakla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda metafiziksel ve soyut bir anlam da kazanarak bireylerin iç dünyası ve değerleri arasında ulaşılmaz bir yere sahip olabilmektedir. Sivil toplumun gelişmesi devletin kapsamı ve faaliyetleriyle yakından irtibatlıdır. Gelişen bir sivil toplum, devletin elinden bazı faaliyetleri aldığı gibi devleti farklı kesimler arasında araçsal bir kurum olmaya da zorlar.³¹²

Demokratik sivil toplumun, bireylerin güç ve eşitsizlikten kaynaklanan farklılıklarını toplumsal dinamizm yerine koymada daha başarılı olduğu varsayılmaktadır. Her bireyin hem siyaseti hem de ekonomiyi geliştirmeye katkı sağlayacak ortak çıkarın oluşmasında rol oynaması beklenir. Sivil toplum kuruluşları ortak çıkarları gerektiren fikirleri kamuoyunda farklılaştırarak kamu politikalarını

³¹⁰ Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, ss.37-38.

³¹¹ Selçuk, *Age.*, s.15.

³¹² Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s.307.

etkilemeye çalışırlar. Çoğulcu demokrasilerin aradığı siyasal kültürü, özgürlükçü, barışçı ve eşitlikçi anlayışa sahip bireylerin tesis edeceği düşüncesinden hareketle sivil toplum kuruluşlarının muhtemel katkılarına daha da önem verilmektedir.³¹³

Sivil toplum bir bakıma devletten ayrılabilen bireylerin bulunduğu toplulukların alanını oluşturmaktadır. Devletin toplumsal yaşamın en ince titreşim noktasına kadar hükmettiği bir toplumda, bireylerin doğal olarak yüzü, sivil topluma değil, devlete dönük olur. Türkiye’de Sosyalist, Kemalist, Milliyetçi, İslamcı gibi başat kesimlerin yüzlerinin neden devlete dönük olduğunu anlamak fazla da güç değildir.³¹⁴

Sivil toplum kuruluşlarının, çağımızın insana özgü en önemli erdemlerinden biri olması yanında, kişilik ve sosyal-siyasal hak güvencesinin araçlarından biri haline gelmeleri; ülkenin demokratik rejimle yönetilmesine ve yönetim anlayışına bağlıdır. Bunun için sivil toplum kuruluşlarına demokratik kitle örgütleri de denmektedir.³¹⁵

Demokratik toplumlarda sivil toplum kuruluşları ve medya birbirini destekleyen ve işlevsel kılan iki önemli aktördür. Medya, kamuoyunun oluşmasına o da siyasal karar sürecine katkı sağlamaktadır. Kamuoyu yönlendirmesine kapalı ülkelerde siyasal karar alma süreci demokratik nitelik taşıyamaz.

Tekelleşmemiş, çok sesli ve bağımsız bir medya halkın ortak kanaat ve taleplerini yansıtmakta en etkili çağdaş araçlar konumundadır. Sivil toplum kuruluşlarının siyasal kararları etkileyebilmesi ve kamuoyu oluşturabilmesi için, medyanın desteğine ihtiyacı vardır.³¹⁶

3.4.1. Türkiye’de Sivil Topluma Kısa Bir Bakış

Türkiye toplumunda özellikle de Tanzimat’tan sonra devlet, modernleştirme iradesinin de teşvikiyle toplumu tanzim etme tutkusunu iyice yoğunlaştırmış ve topluma neredeyse hiç özerk alan bırakmamıştır. Cumhuriyet Türkiyesi bu eğilimin zirvesidir. Cumhuriyet dönemi sivil toplumun yok edildiği bir dönemdir. Yakın yıllara kadar Türkiye’de neredeyse devletin kurguladığı bir toplum vardı.³¹⁷

Türkiye’de insan haklarının önemli bir sorun olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır: İlk neden, Osmanlı İmparatorluğu’nun halefi olan Türkiye’nin de selefi

³¹³ Yıldırım, Age., s.13.

³¹⁴ Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s.9.

³¹⁵ Yıldırım, Age., s.13.

³¹⁶ Yıldırım, Age., s.69.

³¹⁷ Sunar, Age., s.189.

gibi, güçlü devlet geleneğine sahip olmasıdır. Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan güçlü, merkeziyetçi ve büyükçe bürokratik bir devleti miras aldı. Gerçekte, devletin sivil bürokrasi, silahlı kuvvetler ve mahkemeler gibi yapılarının çok büyük oranda kurumsallaşması ve devlet makinesinin aşırı büyümesi, Türk siyasal kültüründe baskın olan “güçlü devlet” geleneğiyle birleşmiştir. Bu durum devlet ile sivil toplum arasında dengeli ilişkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir.³¹⁸

1980 sonrasında anayasal ve yasal düzenlemeler çerçevesinde sürdürülen demokratikleşme tartışmalarında devlet-sivil toplum ilişkisinin görünümü ve sorunları ağırlığını artırmaya başlamıştır.³¹⁹

Sivil toplum bir slogana dönüşmüş ve toplumun farklı kesimleri tarafından birbiriyle çelişecek şekillerde yorumlanmıştır. Bir toplumsal gruba göre sivil toplum kavramı sadece tamamen laik bireylerin oluşturduğu gönüllü örgütleri içermiştir. Bir diğer grup için ise sivil toplum terimi devletin din bürokrasisinin dışında kalan geleneksel Müslüman toplulukları ifade etmiştir.³²⁰

Bazı görüşlere göre, Genellikle Türkiye’de sivil toplum, serbest rekabetin değil tekelleşmenin, üretimin değil rantın, özgür iletişimin değil medya manipülasyonlarının, serbest söz ve karar mekanizmalarının değil sendika-dernek bürokrasilerinin egemen olduğu bir alandır.³²¹

---

³¹⁸ Coşkun, Age., s.17.

³¹⁹ Gülşün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa, İstanbul 2001, s.290.

³²⁰ Stefanos Yerasimos, Günter Seufert, Nuray Mert vd., *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.33.

³²¹ Metin Çulhaoğlu, *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*, YGS Yay., İstanbul 2001, s.60.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDYANIN AÇIK TOPLUM OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

4.1. MEDYANIN TANIMI

Medya; araç, ortam, vasıta anlamına gelen Latince kökenli medium sözcüğünün çoğulu olan media sözcüğünden dilimize yerleşmiştir. Gazete, radyo, televizyon, sinema gibi kitlelere yönelik iletişim araçlarını ifade eden bu terim, Türkçeye aktarılırken tek bir aracı anlatmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla çalışma boyunca tek bir “araç” ya da araçların tamamı için aynı sözcük kullanılacaktır.³²²

Medya; temel olarak, mesajları bir kanal aracılığı ile iletebilecek bir sinyale dönüştüren teknik ve fiziksel bir araç olarak tanımlanabilir.³²³ Medyalar söz konusu olduğunda, tanım gereği, çok geniş bir “araç” yelpazesi söz konusu olabilmektedir. Bu araçlar; gazete, televizyon, radyo, video, kitap, plak, kaset, sinema ve internet olabildiği gibi; bir afiş, bir duvar panosu ya da bir tiyatro gösterisi de, kitle iletişiminde hizmet ettiği için “medya” olarak kabul edilebilir.³²⁴ Ancak hepsinin yeri ve rolleri farklıdır. Bazıları güven bazısı güvensiz imaj oluşturabilir. Kuşkusuz iş ilişkisi, ya da siyasi ilişki içinde olduğunda verilen haberin ya da yazılan makalenin doğruluğuna nasıl inanılabilecek, nasıl güvenilecektir? Haber uyduran, ya da hayali haber kaynağı üreten medya kuruluşları halkın güvenini kısa sürede kaybedecektir. Bilgi yanlışları, içeriğin bütünü konusunda da kuşku yaratır. Doğruların yazılması ya da doğruların ilettilmesi ve tarafsız olunması, olması gereken budur. Bu yaygın anlayışı halk tarafından istenen anlayıştır.³²⁵

4.2. MEDYANIN ETKİLEME GÜCÜ

Medya, demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra, kamuoyunu yönlendirme ve etkileme gücünden dolayı dördüncü güç olarak kabul edilir. Medyanın insanları etkilemesi konusunda birçok çalışma yapılmıştır.

Kitle iletişimi konusundaki ilk çalışmalar, sinema ve radyonun yaygınlaşmasıyla, popüler ürünlerin ortaya çıktığı 19. yüzyılda Kuzey Amerika ve Batı

³²² Gülseren Adaklı, *Türkiye’de Medya Endüstrisi-Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006, s.17.

³²³ John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev. Süleyman İrvan), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, s.18.

³²⁴ Söylemez, Age., s.8.

³²⁵ Nurullah Aydın, *İnsan Hakları Demokrasi ve Medya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008, s.182.

Avrupa ülkelerinde görülmeye başlamıştır. Etkilere yönelik bu çalışmalarda daha çok bu araçların güçlü etkilere sahip olduğuna yönelik düşünceler ön plana çıkmıştır. Kuramcılara göre, kır yaşamından kent yaşamına geçen ve bu geçiş sürecinde toplumsal ve psikolojik zorluklarla karşılaşan dönemin insanları, karşılarında kitle iletişim araçlarını bulmuşlar ve bu buluşma, dönemin toplumsal hareketlerinde kitle iletişim araçlarının rolü üzerinde yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Oluşan imajlar, kitle iletişim araçlarının insanların düşüncelerini, inançlarını ve yaşam biçimlerini değiştirebilecek kadar güçlü olduğunu zihinlerde canlandırmıştır. 1930'lara dek süren bu dönemde kitle iletişim araçlarının güçlü etkilerini açıklama amacıyla "Şırınga Kuramı" ya da "Gümüş Mermi Kuramı" gibi görüşler ileri sürülmüştür. Kitle iletişim sürecini açıklayan ilk, ancak oldukça etkili modeller olan bu kuramlarla, kitle iletişim araçlarının bir 'iğne' ya da 'mermi' gibi izleyenlere hemen etki ettiği ve onları istediği yöne yöneltebildiği yani kitle iletişim araçlarıyla izleyenleri arasında mekanik ve doğrusal bir etki-tepki ilişkisi kurulduğu iddia edilmiştir.³²⁶

Kitle iletişim sürecinin bütün boyutları arasında etkiler, üzerinde en çok çalışılan ve tartışılan boyutu oluşturur. Medyanın toplumdaki önemine de hizmet eden bu alanda yapılan pek çok araştırmada; insanları yeni siyasi ideolojilere inanmaya zorlama, belirli bir partiye oy verme, daha fazla mal satın alma, kültürel beğenileri değiştirme ya da bırakma, ön yargıları azaltma ya da artırma, kusur ya da suç işleme, cinsel ahlak standartlarını değiştirme gibi değişik açılardan, medyanın nasıl kullanıldığı ve insanları nasıl etkilediği sorularının yanıtları aranır.³²⁷

Innis ve McLuhan medyanın ilettiklerinin niteliğinden çok, bunu nasıl ilettikleri açısından toplumu etkilediğini öne sürmüşlerdir. McLuhan'ın ifadesiyle, 'araç mesajdır': Örneğin televizyon insanların davranış ve tutumlarını etkiler. Çünkü gazete ya da kitap gibi diğer araçlardan nitelik olarak oldukça farklıdır.³²⁸

Baudrillard'a göre günümüz iletişim araçları gerçek olmayan bir gerçek, bir hipergerçek yaratarak, insanların çevreyle ilişkilerini engellemekte, onların doğal ve sosyal etkileşim ağından kopmalarına ve yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Ekrandaki mesajlardan ve görüntülerden yakın çevresinden etkilenirmişçesine etkilenen

³²⁶ Erkan Yüksel, *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001, s.12.

³²⁷ Seven Windahl, Benno Signitzer, Jean Olson, *Using Communication Theory*, Sage, London 1992, s.191.

³²⁸ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005, s.481.

özne, ona o söylemi ve görüntüleri aktaranları gerçek yaşamda olduğu gibi doğrudan etkileyemez.³²⁹

Gündem oluşturma kitle iletişim araçlarının halk üzerinde etkili olmasının olası yollarından birisidir ve medyanın haberleri sunuş yoluyla, halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği düşüncesine dayanmaktadır. Ne kişiler, ne de kanaat önderleri kitle iletişim araçlarının konular arasında seçme etkinliğini kontrol edebilirler. Örneğin, kamunun gündemine medya tarafından özellikle seçimlerden önce getirilen olumlu ya da olumsuz yayınlar kamunun kanaatlerini, düşüncelerini etkiler.³³⁰

Medya, bilgi tedarik ederek, hangi olayların ve insanların haber olmaya değer olduklarını belirleyerek çok önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Hiç şüphe yok ki medya bir toplumun gündemini belirlemektedir. Genel bir söyleşiye göre medya neyi düşüneceğimizi dikte edemez ama ne hakkında düşüneceğimizi edebilir. Medya, Elisabeth Noelle- Neumann'ın "sessizlik sarmalı" dediği olguyu üretebilir; böylece insanlar, olaylar ve düşünceler kamu bilincinde yer almaz.³³¹

1938 yılında radyonun yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı dönemde, Orson Wells'in "Dünyalar Savaşı" adlı eseri, radyoya uyarlanır. Eserde uzaydan dünyaya gelen canlılardan bahsedilmektedir. Tamamen bilim kurgu olan piyesin bir bölümünde Marslıların dünyayı işgal ettiği dinleyicilere haber bülteni şeklinde aktarılır. Piyes yayınlandığında, insanlar sokaklara dökülmüş, büyük panik yaşanmıştır.³³² Kitle iletişim araçlarının ne büyük etkilere sebep olduğu bu örnekte görülmektedir.

4.3. MEDYA ENDÜSTRİSİ

Ünlü iletişim bilimci Marshall McLuhan'a göre "Enformasyon artık alınıp satılan, ekonomik ticaret eşyası üretmekte kullanılan bir araç değildir; çünkü enformasyonun kendisi alınıp satılan bir meta haline gelmiştir." Günümüzde iletişim alanı tümüyle bir endüstriye dönüşmüştür.³³³

İletişim pazarları iletişim özgürlüğünü kısıtlamaktadır; bunu pazara girmek isteyenlere karşı engeller koyarak, tekellere izin vererek, seçenekleri sınırlayarak ve

³²⁹ Doltaş, Age., s.26.

³³⁰ Arsev Bektaş, *Kamuoyu İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yay., İstanbul 2000, s.121.

³³¹ Claude Jean Bertrand, *Medya Etiği*, (Çev. Beşir Atalay), Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon G.Müdürlüğü, Ankara 2004, s.30.

³³² Hayati Tüfekçioğlu, *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*, Der Yay., İstanbul 1997, ss.29-30.

³³³ Nesrin Tan Akbulut, Elif Eda Balkaş, *Medya Mercek Altında*, Beta, İstanbul 2006, s.77.

enformasyonun egemen tanımını kamusal yarar kavramından uzaklaştırıp özel olarak tasarruf olunabilen bir metaya yaklaştırarak yapmaktadır.³³⁴

Medya alanının ticarileşmesindeki en önemli etkenlerden biri bu alandaki sermaye ihtiyacının artmasıdır. Teknolojinin gelişmesi ve maliyetlerin çok yükselmesi bu alanda yatırım yapılmasında büyük sermayenin etkinliğini artırmıştır. Özellikle televizyon alanında, kamu tekellerinin yıkılması sonrasında gerekli ekonomik güç daha çok artmıştır. Uydularla yapılan televizyon yayınları, televizyonların program maliyetleri çok büyük sermaye dışındaki grupların burada faaliyette bulunmalarını önlemiştir.³³⁵

Özgür bir medya açısından medya endüstrisine bütünüyle özgürlük (siyasi) vermek, bir seçenek olabilir. Yayın üzerindeki devlet tekelinin ve hükümet kontrolünün kaldırılması, 1980'lerin başından bu yana Avrupa'daki medya ve demokrasinin gelişmesini sağlamıştır. Fakat 20. yüzyılda medyanın giderek ticarileşmesi ve mülkiyetin tekelleşmesi medya çoğulculuğu ile örtüşmemektedir. "Holdingleşme" medyanın ihtiyaç duyulan bağımsızlığı için tercih edilecek bir ortam değildir.³³⁶

4.4. MEDYADA TEKELLEŞME

Genel anlamda tekelleşme "dağınık, ayrıık şeylerin bir araya getirilmesi eylemi, bu biçimde bir araya getirilmiş şeylerin durumu", özel anlamda (iktisat politikası alanında) ise, "işletilen daha büyük sermayeler, kullanılan el emeği ve üretilen ürünler miktarının artmasıyla kendini belli eden orta büyüklükteki işletmelerin büyüme eğilimi" olarak tanımlanır. Yukarıdaki tanımdan hareketle basın alanındaki tekelleşmeyi, işletmelerin büyümesi, başka bir söyleyişle, üretim birimlerinin büyümesi ve buna bağlı olarak işletme sayılarının azalmasıdır, diye tanımlayabiliriz.³³⁷

Mosco'ya göre, kapitalizmin tekelleşmeye yönelik içkin eğiliminin en kolay görüldüğü alanlardan birisi iletişim sektörüdür. Telekomünikasyon ve bilgisayar endüstrisinin gelişimi bu anlamda tekelleşme eğilimlerinden muaf değildir. Yeni iletişim teknolojilerinin ticari kapasitesinin keşfedilmesi bu teknolojileri de radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının ticarileşme yönünde geçirdiği evrime benzer biçime

³³⁴ John Keane, *Medya ve Demokrasi*, (Çev.Haluk Şahin), Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s.95.

³³⁵ Akbulut, Balkaş, Age., s.83.

³³⁶ Bertrand, Age., s.9.

³³⁷ Ahmet Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yay., Ankara 1982, s.14.

dönüştüreceği, bu durumun demokratik bir gelecekte uzak olduğunu ifade edenlerin dayandığı en önemli iddialardan birisidir.³³⁸

Tekelleşme biçimleri genellikle yatay, dikey ve çapraz olmak üzere kendini göstermektedir. Yatay tekelleşmede, bir ana başlık etrafında yer alan ve ilk bakışta başkalarının yayımlandıkları izlenimini veren yazı işleri, idari ve mali servisleri ortak olan gazeteler söz konusuysen; dikey tekelleşmede, haber toplamadan dağıtıma kadar tüm işlemlerle uğraşan ve aynı yönetim altında birbirini tamamlayan faaliyetlerin tek elde toplanması söz konusudur. Medyada tekelleşmenin ulaştığı son aşama olan çapraz tekelleşme, önceleri tek bir alanda faaliyet gösteren kuruluşların başka alanlara el atmasıyla ortaya çıkmıştır. Süreli ve süresiz yayın alanında faaliyet gösteren bir kuruluşun, radyo, televizyon, video gibi diğer yayıncılık alanlarına da girerek, çeşitli kitle iletişim araçlarının tek elde toplanması çapraz tekelleşmenin en tipik görünümüdür.³³⁹

Tekelleşme olgusunun genel olarak basın özgürlüğünü özel olarak basın özgürlüğünün içerdiği haklardan birisi olan “haber, düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme hakkı”nı zedelediği açıktır.³⁴⁰

4.4.1. Tekelleşmenin Nedenleri

Ekonomik görünüş: Tekelleşme nedenleri oldukça karmaşıktır, ancak başlıcalarının ekonomik nitelikte olduğu açıktır. Aslında basın (ve yayın) işletmelerindeki tekelleşme olgusu, modern endüstriyel toplumun bütün kesimlerinde görülen ortak hareketin özel bir görünüşünden başka bir şey değildir; fakat basın (ve yayın) alanında apayrı bir önem kazanmakta, oldukça özgül görünüşler ortaya koymaktadır.³⁴¹

Basın faaliyeti, basın işletmelerini gerekli kılmaktadır. İşletme özgürlüğü sistemini kabul eden ülkelerde, ekonominin en önemli ilkelerinden biri serbest rekabettir. Bu rekabet diğer işletmelerde olduğu gibi, basın işletmelerinde de büyüme eğilimini artıran önemli bir neden olmakta ve bu eğilim tekelleşmeye olanak hazırlamaktadır.³⁴²

³³⁸ Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost, Ankara 2003, s.216.

³³⁹ Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yay., Ankara 1987, s.35.

³⁴⁰ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s.40.

³⁴¹ Danışman, Age., s.17.

³⁴² Salihpaşaoğlu, Age., s.37.

Ekonomik tekelleşme ister büyük endüstri kesimlerinde, ister basın (ve yayın) kesiminde olsun, işletmelerin büyümesi ve buna bağlı olarak işletme sayılarının azalmasıdır.³⁴³

Siyasal görünüş: Siyasal tekelleşme veya yetki tekelleşmesi, basın araçlarının tamamen veya kısmen ya az sayıda kişilerin veya özel grupların veya devlet yöneticilerinin hâkimiyeti altına girmesiyle sonuçlanır. Tekelleşmenin bu görünüşü basının özgürlüğü, görevi, kaynaklarının çeşitliliğine dayandığı ölçüde büyük bir önem kazanmaktadır. Yetkinin devlet yararına olarak tekelleşmesi özellikle yayın denetimi biçiminde yerine getirilmektedir.³⁴⁴

4.4.2. Medyada Tekelleşmenin Etkileri

Basın özgürlüğü, hükümet ve hükümet dışı güçler karşısında basının özgür olmasını gerekli kılar. Hükümet dışı güçlerin başında siyasi partiler, medya patronları ve basının en önemli gelir kaynağını oluşturan reklâm verenler gelmektedir. Bu bağlamda medya pazarındaki tekelleşme basın özgürlüğü ile yakından ilgilidir.³⁴⁵

Fikri tekelleşme çeşitli gazeteleri standartlaştırmaktadır. İçeriğin tekbiçimliliği ve gazetelerin dış görünüşü en büyük tehlikedir. Zira haberleşme biçimlerinin çeşitliliği ve çokluğu özgür bir basının varlığının ve korunmasının başlıca koşullarıdır.³⁴⁶

Eğer okuyucu, görüşünü yansıtan veya düşüncelerine araya yer veren gazetelere sahip bir ülkede yaşıyorsa sorun yoktur. Ancak tekelleşme gazetelerin sayısını o kadar azaltmaktadır ki, her yurttaş kendi görüşünü dile getirecek gazete vb. bulamamaktadır.³⁴⁷

Tekelleşme basın alanında çalışanların işten çıkarılmalarına yol açmaktadır. Reklâm gelirlerinin azalması sonucu yayımcılar, diğer bazı yayın organlarıyla birleşme, personel ve gazetecilerde kısıtlama yoluna gitmektedirler. Tekelleşme, rekabeti kaldırdığından, gazeteci ekiplerin mücadeleciliği kaybolmaktadır.³⁴⁸

³⁴³ Danışman, Age., s.17.

³⁴⁴ Danışman, Age., s.22.

³⁴⁵ Salihpaşaoğlu, Age., s.37.

³⁴⁶ Danışman, Age., s.60.

³⁴⁷ Danışman, Age., s.59.

³⁴⁸ Danışman, Age., s.64.

Liberal kuramın basına verdiği en önemli görev, kanıların serbestçe ifade edilmesidir; bu da ancak basın organlarının çeşitliliğiyle sağlanabilir. Oysa tekelleşme olgusu, doğurduğu sonuç bakımından bu kuramla uyuşmamaktadır.³⁴⁹

4.4.3. Medyada Devlet Tekeli

Tarih boyunca her düşünce sistemi, kendi yargılarına göre “zararlı” olanı tespit etmiş ve zararlı olarak gördüğü bu görüşün eylem alanına geçirilmesini önlemeye çalışarak kendi savunmasını yapmıştır. O düşüncenin taraftarı olanlara göre bu meşru savunmadır, karşı safta olanlara göre “baskı”dır, “zulüm”dür. Karşı saf galip gelirse yargıların yer değiştirdiği görülmüştür. Bu sebeple her düşünce bütünü sınırsız düşünce açıklama hürriyetini ancak kendisi için tanımış ve başkası için bazı sınırlar koymuştur.³⁵⁰ Günümüzde bilgi akışının gerçekleştiği medya araçları kapalı toplumlarda devletin elindedir.

Kamu medyaları terimi daha çok radyo ve televizyon yayınlarının devlet tekelinde olduğu sistemler için kullanılmaktadır. İlk çıkışında radyo ve televizyon yayıncılığı genellikle devlet tekeli altında yapılmıştır.³⁵¹

Medya üzerinde devlet kontrolünü sağlamak, demokratik olmayan ülkelerde sıkça görülen uygulamadır. İç veya dış tehdit paranoyasına sahip ülkelerde bu tip kontrol altında medya politikası, kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi çağında diktatoryal tek partici ideolojik devlet anlayışını pekiştirmek için kontrollü medya oluşturma çabası kitlelerin tarafsız haber alma hakkını da ortadan kaldırmaktadır.³⁵² Kapalı toplum yapısındaki devlet sistemleri olan otoriter ve totaliter yapıdaki sistemlerde medya, devlet tekelinin altındadır. İktidardaki yönetimin istediği ne ise, o olur. Ancak iktidarın istediği şeyler yayınlanır.

Devlet bürokrasisinin iktidar aygıtlarını elinde tuttuğu ülkelerde, kitle iletişim araçları üzerinde uygulanan ve genellikle resmi sansürle desteklenen teknelci denetim, iletişim araçlarının egemen seçkinlerin amaçlarına hizmet ettiğini açıkça gösterir.³⁵³

³⁴⁹ Salihpaşaoğlu, Age., s.40.

³⁵⁰ Fahrettin Korkmaz, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Atatürk Üni. İletişim Fak. Yay., Ankara 2005, s.10.

³⁵¹ Vedat Demir, *Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi*, Beta, İstanbul 2007, s.67.

³⁵² Aydın, Age., s.188.

³⁵³ Noam Chomsky, Edward S.Herman, D.Peterson, J.Podor, *Medyanın Kamuoyu İmalatı*, (Çev. A.Köymen, E.Kalak, H.Alpmen, Ö.İnciler, I.Esendir), Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2004, s.35.

Dünya Bankası tarafından 2001 yılında yapılan 97 ülkeyi kapsayan bir araştırmada; az gelişmiş, müdahaleci, otokratik olarak tanımlanan ülkelerde medyanın büyük ölçüde devlet mülkiyetinde olduğu bulgulanmıştır.³⁵⁴ Çalışmanın en önemli bulgusu, medya şirketlerinin iki başat mülkiyet biçimi olduğudur: Devlet ve aile şirketleri. Bir ailenin kontrolünde bulunan gazetelerin oranı % 57, televizyonların %34, devlet kontrolündeki gazetelerin oranı ise %29 ‘dur. Televizyon istasyonları için bu oran %60’a, radyo istasyonları için ise %72’ye varmaktadır. Bölgesel olarak; Afrika ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde devlet mülkiyeti en yüksek oranda seyretmektedir.³⁵⁵

Elektronik teknoloji ve global uydu sistemleri sayesinde muhabirler, haberleri o kadar hızlı yayabiliyorlar ki; liderler televizyonu çoğunlukla kendi istihbarat servislerinden daha bilgilendirici buluyorlar. Olayların televizyon imajları öyle bir güç kazandı ki, politik aktörler basının varlığını politik bir avantaja nasıl dönüştürebileceklerini her zaman düşünmek zorundadırlar.³⁵⁶

Devlet tarafından yönetilen ya da korunan medyalar, genellikle liberal kesim tarafından en çok eleştirilen modeldir. Daha çok bu medyaların maliyetlerinin aşırı derecede yüksek olması, hantallıkları ve kısıtlamalar yüzünden adım atacak durumda olmamaları gibi iddialar bu kesimin eleştiri oklarına hedef olur. Fakat kamu medyaları çok hızlı gelişen ticari televizyonlara rağmen varlıklarını birçok ülkede devam ettirmektedirler.³⁵⁷

4.4.4. Medyada Özel Sektör Tekeli

1980’li yıllar, medya endüstrisinin stratejik sektörler arasına güçlü biçimde yerleştiği bir dönem olmuştur. Sosyalist rejimlerin 1989 yılından itibaren fiili olarak çökmeleriyle birlikte ABD’nin ekonomik ve politik hegemonyasını pekiştirdiği bu dönemin en karakteristik özelliklerinden biri gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde medya sektörüne yapılan yatırımlarda önemli ölçüde artıştır. Geleneksel medyalar (gazete, televizyon, radyo, sinema vb.) bir yandan dev holding şirketlerinin birer parçası durumuna gelirken, yine bu çatı altında yeni medyalarla (internet vd.) buluşmuştur. Yeni süreçte geleneksel medya şirketleri yeni iletişim teknolojilerinin

³⁵⁴ Adaklı, Age., ss.40-41.

³⁵⁵ Adaklı, Age., ss.41-42.

³⁵⁶ W.Lance Bennett, *Politik İllüzyon ve Medya*, (Çev. Seyfi Say), Nehir Yay., İstanbul 2000, s.25.

³⁵⁷ Demir, Age., s.68.

yarattığı yeni olanaklarla birlikte geniş bir iletişim sektörünün içine gömülmüş, şirket birleşmeleri ve satın almalar önemli ölçüde yoğunlaşmıştır.³⁵⁸

Günümüzde tekelleşme eğilimleri ve basın kuruluşlarının giderek çok büyük boyutlu işletmelere dönüşmesi gibi olgular, kimi kesimlerce basının artık sermaye ile içli dışlı olduğu, dolayısıyla bundan böyle işlevini daha önceki içtenlik ve gözüpeklikle yerine getirmeyeceği yolunda varsayımlar ortaya atılmasına yol açmaktadır.³⁵⁹

Rupert Murdoch, pazar rekabetinin basın ve yayın özgürlüğünün kilit koşulu olduğunda ısrar ediyor; bu özgürlüğü de devlet müdahalesinden özgürlük olarak, bireylerin düşüncelerini dış kısıtlamalar olmaksızın iletebilme hakları olarak anlıyor.³⁶⁰

Ticari medya kuruluşları doğası gereği kâr amaçlıdır. Yayın politikaları da ticari çıkarları yolunda şekillenir. Ticari medyanın hâkim olduğu bir sistemde vatandaşın oyunun gücünden çok sermayenin gücü etkili olmaktadır.³⁶¹ Günümüzde özel sektör alanında birçok işletme tek kişiye aittir.

İnsanlar sahibi oldukları kuruluşlara kendi özelliklerini yansıtır. Yönetim kadrosu veya işletme kuralları kuruluşun sahibine göre düzenlenir. Öyle olunca da gazete sahipliği çok önemi hale gelir. Bir yayın organının politikası veya çalıştırdığı insanlar hep sahibine göre seçilir. Gazete sahibi gazeteci ise işletmede gazetecilik ağırlık kazanır, yok sermaye sahibi ise işletme kuralları ön plana çıkar. Bir bakıma gazete sahibiyle yayın organı özdeşleşir.³⁶² Medya sahipleri, medya içerikleri üzerinde doğrudan ve dolaylı bir kontrole ve etkiye sahiptir.

Medya endüstrisindeki aşırı kapitalleşme, gerçekten de başat ekonomik güçlerin ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları ve diğer önemli toplumsal güçlere doğrudan, dolaylı erişimin esirgendiği bir nüfuz alanı yaratmıştır.³⁶³

Çağdaş medya manzarası geçmişe nazaran çok daha fazla kişisel imkân sunabilir, ancak insanların ulaştıkları bilgi geçmiştekenden daha fazla bir çeşitlilik göstermeyebilir. Aslında, en kötüsü insanların sosyal açıdan geleneksel kitle medyası ortamından çok daha yalıtılmış bir ortamda çeşitliliği çok daha sınırlı bilgi alıyor olmalarıdır.³⁶⁴

³⁵⁸ Çaplı, Tuncel, Age., s.73.

³⁵⁹ Kabacalı, Age., ss.359-360.

³⁶⁰ Keane, Age., s.67.

³⁶¹ Demir, Age., s.18.

³⁶² Nezih Demirkent, *Medya Medya*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2000, s.21.

³⁶³ Süleyman İrvan, *Medya Kültür Siyaset*, Alp Yayınevi, Ankara 2002, ss.193-194.

³⁶⁴ Bennett, Age., s.47.

Egemen güçlerin siyasi başarıları ya da işadamlarının başarılı girişim öykülerinde doğrudan medya gücünün görüldüğü tipik örneklerden biri Silvio Berlusconi, diğeri ise Rupert Murdoch'tur. İtalya'da 1994'ten bu yana, 2007 hariç, bütün seçimlerden galip çıkan Silvio Berlusconi'nin başarısında; 3 analog televizyon kanalı, muhtelif dijital kanallar ve yüksek tirajlı basın organlarını içeren medya imparatorluğunun (İtalyan medya piyasasının neredeyse yarısı) payı olduğu rahatlıkla söylenebilir.³⁶⁵

Berlusconi gibi Murdoch da siyasetle ve çok farklı coğrafyalardaki siyasetçilerle kurduğu özel bağ sayesinde medya piyasasındaki yükselişi garanti altına almaktadır.³⁶⁶

Ülkemizde de buna bir örnek Cem Uzan'dır. Partisi daha üç aylıkken 3 Kasım 2002 genel seçiminde %7 oy almıştır. Bunun en büyük sebebi o zaman sahibi olduğu medya kuruluşları olan Star TV, Kral TV gibi televizyon kanalları, Süper FM, Metro FM vb. Türkiye genelinde radyo istasyonları ayrıca Star gazetesi, Telsim gibi birçok şirketi üzerinden seçim propagandası yapmasıdır.

4.5. MEDYA VE DEMOKRASİ

Tarih boyunca, insanlar hak, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları açıklamaya çalışmış ve bu kavramların ifade ettiği değerleri savunmak uğruna zorlu mücadeleler vermişlerdir. Bu kavramlara getirilen yorumlar ise kişilerin düşünce sistemi ve inançlarına göre değişiklik göstermiştir. Tüm insanlığı içerecek, evrensel bir anlayış gerçekleştirilememiştir. Ayrıca mevcut toplumsal yapı, ekonomik ve siyasi sistem de bu kavramların yorumlanış biçimini belirlemiştir.³⁶⁷

Demokrasi kavramı, ilk olarak Anadolu tarihçisi Herodot tarafından MÖ. 5. yüzyılda kullanılmıştır. Demokrasi; eski Yunancada halk anlamına gelen demos ile iktidar, egemenlik ve yönetim anlamına gelen kratos sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelen bir kavramdır.³⁶⁸ Profesyonel siyasetçilere ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şeklini, hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum yapısını³⁶⁹

³⁶⁵ Çaplı, Tuncel, Age., s.78.

³⁶⁶ Çaplı, Tuncel, Age., s.79.

³⁶⁷ Aydın, Age., s.25.

³⁶⁸ Aydın, Age., s.97.

³⁶⁹ İspir, Age., s.10.

öngörür. Halk tarafından konulan kurallara demokrasi denir. Demokrasinin temelleri eşitlik ve özgürlüktür. Açık toplumlarda demokrasi tamamen uygulanabilir.

Demokrasilerde “Dördüncü Güç” olarak nitelenen basının başlıca işlevlerinden biri, demokrasinin işleyişini denetlemektir.³⁷⁰

Bir açıklık rejimi olan demokrasilerde halkın sorunlarının bilincinde olması, yönetime doğrudan katılımı ancak devlet-yurttaş arasındaki bilgi akışının sağlanması görevini, devletle vatandaşlar arasında bir köprü vazifesi gören kitle iletişim araçları yerine getirirler.³⁷¹ Basın özgürlüğü ya da genel anlamda iletişim özgürlüğü bunu yerine getirebilir.

İletişim özgürlüğü deyimi, kitle haberleşme araçlarından radyo-televizyon ve sinemanın kitle haberleşmesinde önemli bir rol oynamaya başlamasından sonra, bu alanda bulunması gereken özgürlüğü ifade etmek amacı ile kullanılan deyimdir.³⁷² “İletişim özgürlüğü” iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni iletişim araçları, gazete, dergi, kitap gibi klasik medyanın yanında, radyo, televizyon, sinema, internet gibi topluma bilgi ve haber sunan bütün araçları kapsayan ve bireylerin haber ve bilgiye ulaşma hakkını da içeren bir anlam kazanmıştır.³⁷³

Görevi ne olursa olsun, medya çalışanın ilk görevi, insanları çevredeki dünya hakkındaki gözlemlerinden haberdar etmek için iletişim özgürlüğünü kullanmaktır.³⁷⁴ Medyanın işleyişi açısından, daha çok basın ve iletişim özgürlüğü, yurttaşlık hakları, erişim, katılım gibi nosyonlar (kavrayış) devreye girmektedir.³⁷⁵

İletişim özgürlüğü hem gönderici hem de alıcıya ait bir haktır; hem konuşmacı hem de dinleyici, hem yazar hem de okur demokratik bir devlette özgür iletişim hakkına sahiptir.³⁷⁶

Medya alanındaki yüksek maliyet ve sermayeye duyulan ihtiyaç demokratik işlevi engellemektedir. Medyada temsil sorunu daha çok sermaye sahiplerinin lehinedir. Ayrıca politikacılar ve onların iletişim danışmanlarınca geliştirilen ileri iletişim metotları medyanın içeriğine giderek daha fazla şekil vermektedir.³⁷⁷

³⁷⁰ Kabacalı, Age., s.359.

³⁷¹ Mutlu, Age., s.18.

³⁷² Korkmaz, Age., s.9.

³⁷³ Demir, Age., s.25.

³⁷⁴ Bertrand, Age., s.33.

³⁷⁵ Beybin Kejanlıoğlu, *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.148.

³⁷⁶ Çaplı, Tuncel, Age., s.109.

³⁷⁷ Bennett, Age., s.9.

Bir diktatörlük kurulduğunda, laik ya da teokratik, monarşik ya da emperyalist, askeri ya da sömürgeci, burjuva ya da proletarya bu her zaman konuşma ve basın özgürlüğünü bastırır. O halde, özgürlük bir demokrasi faktörü olarak bir işaret haline gelmiştir. Medya çalışanın hem devlet müdahalesinden, hem de mal sahibinin müdahalesinden özgür olması gerekir. Ayrıca ekonomik özgürlüğe de sahip olmalıdır.³⁷⁸

Demokratik öğretiye göre, medya bağımsızdır ve kendini, gerçeği bulmaya ve ispatlamaya adanmıştır; dolayısıyla medya, dünyada olup bitenleri yalnızca güç odaklarının istediği biçimde veremez. Medya yöneticileri haber konusundaki seçimlerinin tarafsız, mesleki ve nesnel ölçütlere dayandığını iddia ederler; onların bu iddiaları aydınlar tarafından da desteklenir.³⁷⁹

Demokrasinin tam olarak işleyebilmesi için medyanın demokratik işlevi çerçevesinde yerine getirmesi gereken bazı yükümlülükler şöyle sıralanabilir:

- Medya, siyaset ile ilgili haberlerinde ve programlarında (özellikle seçim kampanyaları döneminde) yönlendirici değil, alternatifler hakkında bilgilendirici olmalıdır.
- Seçmen desteğini arayan partilere, medyadan yararlanmak, görüşlerini açıklamak fırsatı verilmelidir.
- Tarafsızlık ve nesnellik, farklı görüş ve düşüncelere hakkaniyet ölçüleri içerisinde yer verilerek sağlanmalıdır.³⁸⁰

Siyasi partilerle vatandaşlar arasında bir aracı olan medya demokrasilerde üç farklı işlevi yerine getirir. Bunların ilki enformasyon işlevidir: medya, vatandaşları siyasalar, siyasa önerileri ve siyasaları yürürlüğe koyma ile bunlara eşlik eden diğer konular hakkında bilgilendirir. İkinci olarak medya, hükümetleri siyasal partileri halkın sorunları hakkında bilgilendirmek suretiyle ifade işlevini yerine getirir. Medyanın üçüncü işlevi olan eleştirel işlev bir öncekiyle bağlantılıdır: Medya, özellikle siyasi analiz ve arka plan bilgisi verirken; hükümet politikalarını, hükümetin bunların oluşumu sırasında takındığı tavrı ve uygulama biçimlerini eleştirir.³⁸¹

---

³⁷⁸ Bertrand, Age., s.33.

³⁷⁹ Chomsky, Herman, Peterson, Podor, Age., s.24.

³⁸⁰ Demir, Age., s.16.

³⁸¹ Çaplı, Tuncel, Age., s.104.

Medya, demokrasiye inandığı ve bu inancı ayakta tuttuğu aynı zamanda okurlarına yansıttığında güç kazanır. Medyanın amacı sadece para kazanmak olamaz. Ya da özgür olmak; özgürlük gereklidir fakat yeterli değildir. Medyanın amacı aynı zamanda tüm vatandaşlara hizmet etmektir.³⁸² Medya etiği ve mesuliyet sistemleri olmalıdır. Medya, siyasi ya da ekonomik iktidar sahiplerinin kişisel kazancı ya da kârı için değil, tüm yurttaşların kamusal yararı ve eğlencesi için kullanılmalıdır.³⁸³

Kitle iletişim araçlarının işlevleri, bireyleri eğlendirmek, bilgilendirmek ve onları toplumun kurumsal yapısıyla bütünleştirecek değerleri, inançları ve davranış biçimlerini onlara aşılmasıdır. Servetin belli kesimler elinde toplandığı ve büyük sınıfsal çıkar çatışmalarının yaşandığı bir dünyada bu işlevleri yerine getirmek sistemli propaganda gerektirir.³⁸⁴

Özgürlükçü demokratik bir düzende, devletin kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkisi, yalnızca basının özgürce çalışabilmesi için gerekli hukuk şartları ve ortamı sağlamasıyla belirlenir. Gerekirse basında çok sesliliği korumak için adil, eşitlikçi olmak ve ideolojik davranmamak şartıyla ekonomik destek de sağlayabilir. Bunun ötesinde bu yayınların içeriği konusunda baskı ve yönlendirmede bulunamaz, yayınlara herhangi bir sansür getiremez. Devlet her düşünce ve fikrin kamuoyuna serbestçe ulaşmasını sağlamakla mükelleftir.³⁸⁵

Medya endüstrilerinde devlet yardımı da, öteki sanayi dallarının yararlanmadığı vergi iadeleri, resmi ilanlar, gazete kâğıdına sağlanan sübvansiyonlar gibi çeşitli biçimler alır. Diğer yandan hükümetlerin çoğu, çok sesliliği yaşatmak adına, yalnızca piyasa güçlerine terk edilirse yaşayamayacak olan gazetelerin ayakta kalmalarını sağlayacak yardım olanaklarını kullanmakta, ya da tekeli alanlarda çoğulculuğu ve çeşitliliği sağlamak için yeni gazetelerin kurulmasında yardım yolunu benimsemektedir.³⁸⁶

---

³⁸² Bertrand, Age., s.10.

³⁸³ Keane, Age., s.24.

³⁸⁴ Chomsky, Herman, Peterson, Podor, Age., s.35.

³⁸⁵ Demir, Age., s.30.

³⁸⁶ Söylemez, Age., s.24.

4.6. AÇIK TOPLUMA GİDEN YOLDA TÜRK MEDYASI

4.6.1. Türkiye’de Medyanın İlk Dönemleri

Türkiye’de basının gelişim sürecinin ilk evrelerinde, burjuvazinin gelişimine benzer biçimde yabancı tüccarların veya yabancı hükümetler tarafından görevlendirilen kişilerin etkili olduğu görülmektedir.³⁸⁷

İlk Yahudi matbaası 1492 yılında İstanbul’da açılmıştır ve bunu diğer çeşitli kentlerdeki, özellikle Yahudilerin başlıca basım merkezi olan Selanik’teki basımevleri takip etmiştir. Yahudileri diğer dini azınlıklar izler ve İstanbul’da 1567’de bir Ermeni, 1627’de bir Rum matbaası kurulmuştur. Türkçe eserler basmak için ilk matbaa Batı’dan 287 sene sonra 1726’da Şeyhülislam’ın verdiği fetva üzerine Said Mehmet ve İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur.³⁸⁸

1720’li yıllarda Osmanlı İmparatorluğundaki ilk Türk matbaasının İbrahim Müteferrika (1674–1745) tarafından kuruluşu ile 1908 devrimi arasındaki dönemde Türk basını iki önemli olgunun belirlenimi altında gelişmiştir. Bu dönemde, bir yandan devletin reform çabaları, diğer yandan düzenden rahatsızlığı giderek artan bir aydın kitlesinin oluşumu basının gelişiminde etkili olmuştur.³⁸⁹

1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile yeni bir döneme giren Türk basını bu dönemde özgürlüğün tadını doyasıya yaşamıştır. Ancak hem demokrasi konusundaki tecrübesizlikler hem de basının sınırlayan düzenleme ve uygulamaların kalkmış olması bu alanda tam bir başıboşluk ve anarşi getirmiştir. Basın şahsi hesaplaşmaların ve intikam hırslarının aracı haline gelmiştir. Etnik unsurlar bu gazeteler vasıtasıyla ayrılıkçı fikirlerini yayma imkânı buldular.³⁹⁰

Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde İstanbul’da dört gazete çıkarılmaktadır. Bunlar İkdâm, Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazeteleridir. Bütün bu gazeteler meşrutiyeti savunan, özgürlükleri alkışlayan yazılarla doludur. Bu dönemde çıkarılan gazetelerin bir kısmı bağımsızlıklarını korumaya çalışırken, bir kısmı da her hangi bir kesimi veya partiyi desteklemeyi yeğlemiş olduğu gözlenmiştir. Bunlardan İkdâm Gazetesi önceleri İttihat ve Terakkinin propagandasını yaparken sonraları İttihatçılara karşı tavrı alan muhalefet Ahrar Partisi’nin fikirlerini savunur olmuştur.³⁹¹

³⁸⁷ Adaklı, Age., s.95.

³⁸⁸ Demir, Age., s.77.

³⁸⁹ Adaklı, Age., s.95.

³⁹⁰ Demir, Age., s.77.

³⁹¹ Korkmaz, Age., s.35.

İkinci Meşrutiyet döneminde, gazetecilik hakkında hiçbir fikri olmayan, gazete çıkarmaya yeterli sermayeleri dahi bulunmayan kimselerin gazete yayınladığı, kişisel hınçların dile getirildiği bu dönemde, basın her türlü frenden yoksundur. Her akla gelenin yazıldığı gazetelerde, paşalar, nazırlar hatta padişah aleyhinde yazılar yer almaktadır.³⁹²

Basın, II. Meşrutiyetin ilk yıllarında iktidara yön veren, denetleyen bir konumdadır. 31 Mart olayı sonrasında öldürülen gazetecilerden Ahmet Samim'in de belirttiği üzere, bu dönemde basın iktidarın hem lehinde ve hem de aleyhinde olanları yazmaya başlamış ve bunun da basın özgürlüğünün bir gereği olduğunu söylemiştir. Ancak, basının bu yaklaşımı yönetimde bulunan ittihatçıları pek fazla rahatsız ettiğinden dolayıdır ki yönetim, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte tavırlar takınmış ve istibdat dönemini hiç de aratmayacak bir niteliğe bürünmüştür.³⁹³

Türk basını ilk Türkçe gazete Takvim-i Vekayi'den itibaren bazen istibdat altında, bazen nispeten özgür bir ortamda gelişmesine devam etmiştir. Basın gelişmesine devam ettikçe de siyasi iktidarların çekindikleri bir araç olarak çeşitli sansür ve baskılarla sindirilmeye, bazen de mali yardımlarla satın alınarak susturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi sarsıntılar, basın özgürlüğünü de daima olumsuz yönde etkilemiş, hiçbir zaman basın hürriyeti istikrarlı bir çizgiye kavuşmamıştır.³⁹⁴

4.6.2. Cumhuriyet Döneminde Medya

Yasal-kurumsal düzenlemeler açısından 1980'e kadar Türkiye'de yayıncılık, kabaca üç dönemde ele alınabilir. Tecimsel radyo, devlet tekeli ve TRT tekeli. İlk dönem, 1927-1936 yıllarına karşılık gelir. Bu dönemde yayın tekeli, Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ndedir. İkinci dönem, 1936'dan 1964'e kadar süren "devlet tekeli" dönemidir.³⁹⁵ Üçüncü dönemi, 1 Mayıs 1964'te kurulan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) yayın tekeli elinde tuttuğu dönemdir.³⁹⁶

İlk önceleri gazeteler belli haberleri aktaran kuruluşlardır, daha sonraları siyaset gazetelerin temel işlevi haline gelmiştir. İktidarların savunması veya yerilmesi

³⁹² M.Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul 2005, s.306.

³⁹³ Korkmaz, Age., s.63.

³⁹⁴ Demir, Age., s.102.

³⁹⁵ Kejanlıoğlu, Age., s.170.

³⁹⁶ Kejanlıoğlu, Age., s.173.

çoğunlukla gazeteler aracılığıyla yapılmıştır. Siyasi partilerin, hatta belirgin grupların yayın organları vardır. Halkı etkilemenin en kolay yolu böyledir. Milli mücadele yıllarında Mustafa Kemal, Anadolu halkının uyarılması için yerel basından yararlanmış ve bunda da başarılı olmuştur. Daha sonraları gazeteler siyaset dolu malzemeyle çıkmaya yöneldiler, bunu fark eden işadamları veya sermaye şirketleri bütün dünyada olduğu gibi bizde de gazeteleri ele geçirmeyi hedeflediler ve bunu sağladılar.³⁹⁷

Türkiye'nin demokratik rejime geçişi kolay olmadığı gibi, demokrasinin ülkemizde sarsıntılar geçirmesi ve zaman zaman kesintiye uğraması da basını önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak ne yazık ki bugüne kadar basının kendi içinde demokrasiyi gerçekleştirme yolunda pek bir adım atmadığı gözlenmektedir.³⁹⁸

Başlangıcından bu yana Türk basını devletle ve onun daha somut ifadesi olan hükümetlerle, rejimin gereksinimleri doğrultusunda özgül bir ilişki içerisinde olmuştur.³⁹⁹ Bu da kapalı toplum yapısındaki devlet egemenliğinin basın üzerinde de sürdüğünü göstermektedir. Ancak basın çoğu zaman da kendi çıkarları doğrultusunda devlet yanında yer almıştır.

Türkiye'de demokratikleşme takvimi işlemeye başlayınca, 1925 yılında çıkarılan ve basın özgürlüğünü yok eden Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra ilk kez, siyasi iktidarın basına karşı yaklaşımı değişmiş, iktidar partisi CHP ve muhalefet partisi DP yapılacak ilk demokratik seçimlerde basının desteğine sahip olabilmek için, basınla iyi ilişkiler kurma gereğini duymuşlardır.⁴⁰⁰ Çünkü o dönemdeki en etkili kitle iletişim araçları gazeteler ve dergilerle kendi seslerini duyurmak istemişlerdir.

Çok partili sisteme geçilen 1946 yılı, ekonomi politikaları açısından da bir dönüm noktası olmuştur. 16 yıl boyunca uygulanan "korumacı" ekonomi politikaları, bu tarihten itibaren gevşetilerek ithalat serbestleştirilmiş; tarım, madencilik, altyapı yatırımları ve inşaatın öncelik kazandığı bir dış ticaret politikası izlenmeye başlamıştır.⁴⁰¹

Demokrat Parti iktidara geldiğinde hapisteki gazeteciler serbest bırakılmış, kapatılan gazeteler tekrar yayına başlamıştır. Çok partili döneme geçildiğinde basın

³⁹⁷ Demirkent, Age. , s.149.

³⁹⁸ Kabacalı, Age., s.359.

³⁹⁹ Adaklı, Age., s.97.

⁴⁰⁰ Demir, Age., s.153.

⁴⁰¹ Adaklı, Age., s.90.

tamamen iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ye bağımlı durumdadır. Radyo ve Anadolu Ajansı devlet bütçesinden aldıkları parayla yaşamaktaydılar.⁴⁰²

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti, basın özgürlüğünün sağlanmasını programına aldığından, tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından büyük destek görmüştür. Demokrat Parti verdiği bu söz doğrultusunda hazırlıklara girişmiş ve önceki dönemde başlayan çalışmalardan da faydalanarak yeni bir basın kanunu hazırlamıştır. Nihayet, 1881 sayılı Matbuat Kanununu bütün ekleriyle birlikte ortadan kaldıran Basın Kanunu 15.07.1950 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁰³

1950'de DP iktidarının başlangıcında iyi olan basın-iktidar ilişkileri, 24 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren Basın Kanunu ile pekişmiş, basın cumhuriyet tarihinin en özgür dönemini yaşamaya başlamıştır. Ancak, 1950'li yılların ortalarından itibaren ekonominin kötüye gitmeye başlamasıyla, basından iktidara yönelik eleştiriler de artmaya başlamış, eleştirilerin dozu arttıkça, hükümetin buna tahammülü azalmış ve bunu önleyecek tedbirler düşünölmeye başlanmıştır.⁴⁰⁴

4.6.3. Darbeler Döneminde Medya

Türk medyasının zaman zaman iyi, zaman zaman kötü günleri olmuştur. İşgaller ve belli aralıklarla darbeler yaşayan Türkiye, bu olumsuz olayları ekonomide, siyasette ve medyada da oluşan değişikliklerle yaşamıştır. Genellikle medyanın büyük bir kısmı darbeleri desteklemiştir. Çünkü aksi halde medya sansür, toplatma ve kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalacağını düşünmüştür. Darbeyi gerçekleştirenler medya aracı olarak o devirde ne imkân varsa onu kullanmışlardır. Darbelerin ilk gününden itibaren, radyo, televizyon, gazete vb. iletişim araçları propaganda amaçlı kullanılmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinde Demokrat Parti yanlısı gazetelerden bazısı susmuş, bazısı da hemen Milli Birlik Komitesini desteklemeye girişmiştir. Basının geri kalan kesimi de harekâtı büyük bir coşkuyla karşılamıştır.⁴⁰⁵

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Türk basınının sergilediği tutum demokrasi adına üzüntü vericidir. Daha önce iktidar yanlısı yayınlar yapan gazete ve dergiler de dâhil bütün basın, darbeyi ve darbecileri övme yarışına girmiştir. 27 Mayıs

⁴⁰² Demir, Age., s.160.

⁴⁰³ Salihpaşaoğlu, Age., s.138.

⁴⁰⁴ Demir, Age., s.160.

⁴⁰⁵ Kabacalı, Age., s.276.

1960 askeri müdahalesi, Türkiye’de yayınlanan bütün gazeteler tarafından ayakta alkışlanmıştır. Hatta 26 Mayıs 1960 tarihine kadar Demokrat Parti’ye toz kondurmayan; DP muhalifi meslektaşları cezaevlerini mesken tutarken aldıkları büyük miktardaki resmi ilanlarla rahat bir şekilde yayıncılık yapan gazeteler bile bir günde devrik iktidarın karşısına dikilmişlerdir.⁴⁰⁶ O devirdeki basının iktidarda kim varsa ona yakınlaşmak için bu şekilde davrandıkları açıktır.

12 Eylül 1980 askeri darbesinde de medya propaganda amaçlı olarak kullanılmıştır. O zamanki Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi’nin kararıyla sık sık TRT ekranlarına çıkmış ve darbenin gerekçelerini sıralayarak kamuoyunu darbenin meşruluğu konusunda ikna etmeye çalışmıştır.

Darbe öncesinde tirajı en yüksek olan gazeteler Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman’da yayınlanan haberlerde ve köşe yazılarında ülkenin içinde bulunduğu kaos sık sık büyük puntolarla okuyucuya sunulmuş ve kaosun mevcut hükümetçe sona erdirilemediği belirtilmiştir. Gazetelerde hemen her gün manşet sayfada sunulan haberlerden bazıları şöyledir:

“Anarşik olaylarda 25 kişi öldü” (27 Ağustos 1980-Milliyet), “Ocak’tan Eylül’e anarşi raporu: 8 ayda 1606 ölü. Son aylarda günde ortalama 10 kişi terör olaylarında hayatını kaybediyor” (2 Eylül 1980-Milliyet), “Demirel’in 170 günlük iktidarında 1361 kişi öldü” (12 Mayıs 1980-Cumhuriyet), “Terör eylem için pilot iller seçti” (9 Eylül 1980-Hürriyet)⁴⁰⁷

Birkaç küçük gazete hariç Türk basını 27 Mayıs’ı hoş geldin, diye karşılamıştır. 12 Mart’ta basın tipik bir şaşkınlık içindedir. Sıkıyönetimle geldiğinden kimse sesini fazla çıkaramaz. 12 Eylül’ün ilk günlerinde çoğunluk darbeyi can pazarından kurtuluş olarak görür. 28 Şubat’ı bunlardan ayıran “ateşi maşa ile tutmaktır”. Onuncu yıl marşı modası çıkmıştır. Hâkimler, savcılar, sivil toplumcular toplanıp, yürüyüşler yapıp, marş söylenmiştir. Büyük basın genellikle 28 Şubat’ın yanında olmuştur, ortamını da hazırlamıştır. Bir iki yayın organı dışında darbeye karşı çıkan olmamıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Bilgiöğüz Yayınevi, İstanbul 2006, s.109.

⁴⁰⁷ Evin Katurman, *Bia Haber Merkezi*, 10 Mart 2007, Erişim tarihi: 19 Nisan 2010, www.bianet.org/yazar/EvinKaturman.

⁴⁰⁸ Mehmet Gündem, Röportaj, *Yeni Şafak Gazetesi*, 9 Ekim 2006, s.21.

Bazı medya organları, demokrasi taraftarı görünümü yanında darbe yanlısı da olmuşlardır. Hasan Pulur “28 Şubat’ta askere kimler biat etmedi ki” derken darbelerdeki asker medya ilişkisini örneklendirir.⁴⁰⁹

28 Şubat 1997 MGK kararlarından sonraki dönemde, DYP ve Refah Partisi’nin birlikte kurduğu Refahyol hükümetinin yıkılmasında medyanın rolü belki diğer bütün etkenlerden daha önemlidir. Hükümetin yıkılmasından sonra, yeni hükümet daha yeni güvenoyu almadan, Cumhurbaşkanı’nca hükümeti kurma görevi verilen Mesut Yılmaz’ın ilk ziyaretlerinden birini medya patronu Aydın Doğan’a evine giderek yapması Türkiye’de medyanın gücünün nerelere uzandığını göstermesi açısından düşündürücü ve endişe vericidir.⁴¹⁰

Türkiye’de demokrasi karşıtı olan darbelerde Türk medyası sınıfta kalmıştır. İçlerinden çok azı hariç darbeler genelde desteklenmiş, darbeye maruz kalan siyasetçiler ise aşağılanmıştır.

4.6.4. Medyada Dönüşümün Gerçekleştiği 1980 Sonrası ve Günümüz Medyası

Umberto Eco, “seksenli yıllar önemli yıllardı” diye yazmakta ve yazısını şöyle sürdürmektedir: “Başımıza gelen çağdaş felaketlerin hemen hepsi o yıllarda doğmuş olmalı. Eğer 1970’lerden 1990’lara doğrudan geçseydik, bugün daha bilge olabilirdik...” 1980’ler önemliydi: “iletişim on yılı” veya “enformasyon on yılı” damgasını taşımasıyla önemliydi. Seksenlere böyle bir damga vurulmasının başlıca nedeni, yeni iletişim (enformasyon) teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasıdır. Bu sayede insanlar, teknik olarak birbirlerine daha fazla mesaj iletme olanaklarına kavuştular; yoksa birdenbire ‘iletişme’ye, birbirlerini anlamaya başlamadılar.⁴¹¹

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar şirketlerin medyanın yan kollarında faaliyet gösterdiğinden söz edilebilir. Yayıncılıkta TRT tekeli bu alanda yatırım yapmak isteyen birilerinin çıkmasını zaten engellemektedir. Yazılı basın da, genellikle önceki gazeteci aile büyüklerince kurulan aile şirketleri şeklinde sürdürülmüştür. Hürriyet Simaviler’in,

⁴⁰⁹ Aydın, Age., s.195.

⁴¹⁰ Demir, Age., s.217.

⁴¹¹ Tüfekçioğlu, Age., s.29.

Milliyet Karacan'ların, Cumhuriyet Nadiler'in, Tercüman da Ilıcaklar'ındır. Bu dört aile, zaten Türk basınına egemen durumdadırlar.⁴¹²

1980'lerden sonraki dönemde medya alanındaki ticarileşme ve tekelleşme konusundaki hızlı gelişmeler de klasik basın anlayışının yerine herkesin işlevleri ve sınırları konusunda anlaşabildiği bir yeni medya anlayışının oluşmasını engellemiştir.⁴¹³

Son 25 yıl içinde Türkiye'de iletişim dünyası çok önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm bazı açılardan diğer ülkelerdekilere benzemekle birlikte kendine özgü özellikler de taşıyor. Türkiye 1980'den bu yana çok canlı bir iletişim laboratuvarı halindedir: Bu çeyrek yüzyıllık süreç basın-yayın, gazetecilik ve iletişim kuramı konularıyla ilgilenenler için çok önemli dersler içeriyor. 1980'li yıllara girildiğinde iletişim göstergeleri açısından Türkiye tipik bir azgelişmiş ülke görünümündedir. Yurttaşların kitle iletişim araçlarıyla bağlantıları, gelişmiş ülkelere kıyasla, ender ve zayıf durumdadır. Tüm ülke tarafından seyredilebilen tek bir televizyon kanalı vardır: Kısa özerklik dönemi dışında hep devletin kontrolü altında tutulan ve siyah/beyaz yayın yapan TRT kanalı.⁴¹⁴ O zaman Türkiye'de yasal yayın 1964'te kurulan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'na (TRT) aittir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda batı ülkeleriyle hemen hemen aynı anda başlayan ve yapısal dönüşümü amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, kitle iletişim araçları üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir.⁴¹⁵ Türkiye'de sermaye piyasasının artması, medyanın ticarileşmesine sebep olmuştur.

1980'li yıllara kadar basının gelişimini belirleyicilikte siyasi ve sosyal faktörler ön planda yer alırken, 1980'den sonra belirleyicilikte önceliği ekonomik unsurlar almıştır. Basının içeriği ve toplumsal rolü üzerinde ekonomik bağımlılıkları önemli ölçüde rol oynamıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda Türkiye, radyo ve televizyon alanında çok hızlı bir liberalleşme dönemine girmiştir. Türkiye'de medya yazılı basını, radyosu ve televizyonu ile kendisini çok çekişmeli bir rekabet ortamının içinde buluvermiştir. Oysaki toplumsal ve ekonomik liberalleşme süreci bu kadar hızlı bir gelişme gösterememiştir.⁴¹⁶

---

⁴¹² Demir, Age., s.175.

⁴¹³ Akbulut, Balkaş, Age., s.75.

⁴¹⁴ Haluk Şahin, *İletişimde Karavanadan Kafeteryaya*, Dünya Kitapları, İstanbul 2004, s.7.

⁴¹⁵ Söylemez, Age., s.96.

⁴¹⁶ Demir, Age., s.187.

Bazı yazarlar, Türkiye’de de 1980 sonrası dönüşümün önemli köşe taşları arasında “yeni elitleri” ve bunlar içinde de özel bir alt grup olarak “medya elitlerini” saymaktadır. Toplumsal iletişim süreçlerinin dolayımında, bir yandan işlerinin bir parçası olarak gündem belirleme ve hükümetle ilişkiler, diğer yandan yaşam tarzları ve bunların sunuluş biçimleri bağlamında öne çıkan medya yöneticilerinin genel toplumsal bağlamdan, yani sınıf ilişkilerinden soyutlanarak “elitler/seçkinler” biçiminde kodlanması, günümüzde medya profesyonellerine ilişkin hâkim eğilimlerdenir.⁴¹⁷

Türkiye’de özel radyo-televizyon yayıncılığının tarihinde önemli girişim, 1989’da Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal’ın Cem Uzan’la birlikte kurdukları Magic Box şirketine bağlı Star 1 adlı televizyon kanalının 1990 yılında Federal Almanya’dan Türkiye’ye yayına başlamasıdır. Büyük ölçüde iktidar partisinin desteğiyle anayasaya ve TRT tekeline rağmen yayına başlayan ve bütün Türkiye çapında seyredilebilir duruma gelen Star 1’i, diğerleri önce Teleon, daha sonra Show TV, Kanal 6, HBB, ATV, TGRT, Flash TV ve Kanal D izlemişlerdir.⁴¹⁸ Bundan sonra özel televizyon ve radyo kanalları daha da artmıştır. Günümüzde ulusal ve yerel düzeyde yüzlerce kanal vardır. Ama dikkati çeken unsur bu kanalların çoğunun tek elde toplanması, TV kanalı yanında radyo, gazete, dergi gibi medya kuruluşlarına sahip olmalarıdır. Bunun güzel yanı her kesimin az ya da çok kendine ait kanalının olmasıdır. Bu medyada çeşitliliği ve her kesime uygun programların yapılması gösterir. Olumsuz yanı ise bu medya kuruluşlarının tek elde toplanarak sadece belli düşünceleri aktarmalarıdır.

Basın ve yayın organlarında temel ve istikrarlı bir yayın çizgisinin belirlendiğini söylemek güçtür. Bugün medyanın çeşitli güç odaklarından gelen birtakım etkiler ve baskılar altında kaldığı, ayrıca olmaması gereken çıkar ilişkileri içinde bulunduğu ve bunların sonucunun yayınlara yansıdığı kamuoyunca gözlemlenmektedir. Bu durumda gerçek anlamda bir editöryal bağımsızlıktan söz etmek zordur.⁴¹⁹

Tek yönlü yayıncılığın kitlelerin kanaat oluşumundaki önemi büyüktür. Gazeteler, dev medya kuruluşları bir gecede el değiştirebiliyor. Doğan Grubu; onlarca gazete, radyo, dergiden oluşan inanılmaz medya kitlesi ile tek bir sermaye grubu olunca medya tekelleşmesinden bahsedilmeye başlanmıştır. Kartel terimi yerine monopol-tek

⁴¹⁷ Adaklı, Age., s.79.

⁴¹⁸ Demir, Age., s.190-191.

⁴¹⁹ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, *Yazılı Açıklama*, 7 Kasım 2000.

terimi de kullanılmaktadır.⁴²⁰ Mehmet Barlas “Karteli oluşturan gazeteleri dikkatlice izleyin. Eğer şifreyi çözemezseniz Türkiye’de olup bitenleri anlamanız mümkün değildir.”⁴²¹ Halkın doğru ve objektif haber almasının önemi dev medya için anlam ifade etmemektedir.

Günümüzde gazetelerin çoğunun büyük ölçekli birer basın işletmesi niteliğinde buldukları bir gerçektir. Ayrıca basında tekelleşme eğilimleri de giderek güçlenmektedir. Bu yapıdaki bir basında, çalışanların demokratik yöntemlerle yönetime katılması kolay değildir.⁴²²

Türkiye’de de gerek hükümetler, gerekse diğer iktidar temsilcileri sıklıkla habercileri milli ekonomiyi ya da belirli bir sektörü zarara uğratabilecek haberlerden kaçınmaları konusunda uyarırlar. Bu uyarılara bir biçimde uymayan gazetecilerin karşı karşıya kalacakları en basit yaptırımlardan biri işten çıkarılmak, daha beteri ise, kartel benzeri eğilimler de taşıyan medya piyasasında bütün güvenilirliğini yitirmek, başka iş bulamamak ve yavaşça unutulmaktır.⁴²³

Ayrıca bazı askeri yetkililer, yıllardır medyayı ikiye bölmüştür: Kışlaya girmesi yasaklanan gazeteler, alınması tavsiye edilen gazeteler. Gazetecilerde ikiye ayrılır: Akrediteli yani mahsurlu olmayanlar, olanlar ayrımı. Bu nedenle asker mahreçli tüm haberler sürekli kartel medyası tarafından verilmiştir.⁴²⁴

Türkiye’de 1980’ler itibariyle meydana gelen dönüşümle birlikte özel sektörü egemenliğini değerlendirmeye çalıştık. Buna karşılık Türkiye’de çok sayıda televizyon kanalının açılmasıyla birlikte son zamanlarda devlet televizyonu olan TRT Kurumu da birçok yeni kanal açmakla hem Türkiye’ye hem dünyaya açılmaktadır. Eski imajını bırakarak rekabet ortamında “ben de varım” diyen kurum, TRT Çocuk, TRT Şeş, TRT Müzik, TRT Avaz gibi farklı kesimlere de hitap eden yayınlarıyla çok sesliliği gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Alternatif medya kuruluşları, medyada tekelleşmeyi engelleyen en önemli etkenlerden biridir. Baskın medya yapısının dışında konumlanmış olan, yayınlarında farklı seslere yer veren kuruluşlar olan bu medyalar, egemen medyanın

⁴²⁰ Aydın, Age., s.234.

⁴²¹ Aydın, Age., s.209.

⁴²² Kabacalı, Age., s.356.

⁴²³ Çaplı, Tuncel, Age., s.79.

⁴²⁴ Aydın, Age., s.197.

söyleyemediklerini gündeme getirirler. İnternet gazeteciliği ve yerel medyanın gelişimi buna örnek gösterilebilir.

4.7. TÜRKİYE'DE VE TÜRK MEDYASINDA AÇIK TOPLUM KAVRAMI

Türkiye-AB ilişkilerinde özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren öne çıkartılmakta olan ideal, açık toplum idealidir. AB'nin açık toplum idealini, en genel ifadeyle, siyasi olarak liberal demokrasi, iktisadi olarak devlet müdahalesiz ve toplumsal olarak postmodernizm ideolojilerinin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Türkiye, 50 yıldır Avrupa'nın ortağı olma mücadelesi vermektedir. Bu mücadelenin son 15 yılını ise, 50 yıllık zaman diliminde, Türkiye açısından yaşanmış en zor yıllar olarak nitelendirmek mümkündür. Bu 15 yıl, Türkiye'nin açık toplum idealine ulaşma gayreti gösterdiği zaman dilimine denk düşmektedir. Dolayısıyla, Türkiye açısından son 15 yılın, öncesindeki 35 yıldan farklı anlamlar ifade ettiği düşünülmektedir. Çünkü son 15 yıl, Türkiye'nin 1950'li yıllardan itibaren tecrübe etmeye başladığı demokratikleşme, kapitalistleşme ve modernleşme süreçlerinin sonuçlarının ve siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunların çıplak bir şekilde ortaya çıktığı yıllardır.

Genellikle AB açık toplum ideali, gerçekte yaklaşılabilecek ama asla ulaşılmayacak bir ideal olarak sunulmaktadır. Bu sunuş biçimi, her toplumun kusurlu toplum olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bir başka deyişle; siyasi, iktisadi ve toplumsal sistemde, denge noktasına ulaşmak zor olacaktır. Ancak ülkelerin, denge noktasına ulaşma gayreti gösterdikleri oranda, daha az kusurlu hale gelecekleri öngörülmektedir. Bu bağlamda, hedef, kusursuz ülke olmak değil, en az kusurlu olmak olarak belirmektedir.⁴²⁵

İhsan Dağı Zaman Gazetesi'ndeki köşesinde açık toplum ve Türkiye hakkında şöyle demektedir: "Türkiye adeta dışa doğru patlıyor. İhracatı 150 milyar bulan, artık dışarıya yatırımlar yapan, borç veren, kalkınmakta olan ülkelere yardım gönderen bir ülke, Türkiye var... Böyle bir ülke dünyadan korkan, içe kapanmacı, otoriter, bürokratik bir anlayışla yönetilebilir mi? Hayır, tabii ki... Dünya ile arasındaki bariyerleri yıkan bir Türkiye'de açık toplum, demokratik siyaset ve piyasa ekonomisi güçleniyor, geri döndürülemez hale geliyor. Dış politikada en ufak bir kriz çıktığında 'aman çok açıldık'

⁴²⁵ Diren Çakmak, "AB'nin Açık Toplum İdealine Karşı Direnme Hakkı: 1982 Anayasasının İktisadi Hükümleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 9, 2010, ss.21-22.

diyenler fena yanılıyor. Yapacak bir şey yok; Türkiye açılmak, uzanmak zorunda dışarıya. Çünkü ‘aktif dış politika’ sadece siyasal bir tercihin sonucu değil. Gerisinde ekonomik ve toplumsal dinamikler var. Bölge ülkelerinin dış ticarete aldığı pay birkaç kat artarken bu ülkelerle siyasi bağlarınızın gelişmemesi söz konusu olamaz... Ticaret ve yatırımlarınızın ciddi boyutlara ulaştığı bir ülkede bir kriz çıktığında buna duyarsız, ilgisiz kalamazsınız. Gürcistan krizi, Irak’ın geleceği, İran’la ilişkiler, Yunanistan’ın ekonomisi... Bunların hepsi sizi de etkileyen gelişmeler. Peki Türk basını ‘dünyaya açılımın neresinde?’ Dış haberleri ya dünya ajanslarının ‘özet’lerinden ibaret veya dış siyasi magazinden; kim kiminle kaç dakika görüştü, ne yiyip ne içtiler! Unutulmaması gereken husus şu; dünyada olup bitenleri anlamadan Türkiye politikasını, ekonomisini ve toplumunu anlamak adeta imkânsız. Toplum, siyaset ve iş çevreleri önemli ölçüde ‘içeri kapanma’ kısılcısından kurtuldular. Bu çevreleri eleştiride mangalda kül bırakmayan basın ise bazı istisnalar dışında hâlâ ‘dışa kapalı’. Dış haberciliğe ‘dış kapının dış mandalı’ muamelesi yapıldıkça basın toplumun, ekonominin ve siyasetin gerisinde kalacak dünyayı doğru anlamakta...”⁴²⁶

Türkiye’de son yıllarda açık toplum olma yolunda adımlar atılmaktadır. Sivil bir anayasa, devlet kontrolünü en aza indirmek, şeffaf politikalar ve bunları gerçekleştirebilmek için en önemli şey ekonomiyi güçlendirmek bu yoldaki adımlardan bazılarıdır. Bunun için Türkiye’de medya kuruluşlarına çok önemli görevler düşmektedir. Çünkü kitle iletişim araçları sayesinde tüm haberler yurt ve dünya çapında yayınlanma olanağına sahiptir. Bu yüzden medyanın üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirerek açık toplumlara özgü olan doğru, tarafsız, şeffaf haberler vererek insanları bilgilendirmesi gerekir. Tabii ki bunu yaparken medyanın özgür olması gerekmektedir. Bu konuda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan şöyle demiştir: “Özgür medya olmadan açık toplum ve işleyen bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Medyadan tam bir sorumluluk bilinci içinde hareket etmesini beklemek hepimizin hakkıdır.”⁴²⁷

Günümüzde Türkiye’de gerçekleştirilen “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” kapsamında yürütülen demokratikleşme çalışmalarıyla ilgili olarak Ekim 2009’da

⁴²⁶ İhsan Dağı, “Dışa Açılan Türkiye’de Basın Nerede?” *Zaman Gazetesi*, 18 Haziran 2010, s.21.

⁴²⁷ “Ermeni Gazeteciden Provokasyon Girişimi”, 11 Nisan 2006, Erişim tarihi: 12 Haziran 2010, www.wardom.org.ermeni-gazeteciden-provokasyon-girisimi.

Diyarbakır'a giden İçişleri Bakanı Beşir Atalay “demokratik açılım” çalışmalarında “iki özel ana hedef” bulunduğunu bildirerek şöyle konuşmuştur:

“Türkiye’de terör bitsin, terör endişesi ve korkusu kalmasın. Bunun için atılacak adımları atıyoruz. Bunun pek çok boyutu var. Diplomatik ve bölge ülkeleriyle görüşmeler var. Dış seyahatler ve toplantılar var. Hepsiyle yoğun irtibatlarımız var. Bunun içinde Kuzey Irak da dâhil.

İçeride ise demokrasi şemsiyesinin genişlemesi... Türkiye daha açık bir toplum oldu. Türkiye herkesin daha özgür, insan haklarının giderek genişlediği bir ülke oldu.”⁴²⁸

Bu sözlere karşılık Hilmi Yavuz köşesinde şöyle demiştir: “İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın, AK Parti hükümetinin “Demokratik Açılım”ını sivil toplum örgütleriyle görüşmek üzere gittiği Diyarbakır’da yaptığı konuşmanın, bence en kayda değer sözleri, Türkiye’nin bir “Açık Toplum” olma konumuna geldiğine ilişkindi. Gazeteler, maalesef, Atalay’ın bu sözlerini aktarmak yerine, “Demokratik Açılım”a, Diyarbakır esnafının kepenkleri kapatarak cevap verdiğini bildirmeyi tercih ettiler. Hâlbuki “Açık Toplum” kavramının Türkiye bağlamında yetkili bir hükümet mensubu tarafından telaffuz edilmesinin büyük anlamı vardır ve bu bize, “Demokratik Açılım”ın, özelde sadece Kürt meselesi ile ilgili olmadığını, Türkiye’yi çok daha genel anlamda “Açık Toplum” olmaya taşıyacak büyük ve kuşatıcı bir proje olduğunu göstermektedir.”⁴²⁹

Yine İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın 15 Ocak 2010 tarihli konuşmasında bakan, Türkiye’nin açık bir toplum olduğunu ve her şeyin konuşulduğunu ifade ederek, “Türkiye güçlenerek yoluna devam edecek. Yeter ki bu özelliğini takviye edelim. Karanlık odalar kalmasın, karanlıklarda bir şeyler kalmasın.” Türkiye açık bir toplum olma yolundadır fakat buna siyasiler, ekonomik gücü elinde bulunduranlar, medya kuruluşları ve ülke vatandaşlarının büyük katkısı olmaktadır.

Abdullah Gül, cumhurbaşkanı seçildikten sonra yaptığı konuşmada açık toplum hakkında şöyle demiştir: “Ülkelerin gelişmesi ve insanların mutluluğu için asgari şart, açık bir topluma dönüşmektir. Anayasamızda yer alan, fikir ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, insanlarımızın onurlu bir hayat sürdürebilmelerinin de teminatıdır.

⁴²⁸ “Atalay Kapalı Kepenklerle Karşılaştı” *Hürriyet Gazetesi*, 9 Ekim 2009, Erişim tarihi: 12 Haziran 2010, www.hurriyet.com.tr/gundem.

⁴²⁹ Hilmi Yavuz, *Demokratik Açılım ve Açık Toplum*, *Zaman Gazetesi*, 11 Ekim 2009, s.24.

Şiddeti beslemeyen her türlü fikrin serbestçe ve korkusuzca ifade edilebildiği bir açık toplum olma hedefinden asla sapmamalıyız.”⁴³⁰

---

⁴³⁰ “Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı seçildikten sonra yaptığı konuşma”, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2010, <http://tr.wikisource.org/wiki/Abdullah.G>.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİNEMASINDA AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM ELEŞTİRİSİ

5.1. MİMESİS KAVRAMI VE SANAT

Toplumsal ve siyasal olanı merkezine alan bütün sanat kuramlarının temelinde, “mimesis” kavramı yatar. Mimesis geleneği, sanatı bilime yaklaştırır, çünkü “gerçeği” gözlemlemek ve yeniden üretmekle ilgilenir. Mimesis savunucularına göre, ne kadar soyut, fantastik ya da saçma olursa olsun, bir sanat eserini ortaya çıkaran unsurlar, sanat sosyoloğu Arnold Hauser’in de belirttiği gibi, doğaüstü, aşkın idealar evreninden değil, deneyimler dünyasından doğar.⁴³¹

Mimesis kavramı karşımıza ilk olarak, Aristoteles’in *Poetika* isimli eserinde çıkar. Aristoteles, mimesisi hem taklit hem de yansıtma anlamında kullanır. Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde mimesis kavramından hareket eder ve sanat teorisini bu kavramın etrafında şekillendirir. Aristoteles için, mimesis yalnızca sanatın özünü oluşturan bir etkinlik değil, aynı zamanda insana özgü olan bir içgüdüdür. Yani mimesisin psikolojik bir temeli vardır. Aristoteles'e göre, o mimesis insanın ana özelliği ve insana ait temel bir içgüdüdür. İnsanın meydana getirdiği her şeyin ve tüm insan bilgisinin temelinde, o mimesis vardır.⁴³² Gerçeğin taklidi bütün sanat dallarında değişik şekillerde ortaya çıkabilir, ancak en yüksek noktaya “tragedyada” ulaşır.⁴³³

Aristoteles’e göre sanat, en iyi bir mimesis tipi, gerçekliğin sonuçta araca bağımlı olan taklidi ve bir tarz (ortamdan yararlanma yolu) olarak tanımlanmaktadır. O halde daha fazla taklide dayalı sanat, daha az soyut olmalıdır. Ancak hiçbir durumda sanat gerçekliği tam olarak yeniden üretme kapasitesine sahip değildir.⁴³⁴

Mimetik sanat anlayışında sanat eserinin toplumsal bir faydası vardır. Ayrıca tarihsel olarak insanoğlunun sanat yapma ihtiyacı duymasının da çeşitli toplumsal faydacı sebepleri vardır. Hauser’e göre, paleolitik insan, hayvanları avlamak, yakalamak ya da öldürmek için resmetmiştir. Çocukların yaptığı resimler de, çizilen kişiye ya da nesneye karşı duyulan sevgi ve nefret duygularını açığa vurarak bir tür iktidar sağlama

⁴³¹ Aslı Daldal, *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik*, Homer Kitabevi, İstanbul 2005, s.16.

⁴³² Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1978, ss.35-45.

⁴³³ Daldal, *Age.*, s.16.

⁴³⁴ James Monaco, *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı*, (Çev. Ertan Yılmaz), Oğlak Yay., İstanbul 2009, s.32.

amacı taşır. Sanat, çok nadir olarak, yaşamsal deneyimlere karşı tamamen ilgisiz kalabilir.⁴³⁵

Mimesisi insana özgü bir nitelik olarak belirleyen Aristoteles, onu sanat ile ilgili düşüncelerinin temeline koymuştur. Aristoteles'e göre her bilgi ve her sanat bir mimesis'tir. Mimesis, sanatlarda belli bir şekilde gerçekleşir. Sanatçı belli araçları kullanarak objeleri taklit eder. Taklidin sanatın etik yönünü belirleyen, taklit objesi olan insanın ahlaki özelliğidir. Taklit objesi yapılan insan iyi ise taklit de iyi, yani ahlaki olacaktır. Aristoteles taklitçiyi de yöneldiği taklit objesi bakımından ahlaki olarak inceler.⁴³⁶ Yedinci sanat dalı olan sinema da mimesisten etkilenmektedir. Çünkü sinemada da yaşamsal deneyimlere yer verildiğinden dolayı toplumsal fayda ön plana çıkmaktadır.

5.2. BİR SANAT OLARAK SİNEMA

Başlangıçta, sanatı üretmenin tek yolu “gerçek (şimdiki) zaman”dır. Şarkıcı şarkı söyler, öykücü öykü anlatır, aktörler dramayı oynar. Çizimin ve (resim yazıdan geçerek) yazının tarih öncesindeki gelişimi, iletişim sistemlerinde önemli bir sıçramaya işaret eder. Artık görüntüler saklanabilir, öyküler korunabilir, sonra da aynen hatırlanabilir. Sanatların yedi bin yıllık tarihi, aslında bu iki temsile dayalı –çizimsel ve yazınsal- iletişim aracının tarihidir.

Derece açısından olduğu kadar tür açısından da temsile dayalı iletişim araçlarından farklı olan kaydetme ya da kayıt yapma özelliğine sahip iletişim araçlarının (recording media) gelişimi, tarihsel açıdan yedi bin yıl öncesindeki yazının keşfi kadar önemlidir. Fotoğraf, film ve ses kaydı tarihsel perspektifimizi çarpıcı bir biçimde değiştirmiştir.⁴³⁷

Sinema (cinema) sözcüğü, sinematografi (cinematographie) sözcüğünden kısaltılmıştır. Lumiere Kardeşler kendi buluşları olan aygıtı sinematograf (cinematographe) adını vermişlerdir. Yunanca “kinema, -atos = devinim (hareket)” ile “graphein = yazmak” sözcüklerinden türetilen sinematograf, “devinimi yazma, saptama” anlamına gelmektedir. Yalnız Lumiere Kardeşler değil, sinemanın buluşlar çağında çeşitli alıcıları (kamaraları) yapanlar da bunlara hep “devinim”, “canlılık”,

⁴³⁵ Daldal, Age., s.18.

⁴³⁶ Aristoteles, *Poetika*, s.45-65.

⁴³⁷ Monaco, Age., s.30.

“yaşam” kavramlarıyla ilgili adlar vermişlerdir. Çünkü yeni buluşun en belirgin özelliği, devinimi, yaşamı olduğu gibi yansıtabilmesidir.⁴³⁸

Ressam ve yontucunun devinime ulaşmaya çalışmaları ama bunu bir türlü gerçekleştirememeleri yazarların, ozanların dikkatini çekmiştir. 15. yüzyılın ünlü devlet adamı, ozan, şair ve dircisi Ali Şîr Nevâî (1440-1501) bu durumu şöyle dile getirir: “Ey ressam, turalım ki o selviyi (selvi boylu güzeli) resimleyeceksin / Yürüyüşündeki edaya gelince ne yapacaksın?”⁴³⁹

Sinema sözcüğü, zamanla, filmlerin gösterildiği yapı, yer; sinema çalışmalarının tümü; sinema işleyimi (endüstrisi) kavramlarını kapsayacak biçimde anlam genişlemelerine uğramışsa da, bizi burada ilgilendiren ilk ve temel kavram “devinimi yazma, saptama”dır. Bu anlamda sinema, herhangi bir devinimi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini saptamayı, sonra da gösterici yardımıyla bu resimleri karanlık bir salonda görüntülük üzerine yansıtarak devinimi yeniden oluşturmayı anlatır.⁴⁴⁰

Filmsel göstergenin gerçekle ilişkisi hem vardır, hem de yoktur. Gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur, çünkü filmsel görüntü devingen bir renk ve ışık huzmesidir. Gerçekle ilişkisini sağlayan ve seyircide bir gerçeklik izlenimi bırakan da üçüncü boyut ya da perspektifi sağlayan, bir tür rölyef oluşturan devinimdir. Yaşamı olduğu gibi ya da yeniden biçimlendirilmiş ya da dönüştürülmüş halde aktaran şey devinimdir. Sinematografik inandırmanın en önemli koşulu devinimdir. Doğal olarak görüntüden sonraki en önemli koşul budur.⁴⁴¹

Sinema görüntülüğe yalnız devinimli resimleri yansıtmakla kalmaz, bunlarla ilgili sesleri de verebilir, öyleyse sinema görüntülükte karşımıza hem resme hem sese dayanan bir görsel-işitsel imler (işaretler) dizgesi olarak çıkar. Bu özelliğinden dolayı sinema çok yönlü bir araçtır. Sinema bir iletişim aracıdır. Sinema bir anlatım aracıdır. Sinema bir sanattır.⁴⁴²

Sinemanın en önemli özelliği bir “sanat” oluşudur. Yaşamın gerçeklerini, kendi gereçleriyle yeniden kurgulayarak, çarpıcı bir biçimde dile getiren; yaşamdaki anlamı,

⁴³⁸ Nijat Özön, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.4.

⁴³⁹ Özön, Age., s.5.

⁴⁴⁰ Özön, Age., s.4.

⁴⁴¹ Oğuz Adanır, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, Alfa, İstanbul 2003, s.53.

⁴⁴² Özön, Age., 7.

güzellikleri duyumsatan; kötülük, çirkinlik ve çarpıklıkları sezdirenen bir sanat oluşudur.⁴⁴³

Sinema hiç kuşkusuz “gerçeğe benzerlik” ve “analoji” üstüne kurulabilen bir sanattır. “Gerçeğe benzerlik” ise “gerçek olan” değildir. Filmsel görüntü ancak bir gönderenden yola çıkmış bir gösteren olabilir, yoksa gerçeğin kendisi değildir.⁴⁴⁴

Sinemada çoğu kez bir roman, bir öykü ya da gerçek bir olaydan yola çıkılarak bir film üretilir. Bunlar yaşam ve olaylar üstünde yoğunlaşmış duygu ve düşüncelerin dil düzeyinde en ekonomik şekilde ve çoğu kez estetik kurallara boyun eğilerek üretilmiş biçimleridir.⁴⁴⁵ Sinemanın anlatı potansiyeli öylesinedir ki, en güçlü bağına resim, hatta tiyatroyla değil romanla kurmuştur. Bir romanda basılı olarak anlatılabilenlerin tümü sinemada da aşağı yukarı anlatılabilir ya da görüntülenebilir. Popüler romanlar yıllardır ticari sinema için büyük bir malzeme deposu olmuştur. Film daha kısa süreli bir anlatımla sınırlı olmasına rağmen, yine de doğasında romanın sahip olmadığı resimsel kaynaklara sahiptir. Yazıya aktarılamayan şeyler görüntüyle verilebilir.⁴⁴⁶ Bir roman yazı tarafından anlatılarak okuyucuya ulaştırılır. Bir film ise yönetmeni tarafından çekilerek izleyicilere ulaştırılır.

Yüz yılı aşkındır insanın kullanımında olan sinema, birçok aşama geçirmiştir. Görüntüye ses ve renk eklenmiş, anlatılan konular çeşitlenmiştir. Değişik amaçlarla kullanılmıştır. Kitleleri peşinden sürükleyen bir endüstri haline gelmiştir.⁴⁴⁷

5.3. SİNEMA VE TOPLUM

Bir film kapı gibidir: Onu geçip başka bir âleme dalmanız için yapılmıştır. O kapıyı aşılıp o âleme dalmak sizin işinizdir. Gerçekten iyi bir film, etkisini o iki saatin sonrasında da sürdürecektir, sizi etkileyecek, sizi düşündürecek, kişiliğinizi alıp yoğuracak ve yeni özellikler katacaktır.⁴⁴⁸

Yedinci sanat adı da verilen sinema, sanat olmanın yanı sıra, teknolojinin bir ürünü, diğer yandan bir kitle iletişim aracıdır.⁴⁴⁹ Sinema, kayıtlar ve bantlar birer

⁴⁴³ Esen, Age., ss.6-7.

⁴⁴⁴ Adanır, Age., s.154.

⁴⁴⁵ Adanır, Age., s.55.

⁴⁴⁶ Monaco, Age., ss.47-48.

⁴⁴⁷ Süleyman Murat Dinçer, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Doruk Yay., Ankara 1996, s.25.

⁴⁴⁸ Atilla Dorsay, *Düşen Yapraklar Geçen Yıllar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s.16.

⁴⁴⁹ Esen, Age., s.1.

medyadır, yani iletişim araçları ya da kanallarındırlar.⁴⁵⁰ Bu özelliğiyle kitleleri peşinden sürükleyebilecek etkileme özelliğine sahiptir. Çünkü sinemada yapılan şeyler, toplum tarafından yıllarca tekrar tekrar izlenebilir. Seyirciler başka bir hayatın içine dalar, oradakilerle özdeşleşir.

Sinema hiç kuşkusuz örnek bir gösterge sistemidir. Bir film şeridi üstündeki hareketli görüntüler belli bir çekim sistemi içinde gerçekleştirilmiş, seslendirilmiş ve müziklendirilmiştir. Sinemanın işleviyse hiç kuşkusuz toplumsal-kültürelidir. Belki de yüzyılın, toplumsalın içine yerleşmiş en önemli sanattır.

Sinema, genelinde psikolojik ya da simgesel bir anlam taşıyıcı ve aktarıcısıdır. Ancak sözcükler gibi bu işi bir dayanak aracılığıyla yapabilmektedir. Dilin dayanağı sözcükler ve yazı, sinemanınkiyse film şeridi ve imgelerdir. Dildeki sözcüklerin kısıtlı anlamlarına karşılık imgelerin sınırsız anlamı olabilmektedir.⁴⁵¹

Bugün artık sinema tüm sanatları içinde toplayan bir sanat dalı, geniş kitlelere seslenen bir kitle iletişim aracı, insanlara büyük paralar kazandıran bir ticaret metaı, kullandığı teknik araç-gereç ve çalıştırdığı insanlarla gelişmiş bir endüstri durumundadır. Aynı zamanda, ideolojik propaganda için sihirli, çok etkili bir silahtır.

Bir propaganda aracı olarak sinemayı en etkili biçimde kullanan kişi, II. Dünya Savaşı sırasında Alman halkını kitleler halinde peşinden sürükleyen Adolph Hitler'dir. 1917 Ekim Devrimi sırasında ve sonrasında Sovyet yönetimi de sinemadan oldukça çok yararlanmışır. Amerikan sinemasının ideolojik propagandası ise günümüzde tüm dünya toplumları üzerinde oldukça yoğun biçimde etkisini sürdürmektedir.⁴⁵²

Temel anlambilimsel araştırma tiplerini üçe ayırabilmek mümkündür: Psikolojik, dilbilimsel ve mantıksal. Bu disiplinlerin dil konusunda sordukları soruları sinemaya uyarladığımızda, şu türden sorularla karşılaşmaktayız. Dünyada neden film çevriliyor ve insanlar neden bu filmlere gidiyorlar? Seyirciyle yönetmenin karşılaştıkları yer neresidir? Karşılıklı iletişimi sağlayan olgular nelerdir? Böyle bir iletişim söz konusu mudur? Çünkü sinema temelinde tek yönlü bir dışavurum ve iletim aracıdır. Öyleyse sinema seyircisi karşılıklı iletişimden değil, kendisine bir şeyler iletilmesinden hoşlanmaktadır. Bu iletenleri algımlarken düşlediği, hipnotize olduğu, bir özdeşleşme sürecini yaşadığı ve sonuçta "catharsis" olayının gerçekleşmesini sağlayan film ya da

⁴⁵⁰ Monaco, Age., s.65.

⁴⁵¹ Adanır, Age., s.52-53.

⁴⁵² Esen, Age., ss.4-5.

öyküden hoşlanıp, zevk aldığı ve bu zevki yukarıdaki duyguları yeniden yaşayabilmek için tekrar tekrar film seyrettiği bilinmektedir.⁴⁵³

Sinemanın en önemli özelliklerinden biri anlatı yapısıdır. Sinemada anlatı, yaşamı, ilişkileri, insanı, aşkı vb. anlama ve açıklamanın yollarından biridir. Filmlerin dünyayı nasıl temsil ettiği sorusunun yanıtlarını “anlatı” üzerinde durup, bunu toplumsal yaşamla birlikte irdeleyerek açıklayabiliriz.⁴⁵⁴

Sinema halkın eğitimi açısından genel kültürü artırıcı bir araçtır. Bir ülkenin siyasal, ekonomik, kültürel yaşamını topluma aksettirir. Bir ülkede meydana gelen iç ve dış göçler, işçi sorunları, aile sorunları, sınıfsal eşitsizlik, ekonomik problemler gibi birçok konuyu ele alır. Böylelikle fikir ve kanaatlerin yayılmasında öncü olur.

5.4. SİNEMA TARİHİ

Sinema, 1895'te Lumiere Kardeşler'in Paris'teki ilk gösterileri ile insanlığın hizmetine sunulmuştur. Önceleri yalnız teknik bir buluş ve hareketleri kaydedici bir araç olarak ortaya çıkmasına rağmen, çok kısa bir süre içinde kitleleri peşinden sürükler duruma gelmiştir.⁴⁵⁵

1896 ile 1912 yılları arasında sinema tam anlamıyla ekonomik değere sahip bir sanat olma yönünde evrim geçirmiştir. Bu dönemin sonu, uzun metrajlı filmin ortaya çıkışıdır. 1913'ten 1927'ye kadar olan dönem sessiz sinema dönemini içerir. 1928–1932 arasında dünya sineması geçiş dönemindedir. Bu dönem bizim için estetik açıdan ilginç değilse de, sinema bu dönemde ekonomik ve teknolojik açıdan önemli bir aşama olarak ortaya çıkar.⁴⁵⁶

1950'li yıllardan önce sinema, genelde bir eğlence aracı, bir gösteridir. Sessiz sinema döneminden beri sahip olduğu anlatım yeteneği ve estetik düzey ancak bu yıllardan sonra evrensel bir gerçekliğe sahip olmuştur. Bu yıllardan itibaren sinema yeniden keşfedilmeye başlanmıştır.⁴⁵⁷

1980, dünya sinema tarihinde “Yeni Dalga” döneminin sonunu ve postmodern sinema diyebileceğimiz bir diğerinin başlangıcını belirtmek için yerinde bir tarihtir.

⁴⁵³ Adanır, Age., s.51.

⁴⁵⁴ Gülseren Güçhan, *Tür Sineması Görüntü ve İdeoloji*, Anadolu Üni. Yay., Eskişehir 1999, s.111.

⁴⁵⁵ Esen, Age., s.3.

⁴⁵⁶ Monaco, Age., s.220.

⁴⁵⁷ Adanır, Age., s.7.

Şimdi içinde yaşadığımız dönemde filmler, televizyonun bütün biçimlerine egemen olduğu farklı eğlence ve iletişim araçlarının parçası olarak görülür.⁴⁵⁸

Özetle, sinema Batıda ortaya çıkmış, önce bir çiraklık (1895-1915), sonra bir kalfalık (1915-1920/1925), daha sonra ustalık (1920/1925-1935/1940) ve nihayet bir sanatkarlık dönemi (1935/1940-?) yaşamış ve yaşamayı sürdürmektedir.

Sinema, Türkiye’ye girdiğindeyse henüz “kalfalık dönemindeydi”. O günden bu yana ise Türk sinemasında ustalık düzeyine bile nadiren birkaç kez varılabilmiş ve gerçek anlamda sinema sanatkarları henüz ortaya çıkmamıştır.⁴⁵⁹ Ama yine de değişen ekonomik ve sosyal şartlara bağlı olarak gelişmeye devam eden bir sinemadır.

5.5. TÜRKİYE’DE SİNEMANIN TARİHİ VE DÜZEN ELEŞTİRİLERİ

Türk sineması, kendine özgü gelişme süresi, alt yapısı olmaksızın varlığını sürdürmesi, yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki Türk insanının tavrını ve sorunlarını özgün biçim/içerik ilişkileri içinde verebilmesi bakımlarından değer kazanmış bir sinemadır.⁴⁶⁰

Türkiye’de “Yeşilçam Dönemi” denilen dönemde genellikle aynı konular işlenmiştir. Bazı istisnaların dışında hemen hemen her filmde fakir genç zengin kız ya da zengin genç fakir kız tipler ve bunların arasındaki aşk filmlere konu olmuştur. Ama bu durum 1980’lerle birlikte değişmeye başlamış ve sinemaya yeni düşünceler aktarılmıştır.

Türkiye’de sinema bazen bir propaganda aracı, bazen bir başkaldırı, bazen özgürlükleri benimsetmek için kullanılmıştır. İktidarlar için sinema, son derece güçlü, tehlikeli bir düşmandır.⁴⁶¹ Belli dönemlerde devlet tarafından sinema üzerine konulan sansürler vardır.

5.5.1. İlk Dönem

Türkiye’de ilk film gösterimi, Bertrand adlı bir Fransızın II. Abdülhamit zamanında, 1896’da, Saray’da yaptığı gösterimler ile başlamıştır. Daha sonraları Fransız firması Pathe’nin temsilcisi Romanya uyruklu Sigmund Weinberg’in yardımlarıyla Beyoğlu yakınlarında halka film gösterilmiştir. Bu filmler genellikle kısa metrajlı belge

⁴⁵⁸ Monaco, Age., ss.220-221.

⁴⁵⁹ Adanır, Age., ss.11-12.

⁴⁶⁰ Dinçer, Age., s.82.

⁴⁶¹ Dinçer, Age., s.191.

ve güldürü filmiydiler. İlk Türk sinema gösterimi Cevat Boyer ile Murat Bey'in Şehzadebaşı'nda 19 Mart 1908'de başlattığı gösterimdir.⁴⁶²

İlk Türk filminin ise, çekim tarihi tartışmalı olmakla birlikte, Türkiye'de çekim çalışmalarının süreklilik kazanması, Birinci Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Film çekimi yapma ve sinemadan yararlanma düşüncesi ilk kez ordu içinde gelişmiş ve 1915 yılında, Merkez Ordu Sinema Dairesi kurularak, belgesel film çekimlerine başlanmıştır.⁴⁶³

Geleneksel Türk sinema tarihi bilgilerimize göre 1914 ile 1921 yılları, yani Fuat Uzunıknay'ın Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı'yla Muhsin Ertuğrul'un Türkiye'deki ilk yönetmenlik denemesi olan İstanbul'da Bir Facia-i Aşk arasında altı tane uzun veya orta konulu film ve sayısını saptamak neredeyse olanaksız sayıda kısa ve belgesel filmler çekilmiştir. Ve yine bu geleneksel bilgilerimize göre ilk konulu filmimiz çekimlerine 1916 yılında başlanıp 1918'de tamamlanan Himmet Ağa'nın İzdivacı'dır.⁴⁶⁴

Fuat Uzunıknay'ın ordunun desteği, isteğiyle çektiği söylenen Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı'nın ardından Enver Paşa da sinemaya ilgi göstermiş ve Almanya'da gördüğü Ordu Sinema Kolu'ndan esinlenerek 1915'te Merkez Ordu Sinema Dairesi'ni kurdurtmuştur.⁴⁶⁵ Türkiye'de devletin sinemanın ilk yıllarında sinemaya özel bir ilgisi söz konusudur. İlk olarak sarayda gösterime girmesi daha sonra ordunun desteğiyle ilk filmin yapılması bunun göstergesidir.

Sinemanın Türkiye'ye girişi tamamen özel girişimciler sayesinde. Türkiye'yi sinemayla tanıştıran ilk kişi Sigmund Weinberg'dir. İlk açılan sinema salonları ve yurt dışından getirtilen ilk filmler yine özel girişimcilerin ürünleridir. İlk yerli yapımlarsa ordu tarafından gerçekleştirilmiş ve Kemal Film'in kuruluşuna değin (1922) resmi veya yarı resmi kurumlar tarafından yürütülmüştür.⁴⁶⁶

Ordu dışında ilk özel yapımevi 1922 yılında kurulmuştur. Böylece Kemal Film'le sivilleşen sinemamız, halkın arasına karışmıştır. Kemal Film adına çekimler

⁴⁶² Cengiz Aslan, "Türk Sinema Tarihi", *T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane*, Erişim tarihi: 14 Mayıs 2010, www.mkutup.gov.tr/menu/80.

⁴⁶³ Dinçer, Age., ss.25-26.

⁴⁶⁴ Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s.27.

⁴⁶⁵ Scognamillo, Age., s.71.

⁴⁶⁶ Scognamillo, Age., s.71.

yapan Muhsin Ertuğrul ile kitlelere ulaşarak uzun yıllar halkın gönlünde taht kurmuştur.⁴⁶⁷

İlk filmlerden olan Himmet Ağa'nın İzdivacı bir Molière uyarlamasıdır; Pençe ağırlıkla Fransız toplumsal-ruhbilimsel tiyatrosundan izler taşır; Binnaz geniş bir yorumla göre Victor Hugo'dan esinlenmiştir; Bican Efendi ise bir sahne oyununun uyarlamasıdır.⁴⁶⁸ Bunlar gösteriyor ki, Türk sinemasının ilk dönemlerinde, sinema sanatına yakın olan tiyatro eserlerinden yaralanılmıştır.

5.5.2. 1950'li Yıllar

Türkiye'de sinema bir iletişim aracı olarak daha çok eğlence yönüyle ön planda olmuştur. Ülke, 1946'da çok partili düzene geçişle başlayan demokratikleşme ve sanayileşme sürecinden bugüne kadar üç askeri müdahalenin de yaşandığı bir dönem geçirirken; Türk sinemasının da bu yıllarda canlanmaya başladığı görülmektedir.⁴⁶⁹

1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte Türkiye'deki siyasal ve ekonomik değişimlerin yanında toplum yaşantısında ve kültürel yapıda da değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Demokrat Parti'nin izlediği ekonomik politikalar ve dış yardımlar kentlerdeki yaşam biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını değiştirmiş, kırsal alandaki kapalı toplum yapısının dışa açılmaya başlamasına sebep olmuştur. Demokrat Parti politikalarının bir bölümü olan elektrik ve yol çalışmaları sinema salonlarının sayısının artmasına sebep olmuştur.⁴⁷⁰ Sinema gösterileri çoğu şehre hatta bazı köylere bile "yazlık sinema" adı altında girmiştir.

1950'lerle birlikte, Türk sinemasında yeni bir dönem başlamaktadır. Bu, Yeşilçam Dönemi'dir ve 80'lere kadar egemendir, sonrasında tam bitmese de farklı bir konumda, görünüşte geriden, alttan alta gene yaşamını sürdürmektedir. 1950'lerle başlayan iki gelişme sinema alanına damgasını vurur ve Yeşilçam'ı var eder. Bunlardan biri, kırdan kente göçün artması ve kentlerin kırsallaşması, ikincisi, kentlerle sınırlı sinema salonlarının kırsal alanlara yayılmasıdır.⁴⁷¹ Bundan sonra Yeşilçam Dönemi Türkiye'de uzun yıllar kendini hissettirecektir.

⁴⁶⁷ Dinçer, Age., s.26.

⁴⁶⁸ Scognamillo, Age., s.39.

⁴⁶⁹ Nigar Pösteki, *1990 Sonrası Türk Sineması*, Es Yay., İstanbul 2005, s.11.

⁴⁷⁰ Sedef Bayburtluoğlu, *1980 Sonrası Türk Sineması ve Yavuz Tuğrul*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s.6.

⁴⁷¹ Dinçer, Age., s.135.

1950’li yıllardan sonra Türk sinemasında “Tiyatrocular Dönemi”nden kademe kademe “Sinemacılar Dönemi”ne geçiş yaşanmıştır. Bu yıllarda sinemada toplumsal konuların yanında ağırlıklı olarak melodramlar yer alır.⁴⁷²

Türkiye’de sinematografik üretimin başlangıç tarihi 1950’li yılların sonudur. Çünkü bu tarihe kadar çekilmiş toplam film sayısı 50 dolayındadır. Dolayısıyla yüzyıl başını bir başlangıç noktası olarak alırsak Türkiye’de, yıl başına bir film üretimi ancak düşmektedir. Bu durumda süreklilik taşıyan bir film üretim sektöründen söz edebilmek mümkün değildir. Türkiye’de sinematografik üretim, 1960’lı yılların başından itibaren bir “manifaktür” görünümü almayı başarmıştır.⁴⁷³

1950’li yılların filmlerinden örnekler: Ömer Lütfi Akad’ın 1954 yapımı Öldüren Şehir, 1955 yapımı Kardeş Kurşunu, 1958 yapımı Meyhanecinin Kızı; Muharrem Gürses’in 1953 yapımı Günah Kadını, 1954 yapımı Bir Şoförün Hayatı; Metin Erksan’ın 1959 yapımı Hicran Yarası; Memduh Ün’ün 1958 yapımı Üç Arkadaş. Bu filmlerin temaları genellikle birbirine benzer.

5.5.3. 1960’lı Yıllar

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte toplumun tümünde değişimler olduğu gibi Türk sinemasında da değişimler meydana gelmiştir. 1960 darbesi sonrasında ortaya çıkan “toplumsal gerçekçilik” insanı çevresiyle sürekli etkileşen bir zoon politikon olarak yorumlar. İnsani acılar, zaafılar, çatışma yaratan kişilik sorunları özde hep toplumsal dizgeyle diyalektik bir bağ içindedir.⁴⁷⁴

1960 sonrasında “göç”ün toplumsal bir olgu olarak yerleşik bir hal alması sinemacıların bu konuya daha fazla ağırlık vermesine sebep olmuştur. Tarımda makineleşme, gelir dağılımındaki eşitsizlik, geçim sıkıntısı, hızlı kentleşme, kent yaşamında oluşan yeni iş olanakları, nüfus artışı, kırsal kesimden büyük kentlere doğru başlayan nüfus akımına yol açmıştır.⁴⁷⁵ Bu değişiklikler sinemaya da yansımıştır ve göç olgusu, kentleşme vb. değişimler işlenen konular arasındadır. Fakat bu filmlere bakıldığında Türk insanının yaşamını tam olarak yansıtamadığı görülmektedir. Sadece giysi ve şivelerle Türk insanı anlatılmaya çalışılmıştır ama makyajlı, saçları boyalı, her hallerinden bakımlı olan köylü kızları kırsal kesimi tam olarak anlatamamaktadır.

⁴⁷² Aslan, Agm., www.mkutup.com.

⁴⁷³ Dinçer, Age., ss.8-9.

⁴⁷⁴ Daldal, Age., s.36.

⁴⁷⁵ Bayburtluoğlu, Age., s.21.

1960'ların siyasi durumu dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in 27 Mayıs İhtilali'nden sonra asılması ve bunu izleyen askeri yönetimin olmasıdır. Fakat sinemada dönemin olayları objektiflik çerçevesinde değerlendirilememiştir ve o zamanki toplumun durumuna ve yaşadıklarına gerçekçi bir biçimde yer verilmemiştir. Böylece seyirci gerçek hayatla sinemayı özdeşleştirememektedir.

1960'lı yılların sosyal ve siyasi içerikli filmlerinden bazıları şunlardır: Metin Erksan'ın 1960 yapımı *Gecelerin Ötesi*; Metin Erksan'ın 1961 yapımı *Yılanların Öcü*; Halit Refiğ'in 1963 yapımı *Şafak Bekçileri*; Halit Refiğ'in 1964 yapımı *Gurbet Kuşları*; Duygu Sağıroğlu'nun 1965 yapımı *Bitmeyen Yol*.

Metin Erksan'ın *Gecelerin Ötesi*, Demokrat Parti'nin "Her mahallede bir milyoner yetiştireceğiz." sözünden hareketle yapılan bir filmidir. O zamanki toplumun ve devletin durumu hakkında bilgi verir.

Metin Erksan'ın *Yılanların Öcü* filmi, yapıldığı dönemde sansürle ve tepkiyle karşılaşmıştır. Filmin gösteriminde gösterim öncesi birçok sinemaya saldırılar olmuştur. Bu film, köydeki bir arsa anlaşmazlığını dile getirir ve o dönem içerisindeki kırsal kesimin durumunu anlatır.

Halit Refiğ'in *Gurbet Kuşları* filmi, dönemin en önemli sorunlarından biri olan iç göç olgusunu incelemektedir. Yine Halit Refiğ'in *Şafak Bekçileri* filminde 27 Mayıs 1960 darbesinin konu edildiğini görüyoruz.

Duygu Sağıroğlu'nun *Bitmeyen Yol* filmi, kırsal kesimden büyük kente göç eden insanların yaşamlarını ve çektikleri sıkıntıları dram türünde veren bir filmidir.

5.5.4. 1970'li Yıllar

1970'li yılların başından itibaren ne anlatacağını aşsın ve televizyon olgusuyla karşılaşan Türk sineması, "pornografi" ve "şiddet" akımını da yaşadıkdan sonra yeni bir arayış içine girmiştir.⁴⁷⁶

1970'li yıllardan 1985'li yıllara kadar Türk sineması TV etkisiyle bir kriz dönemine girer ve erotik Türk sineması furyası dönemi başlamıştır.⁴⁷⁷ Daha sonraları toplumsal yapıdaki değişiklikler ve kültürel çeşitlemeler sonucu Türk sinemasında yine ilk yeni sinema örnekleri 1970'li yılların başında verilmiş ve günümüze kadar gelinmiştir. Ulusal karakterli bir sinema, bir anlamda içinde yaşanan toplumun bir

⁴⁷⁶ Adanır, Age., s.158.

⁴⁷⁷ Aslan, Agm., www.mkutup.com.

yansımasıdır.⁴⁷⁸ Ayrıca 1970'lerde daha sağ düşünceler taşıyan "Milli Sinema" kavramı ortaya konulmuştur. Yücel Çakmaklı, bu akımın önde gelen yönetmenlerinden biridir.

1970'li yılların önemli sosyal ve siyasi içerikli filmlerinden bazıları şunlardır: Yılmaz Güney'in 1970 yapımı, Umut; Tunç Okan'ın 1974 yapımı Otobüs; Ömer Lütfi Akad'ın 1974 yapımı Düğün; Zeki Ökten'nin 1976 yapımı Kapıcılar Kralı ve 1977 yapımı Çöpçüler Kralı; Atif Yılmaz'ın 1978 yapımı Kibar Feyzo; Zeki Ökten'in 1978 yapımı Sürü; Tuncer Kurtiz'in 1979 yapımı Gül Hasan; Atif Yılmaz'ın 1979 yapımı Adak; Osman Seden'in 1979 yapımı Bekçiler Kralı.

Yılmaz Güney'in Umut adlı filmi, Türk sinemasında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Sonraki yıllarda, özellikle Yılmaz Güney tarafından peşpeşe çevrilecek siyasal filmlerin öncüsüdür. Bir faytoncunun hayatını anlattığı filmin başlarında umut, bir piyango biletirken, son sahnelerinde defineyle görselleştirilir. İçeriği, biçimi ve yorumuyla Yılmaz Güney'in ilk gerçek arayış filmidir.⁴⁷⁹

Ömer Lütfi Akad'ın Düğün filmi, Şanlıurfa'dan İstanbul'a göç eden bir ailenin hikâyesini anlatır. Göç ve başlık parası konuları işlenmiştir.

Otobüs, 1974 yılında, Tunç Okan tarafından çevrilen ve uzun yıllar Türkiye'de gösterimi yasak olan bir Türk filmidir. Film İsveç'e kaçak işçi olarak götürülen, bir otobüs dolusu köylerinden başka bir şehir görmemiş insanın, Stokholm'e vardktan sonra başlarından geçenleri şaşkınlığı, çaresizliği, imkânsızlığı Doğu-Batı ekseninde çok çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır.

Atif Yılmaz'ın Kibar Feyzo filminde Kemal Sunal, kentten her dönüşünde köylülere artık şehirlerde ağalık düzeninin olmadığını, başlık parasının kalktığını anlatan bir kişiliği canlandırır. Ağalık sistemini eleştiren bir filmidir.

Zeki Ökten'in Sürü filmi, bir aşireti, bir ikiliyi, bir sürüyü ve daha birçok şeyi anlatır. Aşiretler arası çatışmalar, kişiler arası hesaplaşmalar, insan ve toplum ilişkilerini anlatır. Filmin tümü ise temelde ekonomik zorlamalarla çağdışı kalmış bir toplumun, ezilen kişilerin ve doğan çatışmaları göstermektedir.

Tuncer Kurtiz'in 1979 yapımı Gül Hasan, dış göç olgusuyla birlikte meydana gelen sorunları işleyen bir filmidir. Filmde İsviçre'de yaşayan Türk işçilerini film çekme vaadiyle kandırmaya çalışan bir çete işlenmiştir. Fakat işçilerin kendilerini ezdirmeyerek zorla filmi çektikleri görülmektedir.

⁴⁷⁸ Adanır, Age., s.160.

⁴⁷⁹ Scognamillo, Age., s.323.

Kemal Sunal'ın başrolünü oynadığı Kapıcılar Kralı (1976), Çöpçüler Kralı (1977), Bekçiler Kralı (1979) filmleri; 1970'ler Türkiye'si'ni anlatan filmlerdir. Bu filmlerde yönetmenler toplumun sorunlarına değinerek, mizahi bir tarzda sistem eleştirisi yapmışlardır. Bu sorunlar işsizlik, ülkede ekonominin bozuk olduğu, güçlünün güçsüzü ezmeye çalıştığı vb. sorunlardır. O zamanki yıllarda meydana gelen kıtlık ve buna bağlı olarak ekme, tüp vb. uzun kuyruklar gösterilmiştir.

5.5.5. 1980'li Yıllar

Bilge Olgaç'ın deyimiyle 1980'li yıllarda Türk sineması "kabuk değiştirmeye" başlamıştır.⁴⁸⁰ Yalnız Türk sineması değil, Türk toplumu da kabuk değiştirmiştir. Değiştirmeyi sürdürmektedir. Zihinsel düzeyde bir dönüşüm sürecini yaşamaktadır. Eski ve yeni değerler arasındaki çatışma giderek yoğunlaşmaktadır.⁴⁸¹

12 Eylül 1980'de yönetime el koyan askeri rejimin getirdiği baskıcı tutum ve temiz toplum uygulaması, ihtilal sonrasında hükümet olan Anavatan Partisi'nin yeni politikalarının toplum üzerindeki etkisinin çabuk açığa çıkmasını sağlamıştır. Kenan Evren erotik filmleri yasaklayarak Bülent Ersoy'a sahne yasağı getirmiş, Özal ise devamında erotik filmler furyasını yok etmek için Muzır yasasını (1986) çıkarmıştır. Erotik filmler, nitelik açısından Türk sinemasını yozlaştıran filmler olmasına rağmen yarattığı erkek izleyici kitlesinin yardımıyla ticari devamlılığı sağlamıştır.⁴⁸²

Türk sineması 1980'den sonra farklı bir yola girmiş, bu yıllara bunalımlı merhaba diyen Türkiye'nin sinemasında da paralel değişimler yaşanmıştır. 1980 sonrasında Türk sinemasında ilk kez tabu sayılan bazı konular işlenmeye ve sinema dışı kaynaklar kullanılmaya başlanmıştır; genç yönetmenler ortaya çıkmıştır.⁴⁸³

Yeni çizgide yer alan yönetmenlerin filmlerinde geleneksel bir toplum olmaktan çıkıp modern bir toplum olmaya yönelmiş toplumumuzun gerçek sorunları işlenmektedir. Yılmaz Güney'le başlayan bir farklılıkla, feodal hayatın sürdüğü kırsal yerlerdeki sorunlar bile kişisel ve yerel bir çerçeve içinde değil, kırsal/kentsel bütünleşme çerçevesi içinde ve bireysel, yerel, ülke genelindeki siyasal çerçeveleri içinde işlenmeye başlanmıştır. Ayrıca, basmakalıp ve hayali öyküler yerine, geçiş halindeki toplumumuzun yaşamakta olduğu sorunlar işlenmeye başlanmıştır. Komedi

⁴⁸⁰ Adanır, Age., s.163.

⁴⁸¹ Adanır, Age., s.166.

⁴⁸² Bayburtluoğlu, Age., s.36.

⁴⁸³ Pösteki, Age., ss.27-28.

türündeki filmlerde bile, arka planda, ekonomik yapıdaki kültürel değişme sürecimizdeki, siyasal hayatımızdaki önemli sorunlarımıza göndermeler yapılmaktadır. Anlatılan öykü eleştirel bir bakışla anlatılmaktadır. Basitlikler, abartmalar, fiziksel aksiyona dayanan güldürme çabaları yerine, yaşanan realiteyi anlamının ve bu sayede realiteye eleştirel bir bakışla bakabilmenin getirdiği gülümseme amaçlanmaya başlanmıştır.⁴⁸⁴ Darbeden sonraki yıllardan itibaren sinemada siyasi film örnekleri görülmeye başlanmıştır. Genç yönetmenlerin de sinemaya girmesiyle birlikte bu yıllarda dolaylı ya da doğrudan yaşanan darbeyi eleştiren veya darbenin sonuçlarından yola çıkarak fikir belirten film örneklerine rastlanmaktadır.

Bu dönemdeki sosyal ve siyasi içerikli filmlerden bazıları şunlardır: Yönetmenliğini Ertem Eğilmez'in 1984 yaptığı Namuslu; Nesli Çölgeçen'in 1985 yapımı Züğürt Ağa ve 1987 yapımı Selamsız Badosu; Başar Sabuncu'nun 1985 yapımı Çıplak Vatandaş; Şerif Gören'in 1985 yapımı Kurbağalar ve Yılanların Öcü. Zeki Ökten'in 1986 yapımı Ses; Sinan Çetin'in 1986 yapımı Prenses; Ertem Eğilmez'in 1988 yapımı Arabesk; Zülfü Livaneli'nin 1988 yapımı Sis; Tunç Başaran'ın 1989 yapımı Uçurtmayı Vurmasınlar. Bu filmlerde Türk toplumunun değişen yapısı, iç göç olgusu, ağalık rejimi, memur zihniyeti vb. konular sorgulanmıştır.

Ertem Eğilmez'in Namuslu adlı filminde 1980'lerin getirdiği ekonomik ve sosyal yaşantı görülmektedir. Bir işyerinde veznedar olarak çalışan Ali Rıza Bey, az gelirlili ama namuslu bir vatandaştır. Bir gün işyerinin büyük miktar parasını soygunculara kaptırır. Fakat bunun böyle olduğunu karısı dâhil hiç kimseye inandıramaz. İşyerinin çalışanlarıyla birlikte çevresindeki herkes, parayı Ali Rıza'nın aldığı düşünmektedir. Memur zihniyetindeki ikiyüzlülüğü eleştiren filmde Ali Rıza para onda sanıldığı için bir kahraman olmuştur.

Nesli Çölgeçen'in Züğürt Ağa filmi, ağalık rejimini sorgulayarak, değişen şartlar altında şehre göç etmek zorunda kalan bir ağanın yaşadığı zorlukları mizahi bir dilde anlatmaktadır. Bu filmde dönemin siyasi ve iktisadi durumu eleştirilmektedir. İlerleyen bölümde bu film, açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi adı altında genişçe incelenecektir. Yine Çölgeçen'in Selamsız Badosu, isminden de anlaşıldığı gibi unutulmuş Selamsız Kasabası sakinlerinin gazeteden okudukları cumhurbaşkanının onların kasabalarına uğrayacağı haberini gördükten sonra bir tören düzenlemek

---

⁴⁸⁴ Dinçer, Age., s.106.

istemeleri ve tüm zorluklara rağmen bir bando kurmalarını anlatan bir filmidir. Fakat tüm zahmetlerine rağmen cumhurbaşkanı kasabalarına uğramaz.

Başar Sabuncu'nun Çıplak Vatandaş filmi, yine 80'lerin vermiş olduğu değişimle parasal olarak ailesini geçindiremeyen bir adamın sonunda tımarhaneye düşmesini anlatan bir filmidir.

Şerif Gören'in Kurbağalar filmi, bir köyde kurbağa toplayarak geçimini sağlayan bir kadını ve köy yaşamını anlatan bir filmidir. Film, kırsal kesimde yaşayan insanların sorunlarını anlatmaktadır. İlk versiyonu 1961'de Metin Erksan tarafından çekilen Yılanların Öcü filmi ise yine kırsal kesimde yaşanan yer ve toprak anlaşmazlığı bağlamında olumsuz olayları anlatmaktadır.

Sinan Çetin'in Prensler filmi, 12 Eylül öncesi bir sol örgüt üyesi olan Tarık ile sevgilisi arasında yaşanan ve dönemin siyasi durumu hakkında bilgi veren bir filmidir.

Zeki Ökten Ses adlı filminde o dönemin olaylarını anlatmıştır. Ökten, filmde 12 Eylül döneminde hüküm giymiş bir karakterin hapisshaneden çıktıktan sonra günlük hayata uyum sağlama güçlüğünü ve insanlarla yaşadığı iletişim sorunlarını anlatmaktadır.

Ertem Eğilmez'in Arabesk adlı filmi, bir türlü kavuşamayan iki sevgilinin yaşadığı olayları, kendisinin de yaşadığı bir dönemin bütün özelliklerini vererek anlattığı bir filmidir. 1980'ler sinemasının değişen yüzünü komik ve alaycı bir biçimde anlatır.

Zülfü Livaneli Sis adlı filmi, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile başlar ve 1960 ve 1970'li yılların sosyal ve siyasi olaylarını anlatır.

Tunç Başaran'ın Uçurtmayı Vurmasınlar filmi, bir çocuğun gözünden kadınlar hapisshanesini ve dönemin memur zihniyetini eleştiren bir filmidir. Siyasi niteliklerinin yanında özgürlük, umut gibi konuların ön planda olduğu bir sistem eleştirisidir. Bu filmin toplumsal ve siyasal bağlamdaki eleştirileri ileriki bölümde açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi adı altında incelenecektir.

5.5.6. 1990'lı Yıllar

1990'lı yılların filmlerinde de, Türk toplumun sorunlarını inceleyen 80'lerin vermiş olduğu deneyimler söz konusudur. 80'lerle birlikte değişen sinema konuları bu

yıllarda da devam etmiştir. Sinema filmlerinin konularında kapalı toplumlara has olan devlet baskısı, özgürlüklerin kısıtlanması gibi konular işlenmiştir.

1990'lı yıllarda göze çarpan sosyal ve siyasi içerikli filmler şunlardır: Tunç Başaran'ın 1992 yapımı Piano Piano Bacaksız; Tomris Giritlioğlu'nun 1991 yapımı Suyun Öte Yanı; Yavuz Tuğrul'un 1996 yapımı Eşkıya; Reis Çelik'in 1996 yapımı Işıklar Sönmesin; 1998 yapımı Hoşçakal Yarın; Atıf Yılmaz'ın 1999 yapımı Eylül Fırtınası, Sinan Çetin'in 1999 yapımı Propaganda gibi filmler 90'lı yılların en göze çarpan filmleridir. Bu filmlerde de çoğunlukla politik taşlama, şehre uyumsuzluk, darbeler vb. konular işlenmiştir.

Tunç Başaran'ın Piano Piano Bacaksız filmi, 8 yaşındaki bir çocuğun gözünden 1940'lı yıllarda yaşanan kıtlığı ve buna karşılık insanlar arasındaki dayanışmayı anlatan bir filmidir.

Tomris Giritlioğlu'nun Suyun Öte Yanı filmi, 12 Eylül 1980 darbesiyle tutuklanan ve tahliye edildikten sonra sevdiğiyle Ayvalık'ta Cunda adasına giden bir adamı ve karşılaşmalarını anlatmaktadır. Rumeli'den göç etmiş insanların durumlarından ve sorunlarından bilgi vermektedir.

Yavuz Tuğrul'un Eşkıya filmi, Cudi Dağları'nda yakalanıp hapse atılan ve yıllar sonra hapisten çıkıp köyüne dönen bir adamın (Şener Şen) filmidir. Burada en yakın arkadaşının hapishaneye girmesine neden olduğunu ve çocukluk aşkını alıp İstanbul'a gittiğini öğrenince, onu bulmak için o da İstanbul'a gider. Filmde köyden çıkıp şehre ayak basan bir adamın yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır.

Reis Çelik'in Işıklar Sönmesin filmi, bir PKK'lı gerilla ile bir yüzbaşının karlı dağlardaki birbirlerine karşı mücadele öyküsünü anlatmaktadır. Hoşçakal Yarın filmi ise 68 kuşağının solcu öğrenci lideri Deniz Gezmiş ve arkadaşları Yusuf Arslan ile Hüseyin İnan'ın yakalanışını ve idamının anlatıldığı görülmektedir.

Atıf Yılmaz'ın Eylül Fırtınası filmi, bir çocuğun gözünden 12 Eylül 1980 darbesinin sıradan bir aileye etkisini anlatır. Film, Kenan Evren'in 12 Eylül bildirisini okuduğu siyah beyaz görüntülerle başlamaktadır.

Sinan Çetin'in Propaganda filminde, yüzyıllardır birlikte yaşayan Hisli Hisarlıların altüst olan sosyal yaşamlarını, ticaretlerinin önünde duran dikenli telleri ve merkezi otoriteye karşı hayatlarını nasıl savundukları görülmektedir.

5.5.7. 2000'li Yıllar ve Günümüz Sineması

Son yıllarda Türk sineması atağa kalkarak işlenmesi zor olan konularda filmler yapmıştır. Özellikle darbelerle birlikte devletin baskıcı niteliklerini geniş izleyici kitlesine sunmuştur. Ayrıca daha çok toplumsal konular, anlaşmazlıklar, endişeler işlenmiş, pek değinilmeyen (terör gibi) konulara yer verilmiştir.

2000'li yılların göze çarpan sosyal ve siyasi içerikli filmlerinden bazıları şunlardır: Derviş Zaim'in 2001 yapımı Filler ve Çimen; Osman Sınav'ın 2001 yapımı Deliyürek: Bumerang Cehennemi; Yılmaz Erdoğan ve Ömer Faruk Sorak'ın 2001 yapımı Vizontele; Ziya Öztan'ın 2002 yapımı Abdülhamid Düşerken; Yılmaz Erdoğan'ın 2004 yapımı Vizontele Tuuba; Çağan Irmak'ın 2005 yapımı Babam ve Oğlum; Sırrı Süreyya Önder ve Muharrem Gülmez'in 2006 yapımı Beynelmilel; Serdar Akar'ın 2006 yapımı Kurtlar Vadisi Irak, Mahsun Kırmızıgül'ün 2007 yapımı Beyaz Melek, 2009 yapımı Güneşi Gördüm; Atıl İnanç'ın 2007 yapımı Zincirbozan; Tomris Giritlioğlu'nun 2008 yapımı Güz Sancısı; Tolga Örnek'in 2008 yapımı Devrim Arabaları; Orhan Eskiköy ile Özgür Doğan'ın 2008 yapımı İki Dil Bir Bavul; Levent Semerci'nin 2008-2009 yapımı Nefes: Vatan Sağolsun.

Derviş Zaim'in Filler ve Çimen filmi, dönem içindeki devletteki mafyalaşmayı, yozlaşan insan ilişkilerini anlatan bir filmidir.

Osman Sınav'ın Deliyürek Bumerang Cehennemi, ülkemizde özellikle de Güneydoğuda yaşanan terör gerçeğini ve bölgede yaşanan kirli olayları anlatan bir filmidir.

Yılmaz Erdoğan ve Ömer Faruk Sorak'ın Vizontele filmi, 1970'li yılları ve doğu insanının durumunu anlatan bir filmidir. Van'ın Gevaş ilçesine televizyonun gelmesiyle yaşanan komik olayları anlatmaktadır. Yılmaz Erdoğan'ın Vizontele Tuba filmi ise 1980 İhtilali ile birlikte 1980'li yılların sosyal ve siyasi gelişmelerini anlatmaktadır.

Ziya Öztan'ın Abdulhamit Düşerken filmi, o dönemin tüm siyasal gelişmelerini yani II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, 31 Mart olayları gibi tarihi gerçekleri bir aşk çerçevesinde ele almaktadır.

Çağan Irmak'ın Babam ve Oğlum filmi, Ege'deki çiftlikten gazetecilik okumak için ayrılan Sadık'ın, yıllar sonra oğluyla beraber yeniden çiftliğe dönüşünün, 12 Eylül Darbesi'nin arka planında aktarıldığı bir filmidir. 12 Eylül 1980 günü sabah erken

saatlerde karısının doğum sancılarının tutmasıyla dışarı fırlayan Sadık ve karısı hastaneye gitmek için araç bulamazlar, çünkü ülkede askeri darbe gerçekleşmektedir.

Sırrı Süreyya Önder ve Muharrem Gülmez'in Beynelmîl filmi, 12 Eylül 1980 sonrası sıkıyönetiminin, doğuda yerel halk ve çalgıcı sınıfı olan gevende üzerine etkilerini trajikomik bir şekilde anlatır.

Serdar Akar'ın Kurtlar Vadisi Irak filmi, gerçek hayatta Irak'ta başına çuval geçirilen askerlerden esinlenilerek çekilen bir filmidir. Amerikan askerlerinden, sınırlardan bahsedilmektedir.

Mahsun Kırmızıgül'ün Beyaz Melek filmi, bir huzurevinde yaşamak zorunda kalan hasta ve yaşlı insanların öyküsünü anlatır. Türkiye'de huzurevlerinde yaşanan gerçekler işlenmiştir. Ayrıca bu film anayasamızda, "Yaşlı ve Bakıma Muhtaç Kimselere Sağlık ve Yerinde Bakım Hizmetleri" hususunu içeren bir kanun hükmünün yer almasına önyak olmuştur. Güneşi Gördüm filmi ise, 1990'lar Türkiye'si'de zirveye çıkan terör sorunu ile birlikte devlet tarafından zorunlu göç kapsamında göç eden Altun ailesinin karşılaştıkları sorunlar işlenmiştir. Ayrıca filmde töre, travestiler, işsizlik, 1980 darbesi vb. konulara değinilmiştir. Bu film, açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi adı altında ileriki bölümde incelenecektir.

Atıl İnanç'ın Zincirbozan filmi, 1979 ve 1983 yılları arasında gelişen siyasi olayları anlatır. 12 Eylül 1980 darbesine kadar süren olayları, o zamanki siyaset anlayışını, ordunun yönetime el koymasıyla birlikte siyasi liderlerin sürgüne gönderilişini anlatan bir filmidir.

Tomris Giritlioğlu'nun Güz Sancısı filmi 6-7 Eylül olaylarını anlatan politik bir filmidir. 1955 yılındaki Türkiye'deki gayrimüslimlerle çıkan olayları siyasi bir şekilde anlatan filmde dönemin hükümeti eleştirilmektedir.

Orhan Eskiköy ile Özgür Doğan'ın İki Dil Bir Bavul'u bir Türk öğretmenin Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı Demirci köyündeki ilkokula atanmasını ve orada Türkçe bilmeyen Kürt öğrencileriyle geçirdiği bir yılını anlatmaktadır.

Levent Semerci'nin Nefes: Vatan Sağolsun filmi Kuzey Irak'a yönelik bir sınır operasyonunda komutan ve askerler arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır.

Sonuç olarak son otuz yılda en azından belli bir Türk seyircisinin gına getirdiği konulara artık son verilmeye başlanmıştır. Çünkü Türk sineması binlerce “mucize öykülü” film ya da bir başka deyişle sıradan “masal” üretmiştir.⁴⁸⁵

Bazı eleştirmenlere göre; Türk sinemasında ne teknik, ne içerik ne de yaratıcılık açısından belli bir düzeye sahip standart bir filmin üretiminin koşulları yaratılmadığından kendisi de yaratılamamıştır. Ancak meraklı ya da meraksız seyircilerle, bu sanatla ilgilenen insanların büyük bir çoğunluğu 1960’lı yıllardan bu yana bu sorunu şu nedenlere bağlamışlardır: Önce sansür, Türkiye’de sinemanın gelişmesini engelliyor demişlerdir. (Oysa Visconti ve Carné gibi yönetmenler 1940’lı yılların başında faşist ve Nazi sansürüne rağmen yine de onları aşip geçebilen, atlatılabilen filmler yapmışlardır). Teknoloji yetersiz denildikten sonra sırasıyla siyah beyaz televizyon ve şimdi de kablolu ve paralı televizyonla, Amerikan sineması Türkiye’de sinemanın gelişmesini engelleyen temel nedenler olarak sıralanmaktadır.⁴⁸⁶ Ama Tüm bunlara rağmen Türk sineması son yıllarda atağa kalkmış, işlenmesinden çekinilen birçok konuyu ele alarak yoluna devam etmektedir. Özellikle 1980 yılından itibaren toplumsal gerçekler sinemanın içine de girmiş ve bu olumlu gelişmeler günümüze kadar devam etmektedir.

5.6. TÜRK SİNEMASINDA ZÜĞÜRT AĞA, UÇURTMAI VURMASINLAR VE GÜNEŞİ GÖRDÜM FİMLERİNDE AÇIK TOPLUM VE KAPALI TOPLUM ELEŞTİRİSİ

Bu bölümde Türk sinemasında önemli bir yere sahip olan yönetmenliğini Nesli Çölgeçen’in yaptığı Züğürt Ağa, yönetmenliğini Tunç Başaran’ın yaptığı Uçurtmayı Vurmasınlar ve yönetmenliğini Mahsun Kırmızıgül’ün yaptığı Güneşi Gördüm filmlerini açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi adı altında inceledik. Filmleri incelerken içerik ve söylem analizinden yararlandık. (Özellikle Teul Van Dijk ve arkadaşlarının Söylem ve İdeoloji adlı eserinden) Filmleri incelerken filmleri tanınmanın yanı sıra filmdeki kişileri, filmlerin geçtiği mekânı, zamanı ve filmlerde düzen eleştirisi bağlamında açık toplum ve kapalı toplum örneklerini verdik.

⁴⁸⁵ Adanır, Age., s.168.

⁴⁸⁶ Dinçer, Age., s.5.

5.6.1. Züğürt Ağa

5.6.1.1. Filmin Künyesi

Yönetmen : Nesli Çölgeçen

Senaryo : Yavuz Tuğrul

Oyuncular : Şener Şen, Erdal Özyağcılar, Füsün Demirel, Nilgün Nazlı, Atilla Yiğit

Müzik : Atilla Özdemiroğlu

Türü : Komedi, Dram

Yapım Yılı: 1985

Süre : 101 dk.

Ödüller : 1986 Antalya Film Festivali En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu Füsün Demirel, En İyi Senaryo Yavuz Tuğrul, En İyi Müzik Atilla Özdemiroğlu. 1986 İstanbul Film Festivali En İyi Türk Filmi.

5.6.1.2. Filmin Özeti

Her yönden başarılı bulduğumuz ve çok sevdiğimiz Züğürt Ağa filmi, Türkiye’de yok olmaya başlayan “Köy Ağalığı” olgusunu ele almaktadır. Şener Şen’in çok başarılı biçimde canlandığı filmde Haraptar Köyü ağasının, koşulların değişmesi nedeniyle, büyük kente, İstanbul’a göçme öyküsü anlatılmaktadır.⁴⁸⁷

Züğürt Ağa filmi 1980’lerdeki ekonomik ve sosyal sorunları gerçekçi bir biçimde anlatan bir filmidir. Güneydoğu Anadolu'nun feodal özelliklerini koruyan köylerinden birinde yaşamını sürdüren Ağa (Şener Şen), gittikçe yoksullaşmasına rağmen, geleneksel değer ve düşünceleri değiştirmeksizin yaşamaya kararlıdır. Ancak koşullar değişmekte, Ağa'nın sahibi olduğu Haraptar Köyü kuraklık yaşamaktadır. Yağmur yağmadığı için hasat yoktur. Bu yüzden köylü ağaya gelip yağmur duası yapmasını ister. Fakat ağa buna yanaşmaz çünkü şıh ile arasında sorunlar vardır. Ama sonunda ısrarlara dayanamaz çünkü başka çarenin olmadığını düşünmektedir. Yağmur duasına çıkarlar fakat durum istedikleri gibi gelişmez. Daha sonra ağa, son güvencesi olan seçimlerde, desteklediği parti kaybedince ve köylüleri deposundaki buğdayı çalıp kaçınca topraklarını satmak zorunda kalır ve İstanbul’a göç eder. Ancak bu büyük kentte hayatın farklı olduğunu görür. “Bu nasıl şehirdir? Bu ne kalabalıktır?” sözleriyle

⁴⁸⁷ Esen, Age., s.120.

şehirdeki insanların üzerine geldiğini sanır. Çünkü kıyafet ve hareket olarak o, onlardan çok farklıdır. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen geleneksel değerlerine sıkı sıkıya tutunmaya çalışır.

Ağa ve ailesi İstanbul'a ilk geldiklerinde köyden tanıdıklarının yanına sığınır. Ağa, marabalarının İstanbul'da kahve işletmekte olduğunu ve durumlarını düzelttiklerini öğrenir. Yanında çalıştıkları tüm marabaları iş bulmuş, büyük şehre ayak uydurmuştur. Çünkü onlar köydeyken de çalışan ve ezilen kesim oldukları için bu durumlara alışmaları zor olmamıştır. Ancak Ağa, yavaş yavaş şehirdeyken köydeki hürmeti ve saygınlığının artık geride kaldığını anlamıştır. İstanbul'da herkes para kazanabildiği, şehirde tutunabildiği ölçüde kendi ağasıdır. Geçimini sürdürebilmek ve ailesine bakabilmek için marketçilik, seyyar satıcılık yapmaya, domates, balon, limon ve en sonunda çiğ köfte satmaya başlar. İlk zamanlarda "domates" derken sesinin çıkmaması, daha sonra alışması değişen yaşam koşullarına ve şehre ayak uydurmasının bir simgesi gibidir. Filmin başında kıyafetlerini giyen ve kendini ayna karşısında seyreden Ağa'nın, ağalık sembolü çizmeleri dâhil bütün eşyalarını tek tek elinden çıkarmak zorunda kalıp ağalığını ağır ağır kaybedişi harika bir örgü ile anlatılmıştır.

Züğürt Ağa karakteri feodal sistemden şehrin kapitalist düzenine geçişi esnasında bocalayan bir karakteri temsil eder. Diğer bazı köylüler ise aynı sistemin çarklarına dişli olmayı başarabilmiş ve şehirde kendi egemenliklerini kurabilmiş insanların temsil biçimidir. Züğürt Ağa'nın ataerkil aile yapısındaki egemenliği, şehirde bulunduğu işlerde başarılı olamaması sebebiyle karısının terk etmesiyle son bulacaktır.

Filmin sonlarına doğru Züğürt Ağa, ağalığının son simgesi olan çizmelerini de elden çıkarıp yeni işi için sermaye yaptığında artık şehrin yeni sakinlerinden biridir. Film, Türk Sineması'nda 1980'lerle birlikte iç göç olgusunu ve ağalık sistemini eleştiren en başarılı filmlerden biri olduğu gibi geleneksel güçlü ağa ve mazlum köylü kalıbını yıkması açısından da çok önemlidir.

Züğürt Ağa filminin ağası, Türk sinemasındaki ağa geleneğine tümü ile ters düşen bir ağadır. Kendi yöresinde bile gücü tükenmeye başlamış olan, gelişen yeni koşullar karşısında gerileyen ağa; kentteki çok daha ağır koşullar, bilmediği yeni kurallar, sürekli yarış gerektiren insan ilişkileri karşısında ezilmek, tükenmek zorunda

kalmıştır. Yaşamının kuralı gereği bir biçimde, yeni koşullara uyum sağlamak zorundadır ve sağlayacaktır da.⁴⁸⁸

5.6.1.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri

Züğürt Ağa (Şener Şen): Babadan oğla geçen toprak sahipliği sonucu ağa olmuş olan bir karakterdir. Feodal sistemden şehrin kapitalist düzenine geçişi esnasında bocalayan bir karakteri temsil eder. Köydeki sahnelerde hep köylü tarafından el üstünde tutulan fakat arkasından türlü işler çevrilen ağa saf niyetlidir. Bu saf niyeti şehre göç olunca da değişmemiş ve şehir hayatına ayak uydurmada zorlanmıştır. Şehir hayatında statüsü düşmüş, diğer köylülerle aynı statüye sahiptir. Türk filmlerinde görülen ağa karakterlerinden farklı olarak iyimser bir karakterdedir.

Kekeş Salman (Erdal Özyağcılar): Köy sahnelerinde ağanın kölesi konumundaki Salman, şehir sahnelerinde düzene ayak uydurarak zengin olmuş bir karakterdir. Şehirde para kazanarak 80 sonrası oluşan bazı politikalarda köşeyi dönerek sınıf atlamıştır.

Abuzer Ağa (Kemal İnci): Ağanın eski bir arkadaşıdır. İşleri bozulduktan sonra ondan borç alan ağa bunu ödemekte zorlanır. Abuzer Ağa ise şehre göç etmiş orada zenginliğini devam ettirmiştir çünkü düzene ayak uydurmuştur. Şehirde işin beklemeyeceğini bilenlerdendir.

Mahmut Kâhya (Can Kolkısa): Köyde de şehirde de ağadan hiç kopmamış ve ağanın adamı olmaktan vazgeçmemiştir. Fakat değişen yaşam koşulları ve ekonomik sıkıntılardan sonra ağadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Şehir sahnelerinde ağanın evinde yemek yerken kâhyanın ona saygısından dolayı aynı sofrada yemek yemediğini görüyoruz.

Ağanın Karısı (Fusun Demirel): Kendisi de ağa soyundan gelen, ağayla evlendiğinde kendi babasından üç köy çeyiz alan bir karakterdir. Ağa eşiyle pek geçinememektedir. Ağanın bir türlü iş tutturamaması bardağı taşıran son damla olur ve karısı çocuklarını alıp ağayı terk eder. Bu da ataerkil aile yapısının sona erdiğinin göstergesidir.

Kiraz (Nilgün Nazlı): Kekeş Salman'ın ağanın babasına başlık karşılığı sattığı, ağayı parası için değil sırf insan olduğu için seven bir karakterdir.

---

⁴⁸⁸ Esen, Age., s.121.

5.6.1.3. Züğürt Ağa Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi

Filmsel üretim süreci içinde yönetmen, dışavurmak istediği duygu ve düşünceler üstünde yoğunlaşarak bunlara “simgesel-rasyonel” denebilecek anlamlar yüklemeye çalışmakta ve sekanslara böldüğü filmi aracılığıyla bu duygu ve düşünceleri iletmeyi denemektedir.⁴⁸⁹ Yönetmenin yararlandığı araçlardan biri de kara mizahtır. Kara mizah, kişi ya da kişilerin muhalif düşüncelerini iktidara yönelttikleri direniş politikalarından biridir. Mizahta kaynak, kişidir, yönetimdir ve yöneticidir. Kişi ve kişiler kötü olmazsa toplum olamaz. Kişi ve kişiler kötü olmadan toplum bozulamaz. Kişisel eleştiri ya da yergi toplumsal yerginin ölçeğidir. Toplumsal eleştiride yönetim ve yönetici öndedir. Yapılan yergide, kişilerin mutlu yaşadıkları, eğilmeden, dövülmeden, sömürülmeden özgürce yaşadıkları güzel günlere özlem gizlidir. Bu özlem bireysel yergiyi, toplumsal eleştiriyi çabuklaştırır.⁴⁹⁰

Züğürt Ağa filmi, Türk sinemasının en önemli kara mizah filmlerinden biridir. Filmde mizahi bir tarzda yönetime karşı yapılan toplumsal eleştiriler, köy sahnelerinde ağalık düzenine yapılırken; şehir sahnelerinde ise kapitalizme yönelik olarak yapılmaktadır.

5.6.1.3.1. Filmdeki Mekânın Anlamı

İnsan için mekân, kendisinin de bulunduğu yer, yani onun vatanıdır. Bu yerin bir jeo-fizik ve tarihsel yapısı vardır. Mekânın ister istemez insanın hayatı, onun başarıları üzerinde etkisi vardır. İklim, toprağın yapısı, onun bereketli olup olmaması, o yerde yaşayan bir sosyal birliğin bereketli bir toprağa sahip olmasının, iklimin elverişli olmasının o sosyal birliğin ürünleri, başarıları üzerinde az veya çok etkisi vardır.⁴⁹¹

Mekân, karakterlerin ekonomik ve sosyal konumlarının vurgulanması açısından önemli bir işlev yüklenir. Züğürt Ağa filminde söylemin bir parçası olan mekânlar özenle seçilmiştir. Anadolu’da çekilen sahnelerin mekânı Haraptar Köyü’dür. Köyün isminden bile aslında durumların değiştiği artık eski düzenin kalmadığı, bununla birlikte yoksulluğun baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Köyde ağanın evi diğer köylülere göre çok iyi durumdadır. Geniş avlusu ve hizmetçilerinin odaları vardır. Ama buna karşılık köylünün evi köyün ismi gibi harap durumdadır. Filmin yönetmeni mekânı seçerken

⁴⁸⁹ Adanır, Age., ss.66-67.

⁴⁹⁰ Ömer Özcan, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2002, s.22.

⁴⁹¹ Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yay., İstanbul 2001, s.50.

mekânın kurak bir köy olmasına dikkat etmiş. Çünkü yer yer gösterilen tarla ve araziler ve buralardaki çatlak topraklar köyde kuraklığın yaşandığının belirtisidir. Filmin ilk sahnelerinden itibaren toprakta kahverengiye yakın sarı renk egemendir. Bunlar fakirliğin, üretimsizliğin alametidir. Filmin içinde de bahsedildiği gibi kuraklık olunca tek geçimi tarım olan köy ürün alamayacak ve göç etmek zorunda kalacaktır.

Anadolu'dan İstanbul'a göç eden köylüleri bu sefer İstanbul hayatı beklemektedir. İstanbul kendi köylerine göre çok kalabalık ve gürültülü bir şehirdir. Çekilen sahnelerin hem araç olarak hem insan olarak kalabalık olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle ağanın İstanbul'a ilk geliş sahneleri çok etkileyicidir. *“Bu nasıl şehirdir? Bu ne kalabalıktır?”* Sözleriyle ağa, şehirdeki insanların üzerine geldiklerini sanır. Çünkü kendi köyünde dolaşırken o hep öndedir, insanlar arkasındadır. Ama şimdi ise düzen değişmiştir. Her yer kalabalık, kimse kimseyi umursamaz bir halde yürümektedir. İstanbul'daki diğer mekânlar ağanın ve köylünün göç ettiği gecekondu mahalleleridir. Türk sinemasının vazgeçilmez mekânlarından biri elbette gecekondulardır. Varoşlar diye adlandırılan bu yerlerde genellikle İstanbul'a göç eden fakir insanlar oturmaktadır.

Ağanın köydeki gücünün burada geçmediği için köydeki evine nazaran küçük bir evde yaşaması, diğer insanların yine benzer evlerde yaşaması konu edilmiştir. Ayrıca işçi kahveleri, seyyar satıcı tezgâhları, gecekondu mahallelerinde görülen bozuk yollar ve buna karşılık İstanbul'da işçi kesiminin çalıştığı lokantalar izleyiciye tanıtılmıştır. Bunlar, insanların hayatlarını geçirmek zorunda oldukları mekânlardır.

5.6.1.3.2. Filmdeki Zamanın Anlamı

Türkiye'de Züğürt Ağa filminin yapıldığı yıllara tekabül eden 1980'li yıllarda batı ülkeleriyle hemen hemen aynı anda başlayan ve yapısal dönüşümü amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci⁴⁹² birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. 12 Eylül sonrası yapılan 1983 seçimleri sırasında Özal'ın ANAP'ının söylemiyle birey ve toplum, devlet karşısında bir güç olarak ortaya konmuş, devletin küçültülmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir.⁴⁹³ Bununla birlikte dönüşümün gerçekleştiği bu yıllarda devlet egemenliğinden kapitalizme geçiş yapılmaya başlanmıştır.

⁴⁹² Söylemez, Age., s.96.

⁴⁹³ Sunar, Age., s.89.

Züğürt Ağa filmi, Türkiye’de bazı zihniyetlerin çökertildiği bazıların ise zirveye ulaştığı 1980’li yılların sosyal ve ekonomik düzenini anlatır. Zaman olarak yüzyıllardır hüküm süren ağalık rejiminin tükendiği dönem ve İstanbul’da kapitalizmin getirdiği sorunlar işlenmiştir. Parası olanın ayakta kaldığı iş sahibi olduğunu anlatan film, zaman olarak bu yıllara tekabül etmektedir.

5.6.1.3.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi

Kapalı toplumlar farklı kaynaklardan beslendikleri için farklı görüntüler arz ederler. Bazı toplumlarda sınıf ideolojisinden, bazı toplumlarda dini ideolojilerden, bazı toplumlarda milliyetçi ya da ırkçı ideolojilerden beslenerek farklı görüntüler altında karşımıza çıkabilirler. Hatta bazı toplumlarda kapalı kabile ya da kast sistemi şeklinde ortaya çıkabilirler.⁴⁹⁴

Kapalı toplum örneklerinden biri olan Feodal ideolojide temel kavram ideal olan bir düzenin hiç bozulmadan sonsuza dek sürdürülmesidir. Yönetenlerden beklenen yeni yasalar yapmak değil, ezelden beri varolan örfleri uygulamaktır.⁴⁹⁵ Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen özellik, kişilerin toprakla olan ilişkileridir. Toprağa sahip olan kişi aynı zamanda siyasal iktidar sahibidir. Toprak sahibi olmayan kişiler ise, üzerinde yaşadıkları toprağın sahibine ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasal yönlerden tabi ve bağımlı olarak yaşayan köleleşmiş kimselerdir.⁴⁹⁶ Filmde daha önce de bahsettiğimiz gibi bir kapalı toplum örneği olan ağalık (feodalite) rejimi mizahi bir tarzda eleştirilmiştir.

Filmin ilk sahnelerinde feodaliteye ilişkin yukarıda saydıklarımız görülmektedir. Köyün sahibi ağa para sıkıntısı olsa da iyi durumdadır. Evi, eşyaları, giydikleri pahalı şeylerdir. Hatta çizmelerinin bakımı için özel adamı bile vardır. Etrafındaki köylülere göre pek sıkıntısı yok gibi görünmektedir. Köylüler ise her şeyiyle ağaya bağlı, yeri geldiğinde ezilen, hor görülen kişilerdir.

Sınıf eşitsizliği, temelde ekonomik niteliklidir. Bu nedenle Max Weber “sınıfsal konum, pazar konumudur” demiştir. Üretim faktörü olarak emek ve dolayısıyla ücretli

⁴⁹⁴ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, ss.2-3.

⁴⁹⁵ Somçağ, *Age.*, s.10.

⁴⁹⁶ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.64.

gelir bu tür eşitsizliğin göstergesini oluşturmaktadır. Bu, özellikle gelir ve mülkiyet eşitsizliğidir.⁴⁹⁷

Bir kapalı toplum örneği taşıyan feodalite de büyük bir toplumsal eşitsizlik vardır. Eşitsizliği kapalı toplum insanı kendi elleriyle yaratır. Öyle bir sistem oluşmuştur ki, ürettiğiniz ekonomik değerle başkasını zengin ederken, kendiniz yoksullaşıyorsunuzdur.⁴⁹⁸ Bu filmde tabakalaşma mevcuttur. Sosyal tabakalaşma piramidinde fertler sosyo-kültürel yapılarını ekonomik güçleri ile desteklerler ve piramit içinde kendilerine bir hareketlilik sağlarlar. Ancak fert sosyal tabakalar arasındaki hareketlilikle gücünü sırf ekonomiden almaz. Diğer bir ifade ile ferdin toplum içinde işgal ettiği yerin değeri sırf ekonomik değildir. Ferdin şahsi (biyolojik ve psikolojik) yapısı, toplumun sosyo-kültürel normlarını benimsemesi, değiştirmesi, eğitim durumu ve olaylar olgular arasındaki ilişkileri keşfetme yeteneği ferdin statüsüne etki etmektedir.⁴⁹⁹

Züğürt Ağa filminde ağa, alışlagelmiş bir düzenden gelen ve toprak sahibi olduğu için bulunduğu yerde statü olarak en yukarda olandır. O, bu statüsünü babadan oğula geçen topraklar ve mallar yüzünden almıştır. Filmdeki diğer karakterler ağaya bağımlı, köleleşmiş kimselerdir. En alt tabakada olan bu insanlar, bu düzenin yüzyıllardır böyle gelmiş ve bunun böyle gideceğini de sanmaktadırlar.

Feodal dönemin toplum yapısı, tarıma dayalı bir ekonomide toprak sahipleriyle, bu topraklar üzerinde çalışarak üretim yapan insanların arasındaki ilişkilere dayalı bir toplum düzenidir.⁵⁰⁰ Bu düzende köylü ağaya tabidir. Filmde bir diyalog buna örnek gösterilebilir: Köye sonradan gelen bir maraba diğerlerine şehre gitmelerini söylemektedir. Buna karşılık diğeri: “*Bizim sahibimiz ağadır. Ağanın malı olduğumuzu unutup şehre gittik. Ne yapacağız? Mal yok!*” demiştir.

Bir koruyucu aramak, kendini korutmak gibi arzular her devirde olagelmiştir.⁵⁰¹ Bourdieu, ideolojilerin ikili biçimde belirlendiklerini vurgulamıştır. İdeolojiler yalnız belli sınıf çıkarlarına göre değil aynı zamanda üretildikleri alanda egemen olan mantıkla da belirlenirler.⁵⁰² Bu diyalogdan anlaşılıyor ki köylünün çoğu kendini ağasız

⁴⁹⁷ Zijderveld, Age., s.128.

⁴⁹⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.6.

⁴⁹⁹ Arslantürk, Age., s.56.

⁵⁰⁰ Öztekin, Age., s.155.

⁵⁰¹ Bloch, Age., s.210.

⁵⁰² İnal, Age., s.67.

hissedemiyor. Ağaya tabiiyet duygusu var. Bu yıllardır böyle gelmiş ve bu düzenin böyle gideceğini düşünen köylülerde ağa nerdeyse onlar orada olmalı düşüncesi vardır.

Feodal sistemde karşı karşıya iki adam: Biri hizmet etmek istiyor; diğeri de şef olmayı kabul veya arzu ediyor. Birincisi ellerini kavuşturup, ikincisinin ellerinin arasına koyuyor. Gayet açık bir tabiiyet belirtisi olan bu hareketin anlamı, bazen bir diz çökmeyle pekiştirilmektedir.⁵⁰³ Filmin başlarında göç olmadan önce bu öğeleri bolca görüyoruz. Sınıf kökenli sorunların anlatıldığı filmde köylünün ağaya biat etmesine bir örnek de şu verilebilir: Özellikle Kekeş Salman (Erdal Özyağcılar) karakteri köye gelince ağanın yanına sığınmak ister. Ağanın huzuruna çıktığında önünde eğilir, o kadar eğilir ki ağa bile onu görmek için ayağa kalkar. Fakat bu öğelerin çoğu ağanın yanında yapılmaktadır. Özellikle Kekeş Salman karakteri ağayı arkasından çekiştirmektedir. Ağanın arkasından plan kurup oyuna getirmektedir.

Filmin başında Haraptar Köyü'ndeki güreş organizasyonunda güreşe meraklı olduğu bilinen ağa davul zurnayla köylü tarafından karşılanır. Etrafında adamları devamlı ağayı el üstünde tutar görünümündeler. Ağa, eğer güreşte yenerse bir ziyafet verilecek ve aç olan köylünün karnı doyacaktır. Bu yüzden her türlü ihtimale karşı ağayla güreşecek olan kişi yenilmesi için önceden tutulmuş. Hatta köylü arasında şöyle bir konuşma geçmekte: *"Ağa yenilirse tiyatro yaptığımızı anlar"*. Köye gelen yeni bir kişi ağanın yanındaki pehlivanın onu yenmesinin mümkün olmadığını söyleyince ağanın yakın marabalarından biri: *"Ağa milletinin gücüne sır erer mi? Onlar doğuştan ağadır, yenerler."* Bu sözler, feodalite(ağalık) rejiminde ağanın ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Köylü, sınıfsal olarak en üstte olan ağanın güçlü olduğunu benimsemiştir, bazen de işine geldiği için benimsemektedir. Buna bir örnek de şudur: Başka bir güreş organizasyonunda ağa yenilince ziyafet gitmesin diye ağa yine omuzlara alınmakta ve yenen güreşçi köyden kovulmaktadır. Bu diyaloglarda ağa ile köylü arasındaki ilişkiyi anlıyoruz. İlk baştaki eskiden gelen bir kölelik hissiyatı, sonradan çıkar ilişkisine dönüşüyor. Ağa'nın gücü de ekmek verdiği sürece vardır, düşüncesi egemendir.

Köyde seçim olmaktadır. Ağa, daha önce anlaştığı partiye oyunu atar. Oyunu sandığa atarken köylüyü kendi partisine oy atmaya davet eder gibi şöyle der: *"Siz bilirsiniz hangi partiye oy atacağımızı."* Fakat seçim sonuçları açıklanınca köyden

---

⁵⁰³ Bloch, Age., s.208.

partie sadece bir oy çıkar. Babası ve karısı dâhil herkes başka bir partie oyunu vermiştir. Ağa bunu öğrenirken yanında çalışan marabaları birbirlerine düşüp tek oyun kendilerinin olduğunu söylerler. Buna karşılık ağa: “*Oy sizinse ya benim oyum nerde?*” demektedir. Sonra şihın istediği partie oyunu verenlere cennetten bir tapu söz verdiğini öğrenince:

Ağa: “*Siz önce dünyadan bir tapu alın!*” der. Buna karşılık olarak;

Marabası: “*Dünya tapuları çoktan paylaşıldı ağam, bize yer kalmamıştır.*”

Marabanın bu sözü ağalık sitemine karşı bir eleştiridir. Çünkü ağalık sisteminde toprak ağaya ve onun soyuna aittir. Bu yüzyıllardır öyle geldiği için kimse toprak edinmemiştir. Mizahi tarzdaki diyaloglarda feodalizme eleştiri var. Dünyada bir yere sahip olamayanlar bari cennetten bir yer kapalım düşüncesiyle şihın istediği partie oyunu kullanmıştır.

1980’li yıllarda popüler kültür kendisini iyice ortaya çıkarmış ve birçok farklı kesimi de etkilemiştir. Filmde köyden kente göç olunca ağa şehre ayak uyduramamış ve eski geleneklerinden kopamamıştır. Fakat şehre göç eden diğer Haraptarlılar şehir yaşamına ayak uydurmuş ve para kazanabilmektedir. Çünkü ağa küçüklüğünden beri hep el üstünde tutulmuş, ayak işleri yapmamış, hep yönetmiştir. Köylülerin şehirde para kazanmasıyla sınıf atladığı ya da statü değiştirdiği görülür. Bunlardan en dişlisi Kekeş Salman karakteridir. Köydeki sahnelerde ağadan aşağı fakat diğer köylülerle aynı sınıfa mensup olan Kekeş Salman, şehirde adeta devleşmiş ve sınıf atlamıştır. Kapitalist ekonomide para onda olduğu için ağadan üstün durumdadır ve hatta ağaya yanında iş vermeyi bile teklif etmektedir.

Filmde ağanın birçok yerde ağalığını kaybettiği görülmektedir. Bunlardan birisi şehre göç olunca evini taşınması sırasında yaşanmaktadır. Eski köylüler eşyayı taşıdıktan sonra ağaya: “*Eşyayı taşıdık para vermeyecek misin ağam?*”

Ağa: “*Ne parası?*”

Maraba: “*Burada bu işler böyle oluyor.*” demektedir.

Bu laf ağaya bir tokat gibidir. Yıllarca yaptırdığı bu türden işlerde hiç para vermemiştir. Sadece karın doyurmuştur. Burada eski otoriteye bir karşı durma, hakkını alma var. Diğer bir örnek kahvede yaşanmaktadır. Ağa eski marabaya sigara uzatır. O da uzatılan sigarayı alır. Bunu gören ağanın sadık kâhyası: “*Sen ağanın uzattığı sigarayı nasıl alırsın?*” demektedir. Fakat sigarayı alan köylünün bu hareketi, ağalığın

köyde kaldığını anlatmaktadır. Sosyal tabakalaşmada ağa artık en üstte değildir. Köylüyle birlikte aynı sınıfa mensup olduğu köylünün bu hareketleriyle ortaya çıkmaktadır. Her şeyin belirleyicisi olan ağa artık herkes gibidir.

Ağa şehirde birçok olumsuzlukla karşılaşmaktadır. Kendi sisteminden çıkıp kapitalizmin sistemine geçmek ve yaşamak ona çok zor gelmektedir. Birçok iş denemiştir. Marketçilik, domates satıcılığı, balon limon satmak ama bir türlü başarılı olamamıştır. Çünkü kendi geldiği sistemde bu tür işleri kendi yapmamaktadır. İlk başlarda domates satarken sesinin çıkmaması fakat domates sattıkça alışırsak sesini yükselterek bağırması değişen yaşam kurallarına uyum sağlamak zorunda kaldığını göstermektedir.

Ağa, otoritesinin şehirde bozulduğunu anlamıştır. Bütün olumsuz satışlar yüzünden en sonunda kendini öldürmek ister. Kendine bıçağı saplar. Fakat bıçak kırılır. Şöyle der: “Buranın bıçağı bile bozuktur.” Kendi ağalık sistemine karşı özlemi bu sözlerden anlaşılmaktadır. Kapitalist düzene eleştiri yapmaktadır.

Filmin başlarından itibaren görülen ataerkil aile yapısının, en son ağanın karısının evi ve ağayı terk etmesiyle son bulunduğunu görülmektedir. Hizmetçisi Kiraz’ın ağayı sevdiğini söylemesi de Kiraz’ın köle pozisyonundan çıktığının göstergesidir. Filmin son sahnelerinde ağa, eski bir marabasıyla bir lokantada çiğ köfte satarken rastlaşır. İkisi de aynı pozisyonda zengin kişilere mallarını satmaktadırlar. Ağa eskinin vermiş olduğu bir düşünceyle eski marabayı görmemezlikten gelir ve dışarı çıkar. Uzun bir İstanbul sokağında ayağında takunyalarla diğer insanlar gibi kaybolup gider. Filmde sosyal tabakalaşma alt üst edilmiştir. Güçlü ağa ve mazlum köylü kalıpları yıkılmış, kişinin parası olduğu müddetçe ayakta kalabileceği vurgulanmıştır.

Bu filmde Züğürt Ağa karakterini canlandıran Şener Şen müthiş bir oyun sergilemiştir. Geçmişin değerlerine ağıt yakan, günümüzün değerleriyle başa çıkamayan ve modern yaşamla uyum sağlamakta zorlanan kişiliği⁵⁰⁴ canlandırmıştır.

5.6.1.3.4. Filmin İsminin Anlamı:

Züğürt Ağa filmi, kuraklık yaşayan köyü ve eski düzenlerinin devam etmemesi yüzünden şehre göç etmek zorunda kalan bir ağa ile marabaları arasında yaşanan olayları anlatır. Filmde ağa giderek yoksullaşmaktadır. Önce sahibi olduğu bütün

⁵⁰⁴ Atilla Dorsay, *Sinema...ve Unutulmayanlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, ss.290-291.

köyleri en son Haraptar Köyü'nü kaybeden ağa şehirde birçok iş yapmayı dener. Fakat başarılı olamaz ve giderek yoksullaşır. Yoksullaşmasıyla birlikte karısı dâhil olmak üzere herkes onu terk eder. Bir tek yanında hizmetçisi Kiraz kalır. Onun telkiniyle son ağalık simgesi olan çizmelerini satarak yeni işi için sermaye yapar. Kendisi artık bir züğürt ağadır. Bunu hizmetçisi Kiraz'ın onu ağa olduğu için değil, sırf insanlığı için sevdiğini söylediğinde şöyle dile getirir:

Kiraz: *“Her kızın gönlünde bir ağa vardır.*

Ağa: *“Kız bu ağa Züğürt Ağadır.”*

5.6.2. Uçurtmayı Vurmasınlar

5.6.2.1.Filmin Künyesi

Yönetmen : Tunç Başaran

Senaryo : Feride Çiçekoğlu

Oyuncular: Ozan Bilen, Nur Sürer, Füsun Demirel, Rozet Hubeş, Güzin Özipek, Güzin Özyağcılar, Meral Çetinkaya

Yapımcı : Tunç Başaran, Jale Onanç

Müzik : Özkan Turgay

Yapım Yılı: 1989

Süre : 100 dk.

Ödüller: İstanbul Film Festivali, Altın Portakal, 10. Akdeniz Ülkeleri Film Festivali: En İyi 2. Film, Film Festivali, Golden Butterfly, Ragazzi Belinzona, Lyon Çocuk Filmleri Şenliği

5.6.2.2. Filmin Özeti

Feride Çiçekoğlu'nun aynı adlı romanından esinlenerek çekilen Uçurtmayı Vurmasınlar filmi, özgürlükle bütünleşen uçurtmanın hapisanede yaşamakta olan bir çocuğun umut parçası olduğu ve o parçanın silahtan çıkan kurşunlarla öldürülmek istendiği bir filmidir. Birçok ödül alan film Barış ve İnci ablasının arkadaşlığı ekseninde 1980'li yılların hapisane durumunu gözler önüne sermektedir. Film, 5 yaşındaki bir çocuğun gözünden kadınlar hapisanesinin durumunu ve Türkiye'de 1980'li yıllarda perde arkasında meydana gelen olayları, ikiyüzlülüğü, insanın en tabii isteklerinin nasıl bastırıldığını ve memur zihniyetini anlatıyor.

Film, İnci'nin (Nur Sürer) hapisneden çıktıktan sonra sokakta oynayan çocukları görünce Barış'ı ve diğer mahkûmlarla yaşadığı günleri hatırlamasıyla başlar. Daha filmin başlarında özgürlüklerin kısıtlandığından, çelişkilerden bahsedilir. Sistem eleştirisi yapılır. “*Adının anlamı dünyayı kucaklasa taştta büyümezdı Barış.*” sözü bunu en iyi şekilde açıklamaktadır. Annesinin mahkûmiyeti yüzünden hapisnede büyüme zorunda kalan Barış, siyasi suçlu bir mahkûm olan İnci ile yakın bir dostluk kurar. İnci nereye giderse peşinden gider. İnci ile düşünce suçlusu mahkûmların odası Barış'ın kaldığı odanın bir alt katındadır. Barış sürekli iki oda arasında iner çıkar.

Bir gün Barış, hapisnenin soğuk ve aşılmaz duvarları arasındaki avluda gezinirken gökyüzünde bir uçurtma görür. Bunun ne olduğunu bir türlü kavrayamaz. İnci'yi götürerek gösterir. İnci onun bir uçurtma olduğunu anlatır. Hatta yere çizer. Onu uçurtmaya çalışır, koşar. Ama sonunda avlunun duvarına çarparak düşer. Hapisnede birçok şey kısıtlıdır. Mahkûmların açık görüşe izinleri yoktur. Sadece avluya çıkma izinleri vardır. Kadın mahkûmlar avluda dolaşırlar, çoğu kez dedikodu yaparlar. Gardiyanları kadındır. Sert mizaçlı yüzü gülmeyen kadını, hiç kimse sevmez. Af çıkma söylentisini radyodan dinleyen kadınlar, koğuşu bayram yerine çevirirler. Fakat af siyasi suçlulara çıkmamıştır.

Hapisnede her çeşitten insan var. Okumuşu, cahili. Bir avukat, gazeteci, gelinkaynana, ev hanımı her türden meslekten mevcut insanlar bir koğuşu paylaşmaktadır. Fakat bu insanlara hiç de insancıl davranılmaz. Hem koğuşun içinde hem dışında kirli olayları anlatan filmde en önemli baskı aracı hapisane müdürüdür. İşgüzar memur mantığını anlatan filmde müdür, elindeki kuvvete güvenerek mahkûmları ezmektedir. Kütüphaneye ait olan bir kitabı sırf ceza vermek için yırttırıp attıran ve sonra bu kitabı niye kaybettin diye hakkında soruşturma açtırmıştır. Kimsenin kimseye güvenmediği bir ortam vardır.

Küçük Barış, annesinin mahkemeye çıktığı gün ilk defa dışarıya çıkar. Buradaki asker rolü çok yumuşak ve sevecendir. Çünkü annesi mahkemedeyken Barış'a asker simit alır ve ona annen doktora gitti, şimdi gelecek türden sözler söyler. İncinin hapisneden çıkma günleri yaklaşmıştır. İnci hapisneden çıkar ve Barış'a ve koğuştakilere söz verdiği gibi özgürlüğü simgeleyen uçurtmayı uçurur. Her ne kadar müdür adamlarına uçurtmayı vurun emri verse de uçurtma vurulamaz ve aksine çoğalır.

5.6.2.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri

İnci (Nur Sürer): Siyasi suçundan dolayı hapishaneye girmiş olan İnci, özgürlüklere önem vermektedir. Koğuştaki haksızlık yapılan birçok olayda öne çıkar fakat iyi bir sonuç alamaz. Barış'a duyduğu sevgiyle birlikte onunla oynadığı birçok oyunda özgürlük özlemi vardır.

Barış (Ozan Bilen): Annesinin, babasının suçunu üzerine alıp hapishanede onunla birlikte büyüme zorunda kalan bir çocuktur. Hapishane ortamında büyüdüğü için çoğu özgür çocuğun elde ettiği imkânları yoktur ve bunların ne olduğunu bile bilmez. Onun eğlencesi İnci ile avluda oynamaktır.

Fatma (Fusun Demirel): Kocasının suçunu üstlenen anne, kocasının dışarıda olması gerektiğini vurgulayan ve kocasının ona bakacağını dile getiren, erkek egemenliğini kabul eden bir karakterdir.

Hapishane Müdürü: Statüsünü kullanarak mahkûmları aşağılayıp küçük gören müdür, elindeki devlet imkânlarını kendi lehine çeviren, kendi adamlarına bile güvenmeyen işgüzar memur karakteridir.

Kadın Gardiyan (Sevim Çalışgır): Mahkûmlar tarafından ana denilen ama buna karşılık mahkûmlarla arasındaki mesafeyi koruyan sert mizaçlı bir karakterdir. Yüzü asık, yönetime bağlı olarak hareket eder.

Zeynep (Rozet Hubeş): İnci gibi siyasi suçlu olan Zeynep, ekip başıdır. Diğer mahkûmlara göre dik başlıdır.

5.6.2.4. Uçurtmayı Vurmasınlar Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi

Uçurtmayı Vurmasınlar filmi, tutuklu ve özgür insanlar arasındaki ilişkiyi anlatan bir filmidir. Bir tarafta suçlarından dolayı hapishanede yatmak zorunda kalan ve özgürlüğe hasret bir grup varken diğer tarafta elindeki imkânları kendi lehlerine çevirmek isteyen baskıcı bir otorite mevcuttur.

İdeoloji filmde başka bir dil sistemidir. Çoğunlukla gizlenmiş olan bu dil, genellikle kodlarla konuşur.⁵⁰⁵ Bazı filmlerde sözel olanlar yanında sözel olmayan göstergeler mevcuttur.

---

⁵⁰⁵ Güçhan, Age., s.190.

5.6.2.4.1. Filmdeki Mekânın Anlamı

Tarihsel varlık alanı için mekân, bambaşka bir nitelik taşır. Sosyal olay ve olguları belirlemede (determine etmede) mekân iki türlü rol oynar. Bunlardan birisi, insanın ve insan topluluklarının mutlaka bir fiziki ve coğrafi çevrede yaşamak zorunluluğundan gelen çevre-mekân etkisi, diğeri de insanın ve insan topluluklarının üzerinde yaşadıkları mekâna verdikleri anlam dolayısıyla ortaya çıkan determinasyon formudur.⁵⁰⁶ Bazı filmlerde mekân bile ideolojik olarak görevlendirilmiştir. Başka bir deyişle politik düşünceler içerikte olduğu kadar biçimde de bulunabilir.⁵⁰⁷ Uçurtmayı Vurmasınlar filminin geçtiği hapisane, mekân olarak birçok şeyi açıkça anlatmaktadır. Aşılmaz duvarları, bakımsız koğuşları örnek gösterilebilir. Hapishane koğuşlarından İnci ve diğer düşünce suçlularının kaldığı yer mahkûmların kendi çabalarıyla temizleyip düzenledikleri odalardır. Diğer mahkûmlar daha kalabalık ve daha bakımsız koğuşta yatmaktadırlar.

Hapishanede özgürlüğe yaklaşılabilen tek yer, hapishane avlusudur. Arada sırada mahkûmların volta attıkları yer olan avludan sadece özgürlüğün simgelerinden biri olan gökyüzü görünmektedir. Fakat otorite istediği zaman avluyu kapatmaktadır.

Sinema görsel bir iletişim aracı olduğu için anlam üretirken sözcüklerden fazla, görüntünün çok katmanlı anlam taşıyıcılarından faydalanır. Görüntünün arkasındaki anlamların gücü bilinmekte ve dolayısıyla sanat yönetmenleri artık çok duyarlı ve titiz çalışmalar yapmaktadırlar. Bir sinema filmi içinde görüntülerin peş peşe geliş biçimleri, devamlılığı ve kopukluğu da ayrıca birçok anlam türetir. Mekânlar filmin söyledikleriyle birlikte, işaret ettikleri, açıkladıkları ve sakladıklarının da ham maddesidir. Dolayısıyla mekânı oluşturan detayların her biri güçlü ve aktif anlam üreticileri konumundadır.⁵⁰⁸

Filmin diğer mekânları az sayıda görülen dışarı sahneleridir. İnci'nin dışarı çıktıktan sonra bir tepeye çıkıp oradan hapishaneye bakması özgürlüğünün işaretidir. Çünkü tepe insanın ulaşabildiği en yüksek yerlerden biridir. Diğer bir mekân ise Barış'ın annesinin duruşmaya gittiğinde oturduğu bir parktır. Bunlar dışında filmin geçtiği mekân hapishanedir.

⁵⁰⁶ Arslantürk, Age., s.50.

⁵⁰⁷ Güçhan, Age., s.191.

⁵⁰⁸ Sinema ve Mekân, www.sinemaloji.com, 22 Nisan 2009, Erişim tarihi: 25 Haziran 2010, www.sinemaloji.com/senay-tanrıvermis-sinema-ve-mekân.

Hapishaneden çıkan İnci hapishanedeki günlerini hatırlamaktadır. Tepeye çıkıp hapishaneyi uzaktan görerek Barış'ı hatırlar ve şöyle der: “*Barış'ı tanıdığım yerde ne çiçekler vardı, ne de başı bulutlarda bir çınar. Simitçinin gevrek sesi bile giremezdi oraya. Taş avluya yalnız kuşlar konardı.*” İnsanın bir hapishanede aşılmaz duvarlar altında yaşadığını, her türlü özgürlüğün dışarıda kaldığını bu sözlerle dile getirmektedir. Hapishanede mahkûmların dışarıyla bağlantılı oldukları tek şey ise radyolarıdır.

5.6.2.4.2. Filmdeki Zamanın Anlamı

Filmde zaman kavramı filmi anlamak, filmin geçtiği zamanı kavramak ve buna göre filmi değerlendirmek için çok önemlidir. Toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlar dönemin koşullarına göre değerlendirilir.

Film 1989 yapımı olduğu için 1980’ler Türkiye’sinde geçen üstü kapalı olayları anlatır. O zamanki kalıplaşmış memur zihniyeti, hükümetin af çıkarma söylentisi, diğer mahkûmlarla birlikte düşünce suçlularına yapılan baskı anlatılmaktadır. Türkiye’de birçok şeyin değişmeye başladığı fakat değişmeyen zihniyetleri anlatan film hapishane yönetimi üzerinden düzen eleştirisi yapmaktadır.

5.6.2.4.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi

Toplumsal ruhbilimden de bildiğimiz gibi, insanlar insanları sınıflandırmaya eğilimlidir, özellikle de ötekiler söz konusu olduğunda.⁵⁰⁹ Toplumsal eşitsizlik, toplumdaki bazı grupların diğer gruplardan daha fazla güce sahip olduklarını gösterir. Uçurtmayı Vurmasınlar filminde özgür-tutuklu ilişkisi hapishane atmosferi içinde işlenmiştir. Özgürlüğün ve mahkûmiyetin öne çıktığı filmde mahkûmlar özgürlere göre ötekidir.

İnsanlar toplumsal grupların üyeleri olarak hareket eder etmez ideolojilerini eylemlerine ve etkileşime taşıyabilirler. Bu nedenle erkekler kadınlara, beyazlar siyahlara, gençler yaşlılara ve zenginler fakirlere karşı ayırım uygulayabilirler. İdeolojiler, konuşmaya eşlik eden birçok öte-sözel örneğin, el kol hareketleri, yüz ifadesi, vücudun duruşu ve mesafesi vb. gibi etkinliklerle de ifade edilebilir.⁵¹⁰ Güçlü ve özgür olan hapishane yönetiminin, güçsüz ve bağımlı olan mahkûmlara karşı hareketleri serttir. Filmde birçok sahne bunları göstermektedir. Hapishane müdürü ve kadın

⁵⁰⁹ Teun Van Dijk, Sara Mills, John Wilson vd. *Söylem ve İdeoloji*, Su Yayınevi, İstanbul 2003, s.81.

⁵¹⁰ Dijk, Mills, Wilson vd. *Age.*, s.43.

gardiyanın yüzü asıktır ve mahkûmlarla mesafelidirler. Andre Michel “Otorite deli gömleği gibidir.” der. Onu sırtına geçiren kişi gerçekten delirir duruma gelir. Sınırsız bir otorite ile donanan yöneticinin bir Tanrıya dönüşmemesi için hiçbir neden yoktur.⁵¹¹ Hapishanedeki müdür de otorite elinde olduğu için istediği gibi davranmaktadır.

Filmde sözel olmayan göstergeler mevcuttur. Bunlardan biri de kapının altındaki kapaktır. Hapishanedeki günlerde görüş yapılmaktadır. Burada dikkati çeken şey kadın gardiyanın kapalı, yüksek duvarlar arasında bile dikkatli olması, sert olmasıdır. Yaşlı mahkûmlardan biri torunlarını görmek için kapağın açılmasını ister. Fakat kadın gardiyan kapağın açılmasının yasak olduğunu söyler. Kapak, kapının altında küçük bir penceredir. Buradan mahkûmlar sınırlı da olsa yakınlarını görmektedirler. Yönetimin istediği zaman açıp kapattığı bir yer olduğu için hapishanede keyfi bir yönetimin olduğu bellidir.

Filmde hapishane müdürünün karakteri ve yerleşik sistemin düzeni eleştirilmektedir. Sınıfsal olarak kendini üstün gören hapishane müdürünün hareketleri baskıcı niteliktedir. Mahkûmlar tek kişinin hâkimiyetine bağlıdır. Müdür ne derse o olmaktadır ve sırf kendi hâkimiyetini devam ettirmek için oyunlar oynamaktadır. Bunlardan biri kütüphaneden alınmış olan bir kitabı alanı suçlayarak: “*Bu kitap kimin?*” deyip yanındaki adamına “*Al şunu yırt!*” demesidir. Ekip başı olan Zeynep ne kadar da o kitabı okuduğunu ve hapishane kütüphanesinin olduğunu söylemek istese de konuşturulmaz. Kitap yırtılır, parçalara ayrılır. Müdür, bu işlemi yaptırdığında mahkûmların sanki çok büyük bir suç işlenmişler gibi: “*Arkanızı duvara dönün!*” diye emir verir. Kitap parçalara ayrıldıktan sonra bir zarfa konulur.

Müdür adamına: “*Götür bunu sobaya at!*”

Sonra yanındaki diğer adamına: “*Git bak bakalım zarfı sobaya atacak mı?*”

Sonra bir diğerine: “*Git bakalım zarfın sobaya atılıp atılmayacağına bakacak mı?*” demektedir.

Sırasıyla gönderilen adamlar işlerini yaptıklarını gelip müdüre söylerler. “*Zarf sobaya atılmıştır.*”, “*Zarfin sobaya atıldığına bakılmıştır.*”, “*Zarfin sobaya atılıp atılmadığına bakılmıştır.*”

Filmdeki bu sahneler, hapishane yönetiminin kendi içlerinde bile güvensizliğin olduğunu göstermektedir. İdeoloji bir grubun kimliğini ve dolayısıyla da üyelerinin

⁵¹¹ Ömer Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.8.

toplumsal kimliğinin (ait olma) öznel duygularını da tanımlayan toplumsal bilişin temel biçimlerinden birisidir.⁵¹² Raymond Williams ideolojiyi, maddi çıkarlar dizisinden kaynaklanan ya da daha geniş biçimiyle belli bir sınıf ya da gruptan kaynağını alan fikirler dizisi olarak tanımlar.⁵¹³ Mahkûmlar, memurlar ve müdür arasında geçen bu diyaloglarda müdürün statüsü ve yetkisi memurların ise ait olma duygusuyla birlikte itaati görülmektedir.

Bireyi yok sayan bütün siyasal anlayışlar otoriter, totaliter ve diktatördür. Yurttaşların itaati, zorla sağlandığı için otoriter, sürü benzeri bir kitle içerisinde eritilmesi hedeflendiği için totaliter ve lider ya da liderlerle diğer insanların eşitliği tasavvur dahi edilmediği için de diktatördür. Bu tür sistemlere dayatılan bir ideoloji, tek adam liderliği, tek siyasal parti, gerektiğinde yurttaşlara terör estirecek bir asker-polis teşkilatı, silah ve iletişim tekeli ve merkezden yönetilen bir ekonomi egemendir. Böyle bir rejimin iktidarı ele geçirdiğinde ilk icraatı, yalnızca ekonomik kaynaklar üzerinde değil, aynı zamanda ülkedeki bütün insanların hayatı üzerinde denetim sağlamak üzere, toplumsal ilişkilerin bütün alanlarında fiili bir tekelleşmeye girişmek olacaktır. Kendilerini halkın üstünde gören elit kesim, iktidarın ve otoritenin tek kaynağı olarak yerini sağlamlaştırdığında, faaliyetlerini yeni bir toplumsal düzen yaratma doğrultusunda, radikal özlemini gerçekleştirmeye yoğunlaştırır.⁵¹⁴

Her kapalı toplumun yönetimini üstlenen yöneticiler ya da bunları meşrulaştıran aydınlar bu kapalılıkları haklı çıkaran gerekçeler ileri sürerler. Bu gerekçe, genelde, “kendine özgü şartlar” şeklinde olmaktadır.⁵¹⁵ Hapishanede müdürün “*Size insan gibi davranıyoruz, kıymetini bilin!*” sözü yapılmayan bir şeydir. Ama sırf mahkûmlar mağdur ve hapishanede kalmak zorunda oldukları için bu şekilde haksız bir gerekçe ileri sürmektedir. Buna benzer bir sahne Yılmaz Güney’in yönettiği Duvar (1983) adlı filmde görülmektedir. Bu filmde de hapishane müdürü gerçekte güzel olmayan yemeklerin, üstüne basa basa güzel olduğunu söylemesidir.

Filmin diğer bir sahnesinde hapishane müdürü koğuşun avlusunda çizilen uçurtmayı görünce çok kızar. Barışı kastederek: “*Kim bu saçma fikirleri çocuğun aklına sokuyor. Bir daha bu çocuk ağzını açarsa sen başka cezaevine (annesini kastederek) çocuk soluğu ıslahevinde alır.*” demektedir.

⁵¹² Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.28.

⁵¹³ James Lull, *Medya İletişim Kültürü*, (Çev. Nazife Güngör), Vadi Yay., Ankara 2001, s.21.

⁵¹⁴ Toki, Age., ss.28-29.

⁵¹⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.3.

Filmin simgesi olan uçurtma özgürlüğü temsil etmektedir. Fakat müdür değil uçurtmanın kendisi, resmine bile karşı tahammül edemez. Müdürün özgürlüklere tahammülsüzlüğü bu şekilde görülmektedir. Gördüğümüz gibi ideolojiler açık bir şekilde ifade edilebilir, ancak bu aynı zamanda oldukça dolaylı, sezdirmeli, üstü kapalı bir biçimde, tonlama, duraksama veya bir zamir kullanmak gibi söylemin daha az belirgin yapılarında da meydana gelebilirler.⁵¹⁶

Hapishanede düşene yardım, hoşgörü, güler yüz yoktur. Filmin bir başka sahnesinde Zeynep'e kütüphanenin kitabını kaybetmişsin denilip konuşmasına hiçbir şekilde izin verilmez. "Ne suçlususun?" sorusuna "düşünce" diyince de onu ekip başılıktan alırlar. Buna itiraz eden Zeynep: "*Beni koğuş seçti ancak koğuş istemezse bırakırım*" demektedir. Bu demokratik bir düşüncedir. Halkın kendi kendini yönetmesi ve bunu halkın seçmiş olmasının önemi hapishane hayatına uyarlanarak verilmek istenmiştir.

Tolerans ya da hoşgörü, demokratik bir siyasal sistemin temel direğidir. Demokrasimizin inkâr edilemeyecek kurumsal eksiklikleri yanında, aşması gereken en temel sorunlardan biri budur.⁵¹⁷ Ama bu, hapishanede görülmemektedir.

Koğuşta bir kadın mahkûmun doğum sancıları başlamaktadır. Bu durum, nöbetçi gardiyana söylenir. Gardiyan gelip kendi nöbet gününde böyle şeylerin olmasının onun için bir şanssızlık olduğunu söyler. Mahkûmları yöneten kişiler hep kendilerini düşünmektedirler. Hatta şöyle bir söz sarfeder: "*Sabaha kadar sabredemez misin?*" Bunun başka bir hastalık değil de doğum olduğu, sabretmenin mümkün olmadığı diğer mahkûmlar tarafından belirtilmektedir. Ama buna karşılık nöbetçi gardiyan: "*Hastaneye gitmek yok, gündüzden izin kâğıdı almak gerekiyor. Revirde nöbetçi doktor da yokmuş.*" diyip gitmektedir. Kadın kaderine terk edilmektedir. Modernleşmenin getirdiği farklılaşmayla birlikte işlemlerin çoğaldığı, bir iş için birçok ayrı dalın olduğu ve birçok izin gerektiği mahkûmların hayatına uyarlanarak eleştirilmiştir.

"Kapalı toplum" belirli bir amaç için oluşmuş ya da oluşturulmuş ve kendisinin dışındaki topluluklar ile olan ilişkilerini mümkün olan en düşük düzeyde tutmak isteyen yöneticileri barındırır. Filmdeki gardiyan ve müdürünün mahkûmlarla aralarındaki ilişki düşük düzeydedir. Oysa açık toplumlarda hedef, insanların haklarını garanti altına almak ve özgürlüklerini sağlamaktır. Devleti ve yöneticileri kutsal birer varlık olmaktan

⁵¹⁶ Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.55.

⁵¹⁷ Özbudun, Agm., s.25.

çıkarmak; toplumun denetimine, kontrolüne ve eleştirisine açmak ve hizmetine sokmaktır.⁵¹⁸

Cezasının bitmesiyle hapisneden çıkan İnci, özgürlüğün simgesi olan uçurtmayı alıp hapisnedenin dışında uçurmaya başlar. Çünkü İnci, mahkûm arkadaşlarına ve Barış'a dışarı çıktığında uçurtmayı uçuracağına söz vermiştir. Kadın mahkûmlar avludan uçurtmayı görünce sevinip bağrıışmaya başlarlar. Müdür görünce çok sinirlenir ve: "*Uçurmanı bulun!*" diye adamlarına emir verir. Bulamayınca uçurtmayı vurmalarını emreder. Silahlar çekildiğinde uçurtma çekilir, vuramazlar. Müdür özgürlükler adına uçan bir uçurtmaya bile tahammül edemez. Sonra uçurtmalar çoğalır. Sanki her biri, her bir mahkûmun özgürlüğü olarak gökyüzünde uçmaya başlamıştır.

Foucault'nun belirttiği gibi: "Eğer iktidar hiçbir şey değilse fakat baskıcıysa, eğer iktidar hiçbir şey yapmadıysa fakat hayır dediyse, ona itaat etmemiz gerektiğine gerçekten inanıyor musunuz?"⁵¹⁹ Bu filmde görüldüğü gibi insanlar mecbur kalınca itaat etmek zorunda kalıyor.

Konfüçyüs, insanın yetişmesi ve olgunlaşması ile düzenin sağlanabileceğine inandığı için baskıya ve kaba kuvvete dayanan siyasal iktidara karşıdır. Örneğin, ona göre; "Halka hükmederek yönlendirin ve onları ceza tehdidi ile yönetin, halk cezaevine girmemeye çalışacak fakat onurunu ve utanma duygusunu yitirecektir. Halkı erdemlere yöneltin ve li (törelere uyum duygusu) ile yönetin, onuru ve kendisine saygısı artacaktır."⁵²⁰

Açık toplumlarda, sistem, ideolojilere, inançlara değil; insana dayanır. İnsana dayandığı için açık toplumların nihai hedefi "insan mutluluğunu" sağlamaktır. Açık toplumlar mutluluğu sağlayan tüm dinamikleri insanların bizzat kendilerine verir. Devleti ve siyasal otoriteyi mutluluk kaynağı haline getirmez. Aksine, onun insanlar üzerindeki hâkimiyetine olabildiğince sınırlama getirerek insanı mutlu etmenin yollarını kendisine bırakır. Açık toplum insana belli başlı mutluluk yolları sunmaz. Aksine, her insanın kendine özgü nedenlerle mutlu olabileceğini düşündüğü için, insanların yakasından elini çeker. Kısaca, açık toplum, devleti toplum üzerinde bir ihsan kaynağı haline getirmez. Devletin gölgesine son vererek ihsanı bireylerin kendilerine

⁵¹⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.3.

⁵¹⁹ Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.120.

⁵²⁰ Yetkin, Age., s.39.

bırakır.⁵²¹ Açık toplumlar haklı eleştirilere yanıt veremeyen yöneticileri görevlerinden alabilmeyi sağlama gerekliliği anlamında hem liberal, hem de demokratik olmak zorundadırlar.⁵²²

5.6.2.4.4. Filmin İsminin Anlamı

Uçurtmayı Vurmasınlar filmi, eşitliği ve özgürlüğü anlatan bir filmidir. Filme ismini veren uçurtma aslında özgürlüğü simgeler. Özgürlüğün gökyüzünde olduğu, ona ancak uçurtma gibi özgür olunarak ulaşılabildiği mesajı verilmektedir. Fakat bu duruma tahammül edemeyen hapishane yönetiminin sadece bir oyuncak olan bu uçurtmayı vurmak istemesi ideolojilerinin göstergesidir.

5.6.3. Güneşi Gördüm

5.6.3.1. Filmin Künyesi

Yönetmen :Mahsun Kırmızıgül

Senaryo :Mahsun Kırmızıgül

Müzik :Mahsun Kırmızıgül, Yıldıray Gürgen, Tevfik Akbaşlı

Görüntü Yönetmeni: Soykut Turan

Oyuncular :Mahsun Kırmızıgül, Demet Evgar, Altan Erkekli, Şerif Sezer, Erol Demiröz, Ali Sürmeli, Cemal Toktaş, Menderes Samancılar, İtir Esen.

Türü : Dram

Yapım Yılı : 2009

Süre : 120 dk.

Ödüller: 2009 Oscar Aday Adayı, 3. Yeşilçam Ödüllerinde (2010) En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu Cemal Toktaş, En İyi Görüntü Yönetmeni Soykut Turan, 23. Uluslararası Singapur Film Festivalinde En İyi Performans ve En İyi Sinematografi Ödülü.

5.6.3.2. Filmin Özeti

Güneşi Gördüm filmi, Türkiye’de terör olaylarının doruğa ulaştığı doksanlı yıllarda çıkarılan köy boşaltma yasası çerçevesinde zorunlu olarak göçe tabi tutulan ve bu nedenle parçalanmış geniş bir Güneydoğu ailesi üzerinden Türkiye’nin yakın tarihini

⁵²¹ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.4.

⁵²² Marshall, *Age.*, s.1-2.

anlatır. Teröristler ve askerlerden oluşan iki ateş arasında kalmış ve zorla tahliye edilmiş bir köyün son temsilcileri olan Altun ailelerinin hayat mücadelesi ve onların nezdinde doğunun genel problemleri filmin konusunu oluşturmaktadır.

Mahsun Kırmızıgül, Beyaz Melek'ten sonra yönetmenliğini yaptığı bu ikinci filminde doğu insanının bütün problemlerine değinmeye çalışmıştır. Filmde çok fazla mesaj verme isteği vardır ki, konular birinden diğerine hızla geçiyor. Filmde birçok toplumsal sorun ele alınmıştır. Bunlardan en önemlisi terördür. Diğerleri terör yüzünden yaşanan iç ve dış göç, köy boşaltma, yoksulluk, işsizlik, ötekileşme, insan kaçakçılığı, töre, travesti sorunu, eğitimsizlik, mayınlar, özürlü çocuklar ve problemleri, şehitler, akraba evliliği, erkek çocuk istemi, kuma meselesi, Çocuk Esirgeme Kurumu, doğu kadınının problemleri gibi Türkiye'nin problemleridir. Filmde ayrıca bölgeden Norveç'e yıllar önce göç etmiş olan Nedim'in (Ali Sürmeli) 12 Eylül 1980 darbesinde yaşadığı zorlukları anlatan sahneler de var.

Film teröristler ile askerler arasında çıkan bir çatışma ile başlar. Askerler önce Ramazan (filmde Ramo da deniyor)(Mahsun Kırmızıgül) ile kardeşini terörist sanılar. Fakat onlar peynir satmak için çıktıkları yolda ateşe maruz kalmışlardır. Askerler onların köylülerden olduklarını anladıklarında ateşi keserler. Ramazan erkek çocuk istemektedir. Fakat beş kızı vardır. Beşinci kızı doğarken etrafındakilere şöyle der: "Kız olursa konuşmayın". Kız olunca karısının üstüne kuma getirmek ister. Fakat altıncı çocuğu erkek olur. Köyün sakinlerinden Davut Altun'un (Altan Erkekli) bir oğlu asker, bir oğlu terörist ve diğeri ise mayına bastığından dolayı sakat kalmış. Asker ara sırada köye gelip köylülerle konuşur. Oğlunun terörist olduğunu bildiği aileye oğlunu sorup eve dönüş yasasından yararlanmasını ister.

Asker ile köylü arasındaki ilişki güzel. Fakat devamlı çatışmalar olmakta ve şehitler gelmektedir. Asker ile terörist olan Davut'un oğlunun da bulunduğu çatışmada 4 şehit verilmiş ve 7 terörist öldürülmüştür. Bunu duyan Davut kendi oğlundansa köye gelip onlarla dertleşen askerin şehit olduğunu görünce ağlamaya başlar.

Teröristler ve askerlerden oluşan iki ateş arasında kalmış köy halkı askerin zorlamasıyla köyü terk eder. Zaten çok kalabalık olmayan köyde bir aile İstanbul'a, bir aile Norveç'e ve bir aile ise Mersin'e göç eder. İstanbul'a gelen Ramazan ve ailesi büyük şehir şaşkınlığını yaşar. Buralar kendi memleketleri gibi değildir. Şehre gelmekle birlikte bitmeyen diğer sorunlara yenileri eklenir. Ramazan'ın küçük erkek kardeşi

Kadri (Cemal Toktaş) cinsel eğilimli bir gençtir. Bunu kadın programları izleyip onlar gibi konuşması, çamaşır asmaya heveslenmesi gibi köy sahnelerinde de görüyoruz. Fakat büyük şehre gelince bu eğilimi daha da artar. Çünkü yaşadıkları mahallede travestiler bulunmaktadır. Bunlardan biriyle arkadaş olur ve travestinin ne olduğunu öğrenir. Yavaş yavaş kendini onlara benzetip onlardan biri olup evden kaçar.

Davut ve ailesi ise Norveç'e göç edip burada çocukların dayıları Nedim tarafından karşılanır. Nedim, yıllar önce göç etmiş, zenginleşmiş ve kültürü artmıştır. Bir batı ülkesinde yaşadığı için çok kolay bir şekilde Türkiye ile Norveç arasında bir kıyaslama yapar. Türkiye'nin özgürlüklere önem vermediği, devletin başındakilerin çıkar ilişkisi ve kavga içinde olduğundan, emperyalist ülkelerin emellerini gerçekleştirmek için Türkiye'de sürekli olaylar çıkardığından bahsetmektedir. 1980 darbesiyle kendi gördüğü işkenceden bahseden Nedim, buna karşılık Norveç'in özgürlükler ülkesi olduğundan bahseder. Davut ve ailesi Norveç'te mülteci oldukları için polis tarafından yakalanıp sorguya alınırlar. Davut yetkililere kendi ülkesinde yaşadığı olayları anlatarak Norveç'te kalmaları için onları ikna eder. Norveç; yüksek maaş, iş verir ve sakat çocuğuna protez ayak takıp yürütür. Buna karşılık Türkiye'de işler hiç de iç açıcı değildir. Ramazan ve ailesi zor günler geçirmektedir. Ramazan'ın karısı hastalığından dolayı hastanede yatar. Babaları çalıştığı için 6 çocuk yalnız bir kör dedenin umuduna kalır. Çocuklar oyuna dalarken iki kız altını kirlettiği için erkek kardeşlerini çamaşır makinesine atarak yıkamaya çalışır ve çocuk ölür. Ramazan bunu öğrendiğinde balıkçıda balıkları düzeltmektedir. Duyar duymaz üzüntüsünden tıpkı kasada çırpınan balıklar gibi yerde kıvrılır. Bu, onun için büyük bir acıdır. Devlet, bu olayları öğrenince 5 kızını Çocuk Esirgeme Kurumu'na alır. Burada "devlet ana" dedikleri müdire hanım (Nurseli İdiz) çocuklara çok iyi davranır ve onları topluma kazandırmaya çalışır. Bu arada cinsel eğilimi olan genç Kadri artık bir travestidir. Bunu arayan kardeşler bulduklarında çok şaşırırlar. Kadri, sert mizaçlı olan Ramazan'ın kardeşi tarafından öldürülür. Ailesini tek tek kaybeden Ramazan, çareyi tekrar eve dönmede arar. Karısı iyileşmiştir. Kalan beş çocuğunu alıp memleketlerine dönerler.

Kırmızıgül, bizlere yerli-yabancı çeşitli klasik filmlerden yola çıkıp adeta bir senteze ulaşan bir hikâye sunar. Kırsal kesimden büyük kente gelen ailenin ülke gerçeklerine çarparak tuzla buz olması, Rocco ve Kardeşleri'ni (ve ondan esinlenmiş Gurbet Kuşları'nı) akla getirir. Tren sahneleri Sürü'yü, ölüleri teşhis ve köy bölümleri

Yol'u, ailenin Danimarka'ya ulaştığındaki çaresiz kalışı sahnesi Otobüs'ü hatırlatır. Diğer yandan, bu çok kişili ve zengin temalı öykünün kuruluşu ise Fatih Akın'ın Yaşamın Kıyısından'ını düşündürür.⁵²³

5.6.3.3. Filmin Öne Çıkan Karakterleri

Ramazan (Mahsun Kırmızıgül): Filmde Ramo denilen bu karakter, bazı karakterlere göre devlete boyun eğmeye daha yatkın, sakin bir adamdır. Erkek çocuk özlemi çeker ve sonunda bir erkek çocuğu olur ama elim bir kazada kaybeder. Bundan sonra kız çocuklarına daha çok önem verir.

Mamo (Murat Ünalmış): Ramazan'ın sert mizaçlı erkek kardeşidir. Bu, yüz ifadelerinden ve travesti olan kardeşine yaptığı şiddetten görülmektedir.

Kadri (Cemal Toktaş): Karşı cinse meyilli olan Kadri'nin kadınlara karşı bir ilgisi bulunmaktadır. Onlar gibi davranmakta ve en sonunda travesti olmaktadır. Diğer kardeşleri değişik işlerde çalışırken Kadri'nin bir işte çalıştığı görülmemektedir.

Haydar Altun (Erol Demiröz): Ramazan ve kardeşlerinin babası olan Haydar, kör rolünü başarılı bir şekilde oynamaktadır. Memleketini toprağını seven bir karakter olan Haydar, devletten korkup çekinmektedir.

Davut Altun (Altan Erkekli): Üç oğlundan biri terörist, biri, asker, birisi de mayına basıp sakat kalmış olan Davut, terörist oğlunun ölümünden sonra devletin köyü boşatmasıyla Norveç'e göç eden bir karakteri temsil eder.

Komutan (Zafer Ergin): Katı, sert devlet olarak görülen komutan karakteri aslında köylüyü düşünen ama terör yüzünden bazı önlemleri almak isteyen bir karakterdir.

Caner Yüzbaşı (Yiğit Özşener): Komutana göre bazı konularda daha yumuşak olan Caner, devletin terör sorununa alternatif çözümler getirmesi gerektiğine inanan ve bunu dile getiren bir karakterdir.

Havar (Demet Evgar): Doğu kadınının sağlık sorunlarıyla karşılaşan kadın, kocasının ve çocuklarının sevgisiyle dolu bir karakterdir.

Nedim (Ali Sürmeli): Yıllar önce Türkiye'de 1980 İhtilaliyle gördüğü bazı işkencelerinde etkisiyle Norveç'e göç eden gurbetçi bir adamdır. Türkiye'deki birçok olumsuzluğu, özgürlükler ülkesi olarak gördüğü Norveç'le karşılaştırarak söyler.

⁵²³ Atilla Dorsay, "Anadolu'nun ve Dünyanın Sorunları", *Sabah Gazetesi*, 14 Mart 2009, s.19.

Müdire Anne (Nurseli İdiz): Ramazan, müdire anneyi devlet ana olarak nitelendirir. Devlet baba olarak gördüklerine eleştiri yaparken çocuklarına iyi bakan çocuk esirgeme kurumu müdiresini devletin iyi yanı olarak görmektedir. Gerçekten de müdire anne çocuklara çok iyi davranmıştır.

5.6.3.4. Güneşi Gördüm Filminde Açık Toplum ve Kapalı Toplum Eleştirisi

Sinema kendine özgü bir güce, görüş açısını ve konumları devirme gücüne sahiptir. İşıtsel görsel bir anlatım biçimi olan sinemada zaman, mekân ve kişilik kavramları içinde yaşanan gerçek dünyayla uzaktan ya da yakından ilişkili olmak zorundadırlar. Aksi halde anlaşılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Bir toplumda zaman nasıl algılanıyorsa filmde de az çok o şekilde yansiyacaktır. Aynı toplumda mekân kavramı nasıl bir yere sahipse, filmde de aşağı yukarı öyle olacaktır. Toplumsal yapıda kişiliklerin yeri ve önemi neyse, sinemada da benzer bir görünüme sahip olacaklardır.⁵²⁴

5.6.3.4.1. Filmdeki Mekânın Anlamı

Sinemada mekân, zaman ve bunlara bağlı olarak hareket kavramları iç içe geçmiş biçimde ele alınır. Sinemada mekân seçimi eserin nasıl bir dünyaya doğacağını karardır. Konuyla, temayla, oyuncularla bir bütünleşme, destekleme, eleştiri içinde mi, yoksa tezatlar, çelişkiler yaratarak vurgular yapmak üzere mi çalışılacağı sorularına göre belirlenmelidir. Perdeye yansıyan her mekânın bilinçli ya da bilinçsiz ideolojik, toplumsal, entelektüel, dekoratif, estetik ve işlevsel mesajları vardır. Mekânın sessiz dili sadece gösterilenin değil getirdiği çağrışımların ve yarattığı sezgilerin hepsinden sorumludur. Bu bilinçle yapılan sinema filmlerinin izleyicinin algısında bıraktığı izlerin gücü tartışmasız farklı olacaktır. Örneğin, “Eşkya” filminin çatı çekimleri için bir yıl öncesinden ekibin tartışmalar ve çalışmalar yaptıklarını öğrenmek, tesadüflere ve yetinmelere yer olmadığını güzel bir açıklamasıdır. Yavuz Turgul çatıların Güneydoğu’daki dağları çağrıştırdığı fikriyle hareket etmiş ve bu amaca hizmet eden mekânlar seçilerek çalışılmıştır. Burada uzam, ana izleğin tüm öğeleriyle ve simgesel gücüyle karmaşık bir tamamlayıcılık sağlamıştır. Filmin finalinin mekan olarak

---

⁵²⁴ Adanır, Age., .161.

çatılarda bitmesinin filme kattığı metaforik(değişmeceli) anlamlar zinciri izleyicide unutulmaz etkiler bırakmıştır.⁵²⁵

Güneşi Gördüm filminde kullanılan mekânlar çok çeşitlidir ve gerçek mekânlardır. Köyden kentlere göç olmadan önce kullanılan köy mekânı tam bir doğu ve güneydoğu köyünü anlatan gerçek hayatta da boşaltılmış bir köydür. Mayınların arasında bir sınır köyü olan köyde çoğu yıkılmış ve yıkılmaya yüz tutmuş evler, kurak bir iklim, boş araziler gösterilmektedir. Köyün nüfusunun çoğunun önceden göç ettiği ve bunun sonucunda köyün boş olduğu hissettirilmektedir. Köy sahnelerinde asker-köylü ilişkisi ile üretimin olmadığı, insanların çaresizliği anlatılmaktadır. Göç olduktan sonra bir aile İstanbul'a bir aile Mersin'e ve bir aile ise Norveç'e göç etmektedir. Mersin'deki sahneler gösterilmemiştir.

İstanbul'a göç eden Ramazan ve ailesi büyük şehir şaşkınlığı yaşamaktadır. Çünkü burası kendi köyelerine göre kalabalık ve gürültüdür. Filmin İstanbul sahnelerinde Ramazan ve ailesinin geldiği yer, İstanbul'a göç edenlerin yaşadığı bakımsız ve türlü insanın olduğu bir mahalledir. Sokak kabadayısından travestisine kadar her türlü insanın yaşadığı bir yerdir.

Filmin Norveç sahnelerine geçiş yapıldığında Norveç ve diğer Avrupa ülkelerinin refahı, zenginliği gösterilmektedir. Örnek olarak Nedim'in Davut ve ailesini Danimarka'dan alıp Norveç'e götürürken kamera hareketleriyle dikkat çekilen bakımlı yollar, köprüler gösterilip ve bunlara ilişkin yorumlar yapılmasıdır. Norveç'teki ev ve iş yerleri de çok modern, insancıl gösterilmiştir.

5.6.3.4.2. Filmdeki Zamanın Anlamı

Çekimleri 5 ay boyunca süren film üç mevsimde tamamlanmıştır. Sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimlerinin geçtiği zaman 1990'lardaki terör sorunun zirveye ulaştığı yılları anlatmaktadır.

Filmde 1990'lı yıllarda terör olaylarına bağlı olarak devlet tarafından gerçekleştirilen zorunlu göç uygulamaları ve köy boşaltma yasası ile köylerin boşaltıldığı zaman anlatılmaktadır. Bu boşaltmaya bağlı olarak memleketlerinden ayrılan köylüler iç ve dış göç yapmaktadırlar. Ayrıca 1987'de başlayıp en son 2002'de

⁵²⁵ Sinema ve Mekan, Agm., www.sinemaloji.com.

son verilen OHAL (Olağanüstü Hal) yasası kapsamında yapılan aramalar da filme konu olmuştur.

5.6.3.4.3. Filmdeki Düzen Eleştirisi

20. yüzyıl maddi değişim yönünden insanlık tarihinin en uzun, en derin, en kapsamlı, en hızlı ve en çetrefilli yüzyılı olma özelliğine sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşemeyen bazı değişimler bu yüzyılda meydana gelmiştir. Teknolojik devrim bu yüzyılda devasa boyutlara ulaşmıştır. İnsanlık bu yüzyılda dünyadan başını çıkarıp uzayı keşfetme başarısı göstermiştir. Otomasyon bu yüzyılda üretimin neredeyse her aşamasına ulaşmakla sınırlı kalmamış, insanların gündelik işlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Geride bıraktığımız yüzyılın insanlığa kazandırdığı olumlu maddi gelişmenin halkalarından bazıları bunlardır. Ancak, yirminci yüzyılda bu olumlu kazanımların yanında insanlık bakımından tarihte emsali görülmedik olumsuzluklara da imza atmıştır. Son birkaç yüzyılın ürünü olan devletçi anlayışların ortaya koyduğu siyasi projeler yirminci yüzyıldaki olumlu değerlerin yanında olumsuz izler de bırakmıştır.⁵²⁶ Türkiye demokratik bir devlet olmasına rağmen ülkede halen daha kapalı toplumlarda rastlanan devlet baskısı görülmektedir. Ekonomisi diğer Avrupa devletlerine göre güçlü olmayan Türkiye’de çoğu imkân devletin elindedir.

İncelediğimiz üçüncü film olan Güneşi Gördüm filmi, genel olarak Türkiye’nin kanayan yarası teröre değinmekte ve bunu ancak devletin kucaklayıcı bir şekilde çözüme ulaştırması gerektiğinin altını çizmektedir.

Güneşi Gördüm filminde diğer iki filmimizde olduğu gibi sınıf temelli değil, kimlik temelli sorunlar işlenmiştir. Fakat filmde Türk-Kürt ayrımının yapıldığı sahneler görülmemektedir. Sadece terör yüzünden yaşanan bölge insanının sıkıntılarını anlatılmaktadır.

Söylem ideolojileri açıklayabilen en güçlü şeylerden biridir. Filmin birçok yerinde sözlü ve sözsüz olarak söylemler gerçekleştirilmiştir. İdeolojik söylem öznenin ikna edilmesi amacını taşır ve tüm ideolojik söylemlerin öznelere kendi saflarına çekmek için ikna edici bir dil kullanmaları gerekir. İkna etmeye yönelik olan dil bir eylem içindedir, örgütlenmenin sağlanması ve devamı ideolojik söyleme bağlıdır.⁵²⁷

⁵²⁶ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.15.

⁵²⁷ Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.256.

Köyde asker-köylü ilişkisi sıcak, güzel. Askerler köye geldiklerinde çocuklara şeker dağıtmaktadır. Komutan dâhil askerler köylülerle rahat konuşmaktadır. Asker köylüyü ikna etmeye yönelik bir dil kullanmaktadır. Köylüye sık sık çocuklarını okula göndermeleri gerektiğini söylemektedir. En yakın okul 40 km uzakta olduğu için köylüyü göçe zorlamaktadır. Sebep sadece bu değildir. En önemli sebep güvenlidir. Çünkü Türkiye'nin kanayan yarası terör özellikle Güneydoğunun sorunudur. Burada devletin koruma içgüdüğü görülmektedir. Ayrıca komutanın askeriyle yaptığı konuşmadan anlaşılıyor ki, göçe zorlamanın bir sebebi de köylüler teröristlere yardım ettikçe bu düzenin böyle devam edeceğinin düşünülmesidir. Asker, yıllarca süren meselenin sosyal ve psikolojik boyutlarını söyleyerek kesinlikle köyden göç olmasını istemektedir. Bu zorunlu göçe karşı köylüler: *“Biz toprağı, hayvancılığı biliriz. Devlet bize git diyor ama ne ev veriyor, ne iş?”* Devlete derin bir eleştiri var. Devletin bazı şeyler isterken bazı şeyleri düşünemediğinden bahsedilmektedir. Kapalı toplumlarda devletin zorlayıcı etkisi bulunmaktadır. Devlet ne isterse o olmaktadır. Burada kapalı toplumlara has olan devletin zorlayıcı etkisi görülmektedir. Buradaki devleti temsil eden askerlerdir.

Güçlü konumda olanlar, güçlerinin kullanımında nasıl uzlaşacakları hakkında dikkatli olmak zorundadırlar. Örneğin, bir sekreter ve patron arasındaki iktidar ilişkisine kalıplaşmış bir bakış aşağıdaki gibi bir etkileşim üretecektir. Patron: Öğleden sonra postasına kadar bu mektubun daktilo edilmiş olmasını istiyorum. Sekreter: Evet, kesinlikle. Burada patron sözcisinde sekreter ile olan ilişkisinde kendisinin ekonomik ve kurumsal olarak onaylanmış ayrıcalıklı bir konumda olduğu ve böylece ona doğrudan emirler verebileceği gerçeğini ortaya koyar.⁵²⁸ Filmde de komutan karakterinin kararlı sözleri dâhilinde köylü zorunlu göçü kabul edip köylerini boşaltmışlardır.

Filmin bir sahnesinde köyde çatışma çıkmaktadır. Sabah asker gelip gece teröristleri görüp görmediklerini sorar. Köylüden ses çıkmaz. Asker: *“Bakın devlet her şeyin üstündedir.”* diyerek üstünlüğünü vurgulamaktadır. *“Teröristten dost olmaz. Sizin için buradayız.”* diyerek onlara sahip çıktıklarını belirtmektedirler. Geleneksel otorite tipinde, yönetenler otoritelerini tesis etmek için özel bir çaba göstermezler. İtaat, doğal

---

⁵²⁸ Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.123.

düzenin bir parçası olarak talep edilir.⁵²⁹ “Devlet her şeyin üstündedir.” sözü ise otoriter rejimlerde kullanılan bir sözdür. Kapalı toplumlarda devlet kutsal ve yüce bir varlıktır. Bu bakımdan devlet toplumun hizmetine girmez, onu kendi hizmetine alır.⁵³⁰

Köyün sakinlerinden biri olan Davut’un üç oğlu vardır. Birisi asker, birisi terörist, birisi de mayına basmış, bu yüzden sakat kalmıştır. Devletin zorlamasıyla göç olmadan önce köydeyken asker olan oğlunun fotoğrafını evinin duvarına asmış, terörist olan oğlunun fotoğrafını eline alarak duvardaki fotoğrafa bakmaktadır. Sakat olan oğlu, terörist olan abisinin fotoğrafını asmak istemektedir. Baba “Fotoğrafi yan yana asamayız.” der. Fakat bu aile daha sonraki sahnelerde Norveç’e göç edince terörist olan oğlunun fotoğrafını asker olan oğlunun fotoğrafının yanına duvara asmaktadır. Türkiye’de korkusundan ya da devletten çekindiğinden dolayı fotoğrafları yan yana asmamaktadır. Açık toplum örneği olarak vurgulanan Norveç’te bu fotoğraflar yan yana asılmaktadır.

Filmdeki komutan karakteri devleti temsil etmektedir. Bazen katı, bazen kucaklayıcı olan devleti.

Caner Yüzbaşı: “Aslında devlet, buralara el uzatsa, insanların yaraları sarılabilse bu işler bu kadar dallanıp budaklanmazdı.”

Komutan: “Eskiden ateş düştüğü yeri yakar derlerdi, oysa görünen o ki şimdi ateş her yeri yakıyor.”

Caner yüzbaşının ılımlı sözlerine karşı komutanın benzetmeli sert çıkışı görülmektedir. Aynı komutan teröristlere yataklık yapıldığını bile bile delil bulamadığı için köylüye çok sert davranmamıştır. Aslında komutanın da bildiği ve yaşadığı kanayan yarayı daha genç nesil olan daha katılaşmamış asker dile getirmektedir. Bu da açık toplum olma yolundaki Türkiye’de bazı şeylerin yavaş fakat genç nesilden de olsa değişmeye başladığının bir kanıtıdır.

Filmde ana konu terör ve göç olmasına rağmen Türkiye’nin birçok sorununa değindiğini daha önce bahsetmiştik. Bunlardan birisi de filmde işlenen insan kaçakçılığıdır. Norveç’e gitmek isteyen Davut ve ailesi yasal olmayan yolları denemektedir. Bir tanıdıkları vasıtasıyla insan kaçakçılarına para verip Norveç’e pasaportsuz gitmek istemektedirler. İşlemleri yapıp kamyona binmeden önce mafya babası görünümlü insan kaçakçısı adam Davut’un elindeki kafesteki kekligi görür ve

⁵²⁹ Türköne, Age., s.13.

⁵³⁰ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.4.

şöyle der: “*Yeteri kadar hayvan taşıyoruz.*” İnsana verilmeyen bir değer söz konusudur. Büyük kamyonun içindeki tüm insanlar öndeki götürenlerin rahatlığına karşı nefessiz kalmaktadırlar. Bu görüntü aslında Türk insanı için çok tanıdık bir görüntüdür. Çünkü yıllardır özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu türden yasal olmayan, can sıkıcı görüntüler televizyon ekranlarına yansımaktadır. Bir an kamyondaki kaçak kişilerin özellikle filmin kahramanları olan Davut ve ailesinin havasızlıktan öleceğini sanıyorsunuz.

Davut ve ailesi zorlu koşullardan sonra Norveç’e gitmek üzere Danimarka’ya gelmektedir. İsmi Nedim olan çocukların dayıları onları buradan pahalı olan arabasıyla almaktadır. Buradan anlaşılıyor ki Nedim Norveç’te maddi olarak çok iyi bir durumdadır. Yolda bir entelektüel edasıyla konuşan gurbetçi Nedim ile Davut arasında şu konuşma geçmektedir:

Nedim: “*Bu ülkelerde sınırlar kaldırıldı. İsteyen istediği ülkeye özgür bir şekilde gidebiliyor.*”

Davut: “*Ya ne diyorsun Nedim? Biz köyden kazaya gidince on yerde arama var.*” Filmin bu sahnesinde Norveç ile Türkiye karşılaştırılıyor. Bir Avrupa ülkesi olan Norveç’te her şey özgür, insanlar bırakın şehre gitmeyi, ülkeden ülkeye rahatlıkla geçebilmektedir. Bir açık toplum örneği olan Norveç sınırları kaldırarak insanlara daha fazla özgürlük vermiştir. Fakat buna karşılık Türkiye’de özellikle Güneydoğu’da bu özgürlük ilçeye bile giderken kısıtlanmaktadır. Çünkü burada terör sorunu olduğu için devlet her yerde arama yapmaktadır. Bu aramaların sebebi o zaman o bölgelerde uygulanan Olağanüstü Hal Kanunu sebebiyledir.

Özellikle Türkiye’de doğu ve güneydoğuda 1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadar uygulanan Olağanüstü Hal Kanunu’yla bölge insanının birçok özgürlüğü kısıtlanmıştır. Türkiye’de uygulanan Olağanüstü Hal Kanunu’nun amaç ve kapsamları şunlardır:

Amacı;

Madde 1 - Bu Kanunun amacı,

- a) Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım,
- b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması,

Durumlarında olağanüstü hal ilan edilmesi ve usulleriyle olağanüstü hallerde uygulanacak hükümleri belirlemektir.

Kapsamı;

Madde 2 - Bu Kanun; olağanüstü hal ilanına tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağına, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağına, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceğine, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağına ve olağanüstü yönetim usullerine ilişkin hükümleri kapsar.

Şiddet hareketlerine alınacak tedbirlerden filmin sahnelerine uygun olanlar şunlardır:

Madde 11 - Bu Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince olağanüstü hal ilanında; genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla 9 uncu maddede öngörülen tedbirlere ek olarak aşağıdaki tedbirler de alınabilir:

- a) Sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak,
- b) Belli yerlerde veya belli saatlerde kişilerin dolaşmalarını ve toplanmalarını, araçların seyirlerini yasaklamak,
- c) Kişilerin; üstünü, araçlarını, eşyalarını aratmak ve bulunacak suç eşyası ve delil niteliğinde olanlarına el koymak,
- d) Olağanüstü hal ilan edilen bölge sakinleri ile bu bölgeye hariçten girecek kişiler için kimlik belirleyici belge taşıma mecburiyeti koymak.⁵³¹

Davut: “*Memlekette fukaralık, hep kavga var.*”

Nedim: “*Devletin başındakiler kavga ediyorsa halktan barış içinde yaşamasını bekleyemezsin. Türkiye’de ölen insanların günahı ne? 40-45 bin insan öldü. Ölenler kim?” Davut: Ölen de biz, öldüren de biz.*”

Devlete ağır bir eleştiri var. Nedim yurt dışında yaşadığı için Türkiye’yi çok rahat eleştirebilmektedir. Çünkü zamanında doğunun şartlarına maruz kalmış, şu anda da batının şartlarıyla iyi bir durumda yaşamaktadır. Doğu-batı arasındaki karşılaştırmayı ikisini de görerek yapmaktadır. Türkiye’nin doğusunda ekonomik şartların çok ağır

⁵³¹ Olağanüstü Hal Kanunu, Erişim tarihi: 10 Haziran 2010, www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/652.

olduğu, terörün yüzünden kavganın olduğu ve bunlara karşılık devletin içinde de bir tutarsızlığın, çıkarın, kavganın olduğu kastedilmektedir. Yanlış politikalar yüzünden kardeşin kardeşi öldürdüğünden bahsedilmektedir. Buna bir örnek filmin başındaki köy sahnelerinde Davut'un asker olan oğlu ile terörist olan oğlunun evde karşılaşması ve aralarında şu konuşmanın geçmesi verilebilir: Asker olan “*Çatışmada karşı karşıya kalırsak ne olacak?*” Terörist: “*Ben ölürsem terörist, sen ölürsen şehit olacaksın.*” demektedir.

İdeolojiler bir grup tarafından paylaşılan inançların temel toplumsal temsillerini oluşturur ve kesin olarak bu inançların genel tutarlılığını tanımlayan yapı görevi görür. Bu nedenle, son yıllar boyunca Avrupa'ya yapılmış olan geniş çaplı göçlerde olduğu gibi, ideolojiler bir grupta, grup ve üyeleri yeni olay ve durumlarla yüzyüze getirildiğinde, yeni toplumsal düşüncelerin kolayca anlamlandırılmasına, edinilmesine ve yayılmasına olanak sağlar.⁵³² Norveç'e göç eden Davut ve ailesi bilinçli bir tercihle gelmişlerdir. Kendi ülkelerinde baskıya uğradıklarını ve bu yüzden özgürlükler ülkesi olarak tanımlanan bu ülkeye göç eder etmez kendi ülkelerinin şartlarıyla burayı karşılaştırırlar. Buranın toplumunun ve devletinin hizmetini görünce şaşırırlar ve hemen benimserler. Bu insanlar baskı görme korkusu olduğu için, yurt dışına kaçıp sığınma talep etmişlerdir.

Açık toplumların hedefi bireyleri devletin tahakküm ve baskısından kurtarmak, haklarını garanti altına almak ve özgürlüklerini sağlamaktır. Devleti ve yöneticileri kutsal birer varlık olmaktan çıkarmak; toplumun denetimine, kontrolüne ve eleştirisine açmak ve hizmetine sokmaktır.⁵³³ İstanbul'a göç olunca Ramazan ve kardeşi denizdeki martıları görünce kendi memleketlerindeki yaban baranlarını hatırlamaktadırlar. Aralarında şu konuşma geçmektedir: “*Yaban baranları hiç bir yere bağlı değillerdir, özgür yaşarlar. Bu dünya onlarındır.*” İnsana özgü olan özgürlük kavramı yaban baranlarına atfedilerek seyirciye sunulmuştur. Açık toplumlarda özgürlük ve eşitlik, rahat yaşam söz konusudur.

Eğer bir insan Irak'ta büyümüş ve hangi üniformayı giyerse giysin o üniformayı giyen kişiden her zaman her yönden ödü kopmuşsa -olasılıkla sahte belgeler, isimler, yönergeler ve diğer önlemler kullanarak kaçmayı başardıktan sonra- havaalanına ilk geldiğinde karşılaşacağı üniformalı bir insana güvenmesi doğru olması mümkün

⁵³² Dijk, Mills, Wilson vd. Age., ss.24-25.

⁵³³ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.3.

olmayan bir durumdur.⁵³⁴ Türkiye’de de Ramo’un karısının hastanede yatması ve çocuklarından birini elim bir kazada kaybetmesi sebebiyle devlet tarafından diğer 5 çocuğu Çocuk Esirgeme Kurumu’na götürülmektedir. Çocukların dedesi bunu duyunca: “Devlet mi?” diyerek bir şaşkınlık ve korku yaşamaktadır. Çünkü ona göre devlet, zorlayıcı olmuş ve onları zorunlu göç kapsamında köylerini terk etmelerini söylemiştir. Fakat o, bir türlü kendi memleketinden ayrılmak istememiştir.

Mahsun Kırmızıgül filmde devamlı siyasi bir mesaj veriyor. Bunlar arasında 12 Eylül 1980 darbesine de eleştiri var. Buna örnek:

Nedim: *“80’de Diyarbakır Cezaevi’nde yaşadığımız işkence başka nerde yaşandı? Faşist darbeden kaçtığımız gün 26 yaşındaydım. 28 yıl olmuş. Hiçbir şey değişmemiş. Emperyalist ülkeler ve bu savaştan rant sağlayanlar oldukça değişmeyecek.”*

1980 darbesinin faşist bir darbe olduğu dolayısıyla birçok insanın hayatını derinden etkilediği hatta Nedim’in o günleri sanki tekrar yaşamışçasına anlatması gözden kaçmamaktadır. Ayrıca Nedim’e göre aradan 28 yıl geçmiş olsa bile Türkiye’de pek bir şey değişmemiş. Emperyalist ülkelere de bir eleştiri var. Terör konusunda bu işten rant sağlayan devletler ve kendi milletini yerleştirmek isteyen devletlerin oyunlarının olduğundan bahsetmektedir.

Norveç’te 365 günün 360 gününün bulutlu olduğundan söz edilmektedir. Bu ülkenin ikliminden kaynaklanmaktadır. İnsanlar güneşe hasret ama özgür ve eşit bir şekilde yaşamaktadır. Yani bulutu güneşe çevirmeyi bilmektedirler. İnsanlar demokratik çerçevelerde şeffaflık ilkesiyle mutlu olmaktadır. Norveç’in yüzünün güneşe kapalı fakat özgürlüklere açık olduğunun altı çizilmektedir.

Açık toplum, toplumun yaygın katılımına açık, toplumsal talepleri göz önünde bulunduran, topluma hesap veren, politikalarını herkesin görebileceği şeffaflıkta formüle eden, hukukun üstünlüğü altında kalan, serbest piyasa ekonomisine dayanan, temel hak ve hürriyetleri esas alan bir yönetim yapısı ve anlayışını ifade eder. Demokratik bir yönetim biçimi ancak açık bir toplumda mümkün olabilir. Açık olmayan bir toplumda demokratik kurumlar bulunsa bile demokrasinin ruhunu tesis etmek mümkün değildir. Açık toplumda sistemin varlık nedeni, insanların temel hak ve hürriyetlerini sağlamak ve onları mutlu etmektir. Bu bakımdan, tam anlamıyla temel

⁵³⁴ Dijk, Mills, Wilson vd. Age., s.89.

hak ve hürriyetler ancak açık toplumda garanti altına alınabilir. Yöneticilerin topluma hesap vermeleri, tüm politikaları şeffaflık ilkesine göre yürütmesi ancak açık toplumda söz konusu olabilir. Bireylerin kendileriyle barışık olmasını sağlayan ahlaki değerler ancak açık toplumda korunabilir. Ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, aslında açık toplumun “liberal” bir topluma karşılık geldiğini söyleyebiliriz.⁵³⁵

Davut ve ailesi Norveç’e giriş yapınca polis yakalamakta ve sınır dışı edilmek üzere mahkeme kurulmaktadır. Davut mahkeme üyelerine şöyle der: “25 yıldır iki tarafın arkasında kaldık. Yaşadığımız yer dünyanın en güzel yeriydi ama cehenneme çevirdiler.” Bir çocuğunu gerilla olarak kaybettiğini, diğer çocuklarını kaybetmemek için ve en önemlisi insan gibi yaşamak için bu ülkeye göç ettiğini söylemektedir. Yani ülkesinden özgürlükleri yaşamak, devamlı korku içinde yaşamamak için göç ettiğini söyleyerek Norveç yetkililerini kendisinin ve ailesinin kalması için inandırmak istemektedir. Norveç’te insanların devlet güvencesi altında yaşadığı, maddi olarak oldukça büyük rakamlarla insanları desteklediği anlatılmaktadır. Norveç sahneleri ile birlikte Türkiye’den de sahneler koyan Kırmızıgül bir nevi karşılaştırma yapmaktadır. Yuvaya giden çocukların müdire anneleri onlara ve diğer çocuklara çok iyi davranmaktadır. Özellikle o çocukların durumunu öğrendikten sonra özel bir ilgi göstermektedir. Çocuklar, temizlenmiş, dağınık, kirli saçları yıkanmış, taranmıştır. Yuvada çocuklara çok iyi davranıldığından Ramo’un sakat kızının hastalığında bir ilerleme bile yaşanmaktadır. Norveç’e kıyasla Türkiye’de de imkân dâhilinde mağdur kişilere yardım yapılabilmektedir. Ama bunlar Norveç gibi batılı ülkelerdekinden çok alt seviyede olduğu gösterilmektedir. Devletin hem kötü hem iyi yanları yansıtılmaya çalışılmıştır. İki açıdan bakılmıştır.

Aristoteles Poetika adlı eserinde ahlaki belirsizliğin kişiyi trajediye sürüklediğini söyler. Filmde işlenen diğer bir konu Ramazan’ın cinsel meyilli kardeşi Kadri’dir. Kadri, toplumsal cinsiyetiyle özdeşleşmeyen bir durumdayken karşı cinse özlem duymaktadır. Kadri, köy sahnelerinde de görüldüğü gibi kadınların ev işlerini yapmayı seven, sürekli kadın programları izleyen bir gençtir. Daha sonra İstanbul’a göç olunca taşındıkları mahallede travesti bir gençle tanışıp ona ayak uydurmuş ve sonunda evden

---

⁵³⁵ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.2.

kaçarak travesti olmuştur. Kadri'yi arayan Ramazan ve sert mizaçlı kardeşi onu bulduklarında o artık bir travestidir. Kardeşi tarafından töreye bağlı olarak öldürülür.

Ramo, müdire anneyi devlet ana olarak görmektedir. Ona yazdığı mektupta kendi memleketine geri dönmeye karar verdiğini yazmaktadır. Devlet ananın kucağını onlara açtığını, onları iyileştirdiğini söylemektedir. Çünkü kendi çocuklarına çok iyi bakmıştır. Buna karşılık devletin tümüne devlet baba benzetmesi yapmaktadır. Devlet babanın ise onlara büyük yanlış yaptığını, göçü kastederek onları yaban ele attığını söylemektedir. Çünkü kendi topraklarından kopan bu aile İstanbul'a gelince yavaş yavaş dağılmıştır. Kardeşlerinden biri karşı cinse meyilli olduğu için travesti olmuştur. Travesti olan bu kardeşi, töreye bağlı olarak diğer sert mizaçlı kardeşi tarafından öldürülmüştür. Uğruna kurbanlar adadığı tek erkek evladı vahim bir kazada hayatını kaybetmiştir. Ne oturacak evi vardır, ne de doğru düzgün bir işi. Bu yüzden tekrar evine dönüp çocuklarını yine o kavganın içinde büyütme kararı vermiştir. Güneşi Gördüm filmi, İnsanların ne olur olsun kendi memleketlerinden istekleri dışında göç ettirilmemeleri gerektiğini söylemektedir. İsterse cennet olsun insanın kendi memleketinde yaşam özgürlüğünü savunan bir filmidir. Ama bu yaşamın sağlanması için devletin koruyucu etkisinin yanında her türlü imkânı, uzlaşmayı sağlama gerektiğinin altını çizmektedir.

Açık toplum kendisiyle ve çevresiyle uyumlu insanların yetişmesine imkân sağlar. Bu tür bireylerin insanlığa katkı sağlayan eserlere imza atmaları daha fazla mümkündür. O bakımdan, insanlığa ancak açık toplumlarla hizmet sunulabilir.⁵³⁶ Kapalı toplum, açık toplumda olmayan belirlilik ve süreklilik sunar ve açık toplum da kapalı toplum da bireyden esirgenen özgürlüğü sunar. Sonuç olarak, sosyal örgütün iki ilkesi birbirine zıt duruyorlar. Açık toplum yanılabilirliğimizi kabul ediyor; kapalı toplum ise onu inkâr ediyor.⁵³⁷

“Savaş isteyen biz erkekleriz, ağlayan da analar. İnancım odur ki, bu işi ancak analar bitirir.” diyerek film son bulmaktadır. Filmin sonunda terör olayları sonucunda ülkenin ne türlü kayıplar verdiği bilgisi verilmektedir.

Türkiye, tarihin yürüyen otobüsüne binme arzusunda olan bir ülkedir. Bu arzuyu yaklaşık iki yüzyıllık bir süredir taşımaktadır. Ancak bu otobüse binmek için henüz alması gereken bileti alabilmiş değildir. Deyim yerindeyse, bilet alacak parası yok,

⁵³⁶ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.11.

⁵³⁷ Soros, *Age.*, s.107.

ancak gerekli parayı kazanacak imkânları ve potansiyeli mevcut bulunmaktadır. Dünyanın en verimli toprakları anlamına gelen dört denizin kavşak noktasında bulunması, milenyumun kaderini belirleyecek Hazar enerji geçidinin ön koridorunda yer alması, gene milenyumun kalbinin attığı Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasları buluşturan bu üçgene hâkim olması, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olması, bunlardan da önemlisi yaklaşık iki yüzyıllık süre içinde bu otobüse binme iradesini göstermiş olması Türkiye'nin potansiyel olarak bu otobüsün en itibarlı, saygın ve ağır yolcusu olabileceğini göstermektedir. Türkiye'nin birçok İslam ülkesindeki katı ve diktatoryel yönetimlerin aksine, cumhuriyet ve ağır aksak bir demokrasiyle muasır medeniyete entegre olma hedefine kilitlenmesi⁵³⁸ açık toplum olma yolundaki adımlardır.

Farklılıkların bir kültürel zenginlik kaynağı sayılması, farklı kimliklerin ve hayat tarzlarının herkesçe kabullenilmesi ve saygı görmesi, bir kesimin karşılaştığı güçlüklerin diğer kesimlerce de anlaşılması ve giderilmelerine çalışılması, sağlıklı bir demokratik hayatın vazgeçilmez şartıdır.⁵³⁹

5.6.3.4.4. Filmin İsminin Anlamı

Güneşi Gördüm ismi, filmde birçok kişinin güneşi farklı istekleri ve yaşantılarından dolayı gördüğünü anlatmaktadır. Bunlardan ilki erkek çocuk özlemiyle yaşayan Ramazan'ın altıncı çocuğunun erkek olduğunda onu alıp güneşe doğru tutup kendi açısından güneşi görmesidir. Bir diğeri, Norveç'te iklim açısından yılın 365 gününün 360 günü güneşi görmemesine rağmen, ülkedeki zenginliğin, özgürlüğün, ferahlığın, şeffaflığın güneş olduğu hissettirilmektedir. Ayrıca Ramazan ve ailesinin memleketlerine hasret oldukları için filmin son sahnelerinde köylerine gitmeleri güneşi görmeleri olmuştur. Ve son olarak Kadri'nin köyden kente göç ettiklerinde yanına aldığı kardelen çiçeğini bir kutuda saklaması ve travesti olduğu için abisi onu vurduğu zaman kutudan çıkarıp o anda doğmak üzere olan güneşi gösterip 'kardelenlerin en sevdiği güneştir, fakat onu gördüklerinde ölürlər' mesajını vermesidir.

⁵³⁸ Çaha, *Açık Toplum Yazıları*, s.34.

⁵³⁹ Özbudun, *Agm.*, s.25.

SONUÇ

Yaklaşık iki bin beşyüz yıl önce başlayan düşünce geleneğinin yücelttiği insan, zaman zaman aşkın devletçi ideolojik paradigmanın elinde olmuştur. Kapalı toplumlara has olan bu durumda insan çoğu kez insan yerine konmayarak köleleştirilmiştir. Platon'un canlı bir organizma olarak gördüğü devlette yönetici mutluluğu yönetmede, savaşçı savaşmada ve köle de kölelik etmede bulur. Platon'dan sonra birçok düşünür de kapalı topluma has olan bu vb. düşünceleri benimsemiştir. Özellikle Orta Çağ'ın feodal düzeninde sosyal yapıyı belirleyen özellik kişilerin toprak sahipliğidir. Toprak sahibi olan kişi aynı zamanda siyasal olarak da iktidar sahibi olduğu için bunlara bağlı olan köle sınıfının hiçbir hakkı yoktur. Orta Çağ'dan sonrada çeşitli düşünürlerle birlikte kapalı toplum düşünceleri devam etmiştir. Kapalı toplumdaki açık topluma geçiş, insanlık için çok büyük devrimlerden biridir. Bu geçişte Rönesans ve Reform hareketleri ve Fransız İhtilali en büyük etkenlerdir.

Açık toplum kavramı demokrasiyle birlikte kullanılabilen gelen bir kavramdır. Kavram, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda serbestliğin olması gerektiği, devlet baskısının kaldırıldığı ya da en aza indirildiği toplumları ifade eder. Açık toplumların özelliklerinden olan özgür ve çoğulcu medya, bu fikrin yayılmasında en önemli etkenlerden biridir. Oysa kapalı toplumlarda medya kuruluşları devletin elindedir. İlkeli, tarafsız, özgür, saygılı, şeffaf ve çoğulcu medya, açık toplumun oluşmasının adeta olmazsa olmazıdır. Günümüz iletişim dünyasında kitle iletişim araçları vasıtasıyla yayılan bilgiler sayesinde insanlar bu fikre daha çabuk ve daha farklı yollardan ulaşabilme şansına sahiptirler.

Sinemanın temel işlevi etrafımızda görülebilen dünyanın kaydedilmesi ve bu dünyanın açıklanmasıdır. Sinema, geniş kitlelere ulaşmada en etkili kitle iletişim araçlarından biridir. Bir ülkenin kültürü, toplumu, ekonomisi siyasi hayatı hakkında bilgileri kalıcı bir şekilde işleyen sinema filmleriyle birlikte izleyici belli fikirlere ulaşma imkânını elde eder.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Türk Sinemasında açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi kapsamında 1985 yapımı Züğürt Ağa, 1989 yapımı Uçurtmayı Vurmasınlar ve 2009 yapımı Güneşi Gördüm filmleri incelenmiştir. Bu filmlerin yanı sıra Türkiye'de toplumsal ve ekonomik olaylara bağlı olarak işlenen birçok sinema filminin yaptığı düzen eleştirileri ele alınmıştır.

İncelenen üç filmde Zügürt Ağa'nın köy sahnelerinde ağalık rejimi eleştirilirken şehir sahnelerinde kapitalizmin mizahi bir tarzda eleştirildiği görülmektedir. Filmde toprak ağalığı ve buna bağlı olarak sınıfsal eşitsizlik işlenmiştir. 1980'lerle birlikte değişimin gerçekleşmesiyle, değişime kapalı insanların zorlandığı, şehre ayak uyduramadığı görülmektedir. Çünkü Haraptar Köyü'nün ağası İstanbul'a geldiğinde durumun hiç de küçüklüğünden beri gördüğü şekilde olmadığını ve köyde gördüğü babadan oğla gelen hürmetin burada yok olduğunu anlamıştır. Filmde şehir yaşamında parası olanın sınıf atladığına değinilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, köydeki ağalık düzeniyle şehirdeki kapitalist düzen de kategorik eşitlik noktasında bir farklılık arzetmemekte ve her ikisi de niteliksel eşitliğin olmadığı bir kapalı toplumun farklı yönlerini oluşturmaktadırlar.

Diğer filmimiz olan Uçurtmayı Vurmasınlar, bir zamanlar Türkiye'sinde olan memur zihniyetini, ayrıca eşitsizliği, özgürlüğün önemini, mahkûmların sorunlarını anlatan bir filmidir. Bu film üzerinden özgürlüğün bir hapishanenin avlusunda sıkışıp kaldığı, ancak uçurtma ile ona ulaşabileceği mesajı verilmektedir. Hapishane yönetiminin baskıcı hareketleri kapalı toplumlarda rastlanan otorite kurma biçimidir. Hâlbuki bireylerinin özgür, özerk olmadığı bir yapıda açık toplumdan bahsedilemez. Özgürlük insanın en yüce değerlerinden biri ve hatta en önemlisidir. Özgürlüğün yok edildiği yerde ne bireysel ne toplumsal, ne sanatsal ne de bilimsel gelişmelerden söz edilemez. Bu yüzden ki, kapalı toplum yapıları geri kalmış toplumlar olmaktan kurtulamazlar.

Son filmimiz olan Güneşi Gördüm'de Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan terör sorunu ve ona bağlı olarak gelişen trajik olaylar işlenmiştir. Devletin teröre bağlı olarak köy boşaltma yasasıyla köylüyü göçe zorlaması ve göç olgusuyla birlikte meydana gelen toplumsal değişim ekseninde ortaya çıkan yeni sorunlarla başa çıkamayan Ramazan ve ailesinin yaşadıkları anlatılmaktadır. Köy sahnelerinde asker-köylü ilişkisi işlenmiştir. Şehir sahnelerinde ise Ramazan ve ailesinin yaşadığı zorluklara karşı açık toplum örneği olarak gösterilen Norveç'e göç eden Davut ve ailesinin rahat ve özgür yaşamı karşılaştırılmıştır. Filmde o zamanki şartlarda Türkiye'nin çoğu konuda bir kapalı toplum olduğu, yavaş yavaş da olsa açık topluma yaklaştığı ama bunu gücü ekseninde yaptığı bildirilmektedir.

Artık günümüzde çağdaş toplum olmanın yolu açık toplumdan geçmektedir. Bu nedenle insan hak ve özgürlüklerinin tüm insanlar için niteliksel eşitlik bağlamında savunulması ve uygulanması bütün çağdaş beyinlerin ve çağdaş toplumların benimsenmesi gereken temel ve evrensel değer olma durumundadır. Aksi halde devletin temel amacı olan bireylerin güvenlik ve refahını sağlaması son derece güçleşmektedir. Kapalı toplum yapılarının insani ve toplumsal gelişime katkı sağlamadığı tarihsel bir gerçektir. Bu yüzden açık toplum olma yolunda tüm bireylerin ve açık toplum aracı olan tüm demokratik yapıların sonuna kadar ısrarcı olması gerekmektedir. Yine açık toplum oluşumunda büyük rol oynayan kitle iletişim araçlarının da olumlu yönde kullanılması daha müreffeh ve güvenli toplumsal yapıların oluşmasına hiç kuşkusuz katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda en önemli kitle iletişim araçlarından biri olan sinemanın da söz konusu işlevi yerine getirmesinin elzem olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Adaklı, Gülseren, *Türkiye’de Medya Endüstrisi-Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006.
- Adanır, Oğuz, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, Alfa, İstanbul 2003.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- Akal, Cemal Bali, *Devlet Kuramı*, Dost Kitabevi, Ankara 2000.
- Akbulut, Nesrin Tan ve Balkaş, Elif Eda. *Medya Mercek Altında*, Beta, İstanbul 2006.
- Akyol, Taha, *Politikada Şiddet*, Truva Yayınları, İstanbul 2005.
- Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1978.
- ....., *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Arnhart, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi: Platon’dan Rawls’a*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yay., Ankara 2005.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2005.
- Arslantürk, Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yay., İstanbul 2001.
- Aydın, Mustafa, *Siyasetin Sosyolojisi*, Açılım, İstanbul 2006.
- Aydın, Nurullah, *İnsan Hakları Demokrasi ve Medya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.
- Barrett, Michele, *Marx’tan Foucault’ya İdeoloji*, (Çev. Ahmet Fethi), Doruk Yay., İstanbul 2004.
- Barry, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte, Ankara 2004.
- Bayburtluoğlu, Sedef, *1980 Sonrası Türk Sineması ve Yavuz Tuğrul*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Beetham, David, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, (Çev. Bilal Canatan), Liberte, Ankara 2006.
- Beetham, David ve Boyle, Kevin, *Demokrasinin Temelleri, 80 Soru 80 Cevap*, (Çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu), Adres Yay., Ankara 2005.
- Bektaş, Arsev, *Kamuoyu İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yay., İstanbul 2000.
- Bennett, W.Lance, *Politik İllüzyon ve Medya*, (Çev. Seyfi Say), Nehir Yay., İstanbul 2000.

- Bertrand, Claude Jean, *Medya Etiği*, (Çev. Beşir Atalay), Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon G. Müdürlüğü, Ankara 2004.
- Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu Batı Yay., Ankara 2005.
- Bulaç, Ali, *Modern Ulus Devlet*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Can, Nevzat, *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, Hece Yayınları, Ankara 2005.
- ....., *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- Çakmak, Diren, “AB’nin Açık Toplum İdealine Karşı Direnme Hakkı: 1982 Anayasasının İktisadi Hükümleri” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 9, 2010.
- Çaplı, Bülent ve Tuncel, Hakan, *Televizyon Haberciliğinde Etik*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2010.
- Chomsky, N., Herman, E. S., Peterson D., ve Podor, J., *Medyanın Kamuoyu İmalatı*, (Çev. A.Köymen, E.Kalak, H.Alpmen, Ö.İnciler, I.Esendir), Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2004.
- Copleston, Frederick, *Copleston Felsefe Tarihi-Hegel*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea, İstanbul 1985.
- Coşkun, Vahap, *İnsan Hakları: Liberal Açından Bir Tahlil*, Liberte, Ankara 2006.
- Çaha, Ömer, *Açık Toplum Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- ....., *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş, İstanbul 2003.
- Çulhaoğlu, Metin, *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*, YGS Yay., İstanbul 2001.
- Dagognet, François, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, (Çev. Zeynep Durukal), YKY, İstanbul 2007.
- Dağı, İhsan. “Dışa Açılan Türkiye’de Basın Nerede?” *Zaman*, 18 Haziran 2010.
- Daldal, Aslı, *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik*, Homer Kitabevi, İstanbul 2005.
- Danışman, Ahmet, *Basın Özgürlüğüünün Sağlanması Önlemleri*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yay., Ankara 1982.
- Demir, Vedat, *Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi*, Beta, İstanbul 2007.
- Demirkent, Nezih, *Medya Medya*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2000.
- Dijk, T. V., Mills, S., Wilson, J. vd., *Söylem ve İdeoloji*, Su Yayınevi, İstanbul 2003.
- Dinçer, Süleyma Murat, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Doruk Yay., Ankara 1996.

- Doğan, İsmail, *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.
- Doltaş, Dilek, *Postmodernizm ve Eleştirisi-Tartışmalar/Uygulamalar*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2003.
- Dorsay, Atilla, “Anadolu’nun ve Dünyanın Sorunları”, *Sabah Gazetesi*, 14 Mart 2009.
- ....., *Düşen Yapraklar Geçen Yıllar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.
- ....., *Sinema...ve Unutulmayanlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.
- Dursun, Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta, İstanbul 2002.
- Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İsmet Özel), Şule Yay., İstanbul 2003.
- Erdoğan, Mustafa, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006.
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yay., İstanbul 2004.
- Esen, Şükran, *80’ler Türkiye’sinde Sinema*, Beta, İstanbul 2000.
- Fiske, John, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev. Süleyman İrvan), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003.
- Fukuyama, Francis, *Devlet İnşası*, (Çev. Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005.
- Göze, Ayferi, *Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet*, Beta, İstanbul 1995.
- ....., *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta, İstanbul 2005.
- Güçhan, Gülseren, *Tür Sineması Görüntü ve İdeoloji*, Anadolu Üni. Yay., Eskişehir 1999.
- Gündem, Mehmet, “Hasan Pulur’la Röportaj”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 9 Ekim 2006.
- Heper, Metin, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, (Çev. Nalân Soyarı), Doğubatu, Ankara 2006.
- Hobbes, Thomas, *Elementa Philosophica de Cive-Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (Çev. Deniz Zarakolu), Belge Yay., İstanbul 2007.
- ....., *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993.
- İnal, M. Ayşe, *Haber Okumak*, Temuçin Yayınları, İstanbul 1996.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul 2005.
- İrvan, Süleyman, *Medya Kültür Siyaset*, Alp Yayınevi, Ankara 2002.
- İspir, Naci, *C.B Macpherson’un Liberal Demokrasi Eleştirisi*, Arı Sanat, İstanbul 2008.

- Karabağ, Servet, *Mekânın Siyasallaşması*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.
- Kapani, Münici, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
- Karakaş, Eser. “Bu İşin Altında Ne Yatıyor?” *Zaman Gazetesi*, 3 Nisan 2008
- Karasan, Mehmet, *Eflatun’un Devlet Görüşü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964.
- Keane, John, *Medya ve Demokrasi*, (Çev. Haluk Şahin), Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.
- Kejanlıoğlu, Beybin, *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Keyman, E. Fuat, *Liberalizm Devlet Hegemonya*, Everest Yay., İstanbul 2002.
- Korkmaz, Fahrettin, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Atatürk Üni. İletişim Fak. Yay., Ankara 2005.
- Ledeen, Michael A., *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*, Literatür Yay., İstanbul 2003.
- Linz, Juan J., *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev. Ergun Özbudun), Liberte, Ankara 2008.
- Lipson, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu), Beta, İstanbul 1986.
- Locke, John, *Sivil Toplumda Devlet: Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Serdar Taşçı, Hale Akman), İstanbul 2002.
- Lull, James, *Medya İletişim Kültürü*, (Çev. Nazife Güngör), Vadi Yay., Ankara 2001.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara 1999.
- Mercan, Ahmet, *Devlet Bilinci*, Denge yayınları, İstanbul 1998.
- Monaco, James, *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı*, (Çev. Ertan Yılmaz), Oğlak Yay., İstanbul 2009.
- Mott, George Fox ve Dee, Harold M., *An Outline History of the Middle Ages*, Barnes Noble, New York 1950.
- Mutlu, Mustafa, *Kitle İletişiminde Sorunlar ve Sorumluluklar*, Okumuş Adam Yay., İstanbul 2007.
- Özbudun, Ergun, “Hoşgörü ve Demokrasi Üzerine”, *Zaman Gazetesi*, 2 Şubat 2009.
- Özcan, Ömer, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2002.
- Özön, Nijat, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

- Özkazanç, Alev, Türkiye’de Yeni Sağ. *C.D.T.A. Cilt 15 İletişim Yay.*, İstanbul 1996.
- Öztekin, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.
- Parlar, Suat, *Emperyalist Köleciliğin Borçlular Hapishanesi: İmparatorluklar Zinciri 1. Kitap*, Bağdat Yay., İstanbul 2007.
- Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), İstanbul 1995.
- Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1:Platon*, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008.
- ....., *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008.
- Pösteki, Nigar, *1990 Sonrası Türk Sineması*, Es Yay., İstanbul 2005.
- Redhead, Brian, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, (Çev. Hilmet Özdemir), Alfa, İstanbul 2001.
- Rosen, Michael ve Wolff, Jonathan, *Siyasal Düşünce*, (Çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan), Dost Kitabevi, Ankara 2006.
- Rousseau, Jean Jaques, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Ali Alper), Roman Yay., İstanbul 2008.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa, İstanbul 2000.
- Saybaşı, Kemali, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Doruk Yay., Ankara 1999.
- Scognamillo, Giovanni. *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003
- Selçuk, Sami, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.
- Skirbekk, Gunnar ve Gilje, Nils, *Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu), Kesit Yayınları, İstanbul 2006.
- Somçağ, Selim, *Avrupa Feodalizminin Evrimi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Soros, George, *Açık Toplum-Küresel Kapitalizmde Reform*, (Çev. Doğan Selçuk Öztürk), Truva Yay., İstanbul 2004.
- Söylemez, Alev, *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, HEV, Ankara 1998.
- Suğur, Serap ve Suğur, Nadir. “*Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş*” İ. Lisans Tamamlama Programı, Anadolu Üni. Yay., 2. Ünite, Eskişehir.
- Sunar, Lütfi, *Sivil Toplumunu Konuşmak*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.

- Şenel, Alâeddin, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara Üni. SBF. Yay., Ankara 1970.
- ....., *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*, Bilim ve Sanat, Ankara 1997.
- Şahin, Haluk, *İletişimde Karavanadan Kafeteryaya*, Dünya Kitapları, İstanbul 2004.
- Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Adam Yay., İstanbul 2000.
- Tannenbaum, Donald ve Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Fatih Demirci), Adres Yay., 2006.
- Tek, Hayati, *Darbeler ve Türk Basını*, Bilgiöğuz Yayınevi, İstanbul 2006.
- Timisi, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost, Ankara 2003.
- Timuçin, Afşar, *Düşünce Tarihi 1*, Bulut Yayınları, İstanbul 2004.
- Tokgöz, Oya, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yay., Ankara 1987.
- Toku, Neşet, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.
- Tosun, Gülgün Erdoğan, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa, İstanbul 2001.
- Touraine, Alain, *Demokrasi Nedir?* (Çev. Olcay Kunal), YKY. İstanbul 1997.
- Türköne, Mümtaz'er, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006.
- Tüfekçioğlu, Hayati, *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*, Der Yay., İstanbul 1997.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, *Yazılı Açıklama*, 7 Kasım 2000.
- Windahl, S., Signitzer, B., Olson, J., *Using Communication Theory*, Sage, London 1992.
- Wolff, Jonathan, *An Introduction to Political Philosophy*, Oxford University Press, New York 1996.
- Yavuz, Hilmi, *Demokratik Açılım ve Açık Tolum*, *Zaman Gazetesi*, 11 Ekim 2009.
- Yayla, Atilla, *Liberalizm, Liberte*, Ankara 2002.
- ....., *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999.
- Yerasimos, S., Seufert, G., Mert, N. vd., *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- Yetkin, Çetin, *Siyasal Düşünceler Tarihi Cilt 1*, Salyangoz Yay., İstanbul 2008.
- Yıldırım, İbrahim, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yay., Ankara 2004.

- Yüksel, Erkan, *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001
- Zijdeveld, Anton C., *Sahnelik Toplum: Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*, (Çev. Kadir Canatan), Pınar Yay., İstanbul 2007.
- Zubritski, Y. Mitropolski, K., *İlkel Komünal Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yay., Ankara 1977.

İnternet Kaynakları

- “Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı seçildikten sonra yaptığı konuşma”, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2010, <http://tr.wikisource.org/wiki/Abdullah.G>.
- Açıkgöz, Reşat, “Adalet ve Özgürlük Bağlamında Türkiye’de Demokrasi”, *Köprü Dergisi*, 103. Sayı, Yaz 2008, Erişim tarihi: 10 Haziran 2010, www.koprudergisi.com/index.
- Aslan, Cengiz, “Türk Sinema Tarihi”, *T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane*, Erişim tarihi: 14 Mayıs 2010 www.mkutup.gov.tr/menu/80.
- “Atalay Kapalı Kepenklerle Karşılaştı” Hürriyet Gazetesi, 9 Ekim 2009, Erişim tarihi: 12 Haziran 2010, www.hurriyet.com.tr/gundem.
- Aydın, Şevki, “Açık Toplumun Öz Yönetimli Dindarını Yetiştirmek” Erişim tarihi: 24 Şubat 2010, [www.sonpeygamber.info/acik-toplumun-öz-yonetimli-dinadarini-yetiştirmek](http://www.sonpeygamber.info/acik-toplumun-oz-yonetimli-dinadarini-yetiştirmek)
- “Ermeni Gazeteciden Provokasyon Girişimi”, 11 Nisan 2006, Erişim tarihi: 12 Haziran 2010, www.wardom.org.ermeni-gazeteciden-provokasyon-girişimi.
- Katurman, Evin, *Bia Haber Merkezi*, 10 Mart 2007, Erişim tarihi: 19 Nisan 2010, [www.bianet.org/yazar/Evin Katurman](http://www.bianet.org/yazar/Evin_Katurman).
- Olağanüstü Hal Kanunu, Erişim tarihi: 10 Haziran 2010, www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/652.
- Özemre, Ahmet Yüksel, “Kapalı Toplum Sendromu”, Erişim tarihi: 12 Mart 2010, www.ozemre.com/index.
- Öztürk, Salih ve Özyakışır, Deniz, “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı:94, Ekim 2005, Erişim tarihi: 12 Nisan 2010, www.mevzuatdergisi.com.

Sinema ve Mekân, 22 Nisan 2009, Erişim tarihi: 25 Haziran 2010,
www.sinemaloji.com/senay-tanrıvermis-sinema-ve-mekân.

Ürek, Oğün, Toplumsal Düzen Oluşturmaya Üç Yaklaşım: Kant, Popper, Sartre, Erişim tarihi: 12 Aralık 2009,

www.düşündürensözler.blogspot.com/2008/08/toplumsal-düzen-oluşturmaya-iliskin. www.turkcebilgi.com/totalitarizm, *ansiklopedi*, Erişim tarihi: 17 Ocak 2010.

Sinema Filmleri

Başaran, Tunç ve Onanç, Jale (Yapımcı), Çiçekoğlu, Feride (Senarist), Başaran, Tunç (Yönetmen), *Uçurtmayı Vurmasınlar*.

Tokat, Murat (Yapımcı), Kırmızıgül, Mahsun (Senarist), Kırmızıgül, Mahsun (Yönetmen), *Güneşi Gördüm*.

Yurdatap, Kadri (Yapımcı), Tuğrul, Yavuz (Senarist), Çölgeçen, Nesli (Yönetmen), *Züğürt Ağa*.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Asiye ATA
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum - 15. 10. 1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV ve Sinema
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-TV. Ve Sinema A.B.D.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	İletişim Kongresi 2010 - Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu, “Züğürt Ağa Filmi Üzerinden Türk Sinemasında Kara Mizah”, (Bildiri)
İş Deneyimi	
Stajlar	TRT Erzurum Radyosu, Cihan Haber Ajansı
Projeler	Arafalık Belgeseli-Yönetmen (2007)
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi Televizyonu (2006- 2007)
İletişim	
E-Posta Adresi	asiyeaa@hotmail.com
Tarih	